

Sfera Politicii

99

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE INSTITUTUL DE
CERCETĂRI POLITICE ȘI ECONOMICE ȘI FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul IX, decembrie 2001

Preț 15.000 lei

COOPERARE REGIONALĂ

IT'S TIME FOR INTERIOR DESIGN

tel/fax: (01) 313 39 16
mobil: 092 38 08 20

Revista este editată de
*Institutul de Cercetări
Politice și Economice*
și
Fundația Societatea Civilă

EDITORIAL BOARD:

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
ANNELI UTE GABANYI
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
VLADIMIR TISMĂNEANU
G. M. TAMAS

REDACȚIE:

Redactor șef:
STELIAN TĂNASE
Redactori șefi-adjuncți:
MIHAI CHIOVEANU
DRAGOȘ PETRESCU
Secretar de redacție:
CRISTINA MARIA
PANȚIRU
Colectivul redacțional:
ADRIAN CIOROIANU
LAURENȚIU ȘTEFAN
SCALAT

VALENTIN STAN
Coperta și tehnoredactarea:
LIVIU STOICA
Distribuție:
JEAN NICULESCU

“Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165. Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul scris al redacției.

Adresa Redacției:

Str. Piața Amzei, nr. 13, Et. 1.
CP 212, OP 22, București
Tel/Fax: 01 312 84 96,
01 659 57 90
(Attn Nicoleta Costache);

E-mail:

sfera@totalnet.ro

Web site:

<http://www.sfera.50megs.com>

2. <i>Editorial</i>	Gheorghe Ciascai	În căutarea unei scale de securitate
10. <i>Cooperare regională</i>	Alexandru Purcăruș	Relațiile dintre România și Republica Moldova
14.	Daniel Cain	Relațiile româno-bulgare
24.	Erika Törzsök	Situația cooperării regionale româno-maghiare – 2000
34.	Eugen Nagy	Dimensiunea națională a Banatului
41.	Sorin Vlad Predescu	Reprezentarea socială a democrației
47. <i>Relațiile româno-maghiare</i>	Zoltán Kántor Nándor Bárdi	UDMR și coaliția guvernamentală (1996-2000) (II)
59. <i>Cărți și autori</i>	Laurențiu Constantiniu	Un vizionar al post-comunismului în perioada stalinistă: Anton Golopenția
61.	Carmen Stoica	“Genitiv: Chinurile disperării mele”
63.	Sabin Drăgulin	Dicționarul Partidelor politice din România

Tiparul executat la **SONOR '98 SRL**

str. Cetatea de Baltă, nr. 116, bl. 8, sc. D, ap. 58, sector 6, București
Tel. 092 384 885; Fax 01 772 97 51

În căutarea unei scale de securitate¹

GHEORGHE CIASCAI

I. CONTEXTUL PROBLEMEI

Studiul de față pleacă de la câteva asumptii impuse de evoluția mediului de securitate european în primul deceniu post-război rece. Prima dintre acestea este aceea a existenței unui decalaj de securitate în spațiul central și est european, generat de extinderea limitată a NATO, decisă cu ocazia summit-ului din iulie 1997, de la Madrid.

O a doua asumptie, strâns legată de cea precedentă, intenționează să amendeze un topos al discursurilor pe teme de securitate din Europa anilor '90, respectiv teza indivizibilității securității europene. Acest concept generos, ce pleacă de la postularea existenței unui sistem internațional de securitate eficace, are o sferă de manifestare mult mai restrânsă, atât din punct de vedere al diferitelor aspecte ale securității cât și din punct de vedere geografic. NATO și UE sunt de fapt singurele organizații în care conceptul se validează.

Admițând această restrângere, vom accepta și cea de a treia presuposiție a cercetării noastre conform căreia sistemul general european de securitate la început de secol XXI, în ciuda tentativelor idealiste de tip kantiano-wilsonian (OSCE, EAPC, Consiliul Europei etc.), este încă unul de tip westfalic, ce solicită pentru buna sa funcționare echili-

brul de putere. Prezența SUA ca putere europeană și factor anti-hegemon, atât în spațiul vest-european cât și ecuația pan-europeană, prin intermediul NATO, sprijină o asemenea ipoteză. Însă acest joc al echilibrului de putere, este departe de a fi la îndemâna *statelor slabe*² rămase în zonele *gri* sau *negre* dintre NATO și Rusia. Or statele central și est europene rămase în afara NATO sunt aproape fără excepție state slabe, care prezintă deficite de securitate reale, fie datorită unei statalități de dată recentă, fie din cauza lentorii reformelor politice și economice post-comuniste.

Dacă vom ține cont de configurația de securitate descrisă mai sus, îngrijorările exprimate de oficiali din statele pomenitei categorii sunt explicabile iar căutarea unui aranjament de securitate care să le acopere deficitul de securitate este un demers perfect rezonabil. Problema care se pune în acest context este cea a posibilității emergenței unei structuri de securitate în măsură să răspundă nevoilor/percepțiilor de securitate apărute în statele Europei centrale și de est, rămase în afara NATO și a Uniunii Europene sau a Tratatului de la Tașkent³.

Deși, în prezent, starea de securitate a acestor state nu este atât de gravă, o încetinire a procesului de extindere al NATO va putea conduce la accentuarea incertitudinilor și chiar

a discriminărilor în materie de securitate cu care se confruntă statele menționate mai sus.

Ținând cont de faptul că filosofia lărgirii Alianței atlantice, după valul Madrid 1997, confuză și adesea contradictoriu formulată, pare a fi în primul rând una de natură neorealistă, iar exigențele funcționale economice de tip cost/beneficii vor avea prioritate, scenariul maximal al unei extinderi generoase a NATO este puțin probabil să se realizeze. Integrarea tuturor statelor candidate din Europa centrală și orientală în NATO, așa numita *the big bang solution*, chiar în circumstanțele internaționale modificate de evenimentele de la 11 septembrie din SUA, este practic imposibilă.

Prin urmare, chiar dacă împărtășim opinia cu privire la rolul cheie, fundamental și de *leadership* al NATO pe scena europeană de securitate, considerăm că este obligatorie investigarea altor opțiuni de securitate care ar putea fi urmate de statele central și est europene nemembre NATO și UE.

Lista acestor scenarii, pe care vom încerca să le schițăm în continuare, nu se dorește a fi una originală⁴ și exhaustivă, și, propunând-o, ne asumăm riscul de a fi scolastici, în scopul de a nu pierde vreuna din variantele de ieșire din dilema de securitate provocată de incompleta lărgire a NATO.

II. SOLUȚIILE NATO

Alianța atlantică, în calitatea de protagonist al jocului european de securitate, a încercat să ofere statelor Europei centrale și de est nemembre câteva aranjamente de creștere a stabilității și securității regionale și implicit să diminueze deficitele și discriminările de securitate pe care le percep acestea. Astfel, după cum bine se știe, NATO pune la dispoziția statelor europene nemembre două mari categorii de mecanisme de cooperare. Prima categorie se adresează statelor care

doresc să adere la NATO, iar cealaltă vizează celelalte state din arealul euro-atlantic dornice să coopereze cu alianța.

În ceea ce privește opțiunea integrării de noi membri, discursul post-război rece al oficialilor NATO și din statele membre, noul concept strategic al alianței, adoptat în aprilie '99 la Washington, primul val al extinderii din 1997-1999, și, în general, filosofia post-război rece a NATO, exprimată în alte documente oficiale, precum *Studiul asupra lărgirii și Planul de acțiune pentru integrare* (PNA/MAP), au creat un orizont de așteptare foarte ridicat în statele aspirante la calitatea de membru al alianței. În mod efectiv, statele candidate consideră că NATO este unica organizație capabilă să le acopere deficitul de securitate.

Statele Europei centrale și de est neinteresate de accesul în NATO, în special cele ex-sovietice, au găsit în rețeaua de aranjamente pusă la dispoziție de Alianță prin intermediul PpP o formulă suficient de flexibilă în raport cu interesele lor de securitate.

II.1 MAP și continuarea procesului de extindere

Inițiativa referitoare la cererea statelor candidate, aprobată de șefii de stat și de guvern din statele membre NATO, la Washington, cu ocazia summit-ului aniversar din aprilie 1999, respectiv *Planul de acțiune pentru aderare* (*Membership Action Plan – MAP*), a încercat într-o manieră mai mult decât prudentă să răspundă presiunilor venite din partea celor nouă aspiranți la integrare. De asemenea, noul program aliat valida principiul politic invocat adeseori de oficialii aliați în privința extinderii – principiul *porților deschise*. În ciuda unei denumiri încurajatoare, PNA/MAP este clar doar în privința lentorii sau chiar a încetinirii procesului de extindere! De vreme ce în articolul 3 al acestui document se afirmă că

«*La participation au plan d'action pour l'adhésion, qui aurait lieu sur la base de l'autodifférenciation, n'implique pas qu'un délai soit prévu pour une telle décision et ne donne pas une garantie d'adhésion finale. Le programme ne peut être considéré comme une liste de critères d'adhésion*»⁵, nimic și nimeni nu garantează candidatelor că obiectivul aderării este unul accesibil. Se pare că regulile prevăzute în mod expres prin MAP, pe care le citam ceva mai sus, pun statele angajate în acest program într-o postură nefavorabilă. Nefericita formulă pe care se sprijină procesul de pregătire a unei eventuale aderări la NATO, în speță rundele de dialog «19+1», furnizează o mulțime de dificultăți strategiilor și planificatorilor în materie de securitate și apărare din statele candidate la aderare. Cine poate garanta că la finalul discuțiilor din cadrul PNA/MAP, în formula «19+1», aspirații vor fi invitați să înceapă negocierile de aderare? Probabil că nimeni sau, eventual, după procedura instituită în timpul primei runde a extinderii, *primus inter pares*, în ocurență Statele Unite, și, poate, un alt aliat important, Germania⁶.

Dacă summit-ul NATO din toamna anului viitor de la Praga va lua decizia de a lansa noi invitații de aderare, multe din problemele de securitate ale Europei centrale și de est vor persista. Fatalmente, unele state candidate vor rămâne în afara Alianței, fiindcă în caz contrar, organizația transatlantică riscă să fie vidată⁷ de conținutul său cel mai important: beneficiile rezultate din eficacitatea dispozitivului politic și militar de apărare colectivă⁸.

Prin urmare, deficitul de securitate al țărilor excluse va trebui acoperit prin alte aranjamente de securitate, pentru că un eventual insucces în demersul de integrare în NATO ar putea provoca acutizarea percepțiilor de insecuritate și încurajarea redeschi-

derii unui cerc vicios de tipul «cheltuieli militare exagerate – militarizarea economiei – acutizarea autarhiei regionale – amenințări la adresa securității regionale», conform modelului experimentat de către d-nii Miloșevici, Tudjman sau Meciar.

Anumite mecanisme speciale de pre-aderare, având un orizont temporal relativ bine precizat, create, eventual, prin analogie cu cele instituite de către UE, ar putea fi propuse candidaților care îndeplinesc condițiile de aderare în 2002. Dacă NATO dorește să ofere o ancoră de siguranță fiecărei țări care dorește să i se alăture, este necesar ca organizația să facă mai clar actualul MAP, păstrând desigur cele cinci capitole actuale ale programului.

Chiar în aceste circumstanțe, alte state ne-candidate, precum Moldova, Ucraina sau cele ex-iugoslave vor rămâne în afara cadrului de securitate al NATO, fie și în cazul unei extinderi foarte largi.

În concluzie, în cazul unui asemenea scenariu, cea mai dificilă situație este cea a țărilor care vor lipsi de pe lista viitorilor invitați și/sau a celor care nu dispun și nu vor găsi alternative de securitate eficiente. Pentru moment este poate prea devreme și destul de greu de a le enumera, dar cu excepția Sloveniei și, poate, a Slovaciei, care sunt menționate ca viitori membri ai NATO, în numeroase estimări, toate celelalte se pot înscrie în această categorie.

II.2 Un cadru euro-atlantic alternativ: PpP-CPEA, CCP OTAN-Rusia, Charta NATO-Ucraina

Organizația atlantică oferă o rețea de cooperare în materie de securitate mai largă decât MAP, care cuprinde practic toate țările Europei, inclusiv pe cele ale Europei centrale și de est, pe care s-ar putea edifica arhitectura de

securitate la scara întregului areal euroatlantic.

Consiliul Parteneriatului Euroatlantic, Parteneriatul pentru Pace și cele două acorduri convenite cu Federația Rusă și Ucraina pot constitui premisele instituționale ale unui scenariu optimist cât privește dificultățile de securitate ale țărilor Europei centrale și de est nemembre ale NATO. Însă atuul acestor aranjamente – acoperirea întregului spațiu euroatlantic – constituie, concomitent, și o slăbiciune adeseori greu de acoperit.

La o analiză riguroasă, se va putea releva că aranjamentele de acest tip corespund unei viziuni wilsoniene asupra relațiilor internaționale, împărtășită de fosta administrație americană, și sunt, cel puțin în parte, în contradicție cu principiul-cheie al NATO, respectiv apărarea colectivă.

În fapt, dacă aranjamentele de acest gen se dezvoltă până la ultimele lor scopuri, consecințe și implicații, NATO va deveni o organizație clasică de securitate colectivă, altfel spus un soi de OSCE. Cu siguranță, posibilitatea oferită partenerilor de a se consulta în cadrul CPEA cu NATO și membrii săi, atunci când securitatea lor este amenințată, respectiv accesul la reglementarea prevăzută la art. 4 din Tratatul de la Washington, reprezintă un câștig real. Totuși, între consultările și cooperarea oferite de NATO, pe de-o parte, și nevoile de securitate din unele state central europene, pe de altă parte – cele excluse din procesul de lărgire – există și va exista întotdeauna un obstacol imposibil de surmontat prin prevederile CPEA. Filosofia actuală a Alianței nu permite depășirea acestui clivaj.

Cele două înțelegeri convenite separat cu Rusia și Ucraina, în ciuda contribuției lor la stabilitatea și la consolidarea încrederii în spațiul european, au reușit să creeze o diferență de statut între cele două țări și restul statelor din Europa centrală și de est. Probabil că intenția oficialilor aliați, de altfel de

înțeleș, era de a include cei doi importanți actori în rețeaua de securitate creată de NATO în anii post-război rece, încercând să le menajeze sensibilitatea și orgoliul de mare putere, în cazul Rusiei, sau să consolideze independența și statutul internațional al tânărului stat ucrainean. Cu toate acestea, chiar dacă s-ar admite aceste ultime rațiuni, trebuie să constatăm că Actul fundamental al relațiilor NATO-Rusia și Charta NATO-Ucraina ar putea fi privite, la o evaluare mai severă, drept modalități de discriminare în raport cu alte state central și est europene.

III. SOLUȚII ALTERNATIVE LA «REȚEAUA NATO»

Lista opțiunilor de securitate complementare ar putea mai lungă, dar am optat pentru examinarea celor care par a fi cele mai eficiente prin raportare la nevoile țărilor spațiului central și est european. Am preferat să renunțăm la analiza soluției OSCE pentru că această organizație creată în anii de destindere ai războiului rece n-a putut nici să prevină nici să soluționeze cel mai grav conflict european izbucnit după căderea cortinei de fier – e vorba, evident, de războiul din fosta Iugoslavie. Chiar dacă noul concept al securității prin cooperare a găsit un excelent loc de manifestare în cadrul acestui for internațional, viziunile adesea divergente ale membrilor săi și mecanismele sale prea greoaie au paralizat adesea acțiunea eficace a organizației. Cu siguranță OSCE va rămâne un forum esențial în care statele Europei, Americii de Nord și Asiei centrale ex-sovietice se reunesc și dezbate probleme referitoare la propria securitate și la cea general europeană, dar efectele limitate ale acțiunii sale relativ la deficitul acut de securitate din Europa centrală și orientală precum și o certă duplicare față de mecanismele NATO (CPEA și PpP) au

justificat neintroducerea pe lista de soluții alternative.

Consiliul Europei este absent dat fiind faptul că preocuparea sa fundamentală pentru ceea ce se numește securitatea democratică⁹ nu-i permite să ia în considerare toate provocările la adresa securității din statele Europei centrale și de est.

De asemenea am evitat investigarea unor situații specifice, precum cea a Bosniei-Herțegovina, care este de fapt un fel de protectorat NATO sub mandatul ONU. O astfel de investigație ar cere o cercetare separată care de altfel a și fost făcută de numeroși autori.

III.1. Varianta europeană: integrarea în UE

În general, din punct de vedere al securității, aderarea la UE este, adesea, considerată ca un proces complementar celui de integrare în NATO. Cu toate acestea, natura specifică economică și politică a UE, și, după decizia luată la summit-ul de la Helsinki în decembrie 2001, de securitate, cere o manieră specifică de abordare a problemei integrării în UE.

Ținând cont de aceste diferențe, responsabili europeni de la Bruxelles și, bineînțeles, cei din capitalele statelor membre, au propus un program mai rațional destinat candidaților din Europa centrală și de est. «Criteriile de la Copenhaga» au permis UE să ia decizia de a invita toate statele aspirante la integrare să înceapă negocierile de aderare. Procesul de negociere, mai elaborat și mai amplu decât cel cu NATO, dată fiind și extensiunea mult mai mare a *acquis*-ului comunitar ce depășește cu mult cadrul juridic al Alianței atlantice, a oferit aspiranților central și est europeni orizonturi temporale relativ precise.

În ceea ce privește «*acquis-ul de securitate non-convențională*» pe care-l dobândesc odată cu integrarea în UE statele din Europa centrală și de est sunt de menționat câștigurile certe în domeniile economic, de mediu și societal, grație îndeplinirii la un nivel acceptabil a criteriilor de integrare.

Practic, țările central și est europene candidate la aderarea la UE sunt aceleași cu cele pentru NATO, cu excepția Albaniei și FYROM. Această suprapunere indică în mod cert că nici UE nu este în măsură să răspundă la întreaga gamă de sfidări la adresa securității în Europa centrală și orientală, de vreme ce negocierile de aderare au lăsat de o parte unele din statele regiunii. Linii de demarcație, mai mult sau mai puțin vizibile, vor separa în viitorul apropiat și mediu țările baltice, statele Grupului Vișegrad sau România, pe de-o parte, Belarus, Ucraina și Moldova, pe de altă parte. Ori România, Bulgaria și Slovenia, pe de-o parte, și celelalte state ex-comuniste din Balcani, pe de altă parte. În prezent, chiar între România și alți candidați la integrare în UE există o diferență de tratament, prin menținerea vizei pentru cetățenii români care vor să călătorească în spațiul Schengen.

De fapt, în momentul în care se pune problema liniilor de demarcație trebuie cercetată chestiunea frontierelor orientale ale Uniunii Europene. Însă acesta este un dosar delicat atât din perspectiva politică, cât și din cea strategică și geopolitică, căruia trebuie să-i dea răspuns înalți responsabili de la Bruxelles și din capitalele statelor membre¹⁰.

III.2. Parteneriatele strategice: modelul «*parrainage*»-ului

O modalitate specifică de diminuare a deficitelor de securitate, în spațiul central și est european, și nu numai, bine cunoscută în practica relațiilor internaționale din ultimii

ani, o constituie relația bilaterală sau trilaterală privilegiată între doi sau trei parteneri, departajați prin potențialul lor strategic, respectiv militar, politic și economic. Caracteristica principală a acestei relații este asimetria de putere între cele două părți. În general, partenerul mai puternic este o mare putere, un actor internațional influent care poate oferi o anumită marjă de siguranță partenerului mai slab. Dată fiind această caracteristică, parteneriatul strategic poate fi considerat ca o relație de *parrainage*. Între acest nou tip de raport inter-statal și vechea noțiune a sferei de influență există unele similitudini, dar o adaptare conceptuală și terminologică s-a impus, în circumstanțele noii globalizări a relațiilor internaționale care a urmat sfârșitului războiului rece.

Unui asemenea model de comportament internațional s-au conformat țările baltice atunci când au încheiat o Cartă de parteneriat strategic cu SUA în februarie 1998 sau Belarus, care a semnat Tratatul de Uniune cu Federația Rusă. În ciuda numelui său și a unei retorici implicite, aranjamentul ruso-belarus poate fi inclus în categoria parteneriatelor strategice, având în plus, și caracteristicile unei alianțe bilaterale clasice. De asemenea, trilaterală de la Weimar, respectiv Polonia-Franța-Germania, un fel de *ménage à trois* strategic, ar putea fi încadrat printre parteneriatele strategice. Și alte state din Europa centrală și de est întrețin relații privilegiate cu marile puteri. Sprijinul strategic consistent oferit de către SUA Ucrainei, chiar indirect, prin semnarea Cartei NATO-Ucraina sau prin creditele financiare acordate prin intermediul FMI și Băncii Mondiale, în ciuda unor reforme și performanțe economice discutabile, poate fi înscris în categoria parteneriatelor strategice, chiar dacă nu s-a semnat un acord bilateral direct SUA-Ucraina. Bulgaria dezvoltă o relație de un asemenea tip cu

Germania. Această țară balcanică a decis în 1997, după colapsul economiei sale, să instituie Consiliul monetar, pe lângă Banca Centrală a Bulgariei. Prin intermediul acestui consiliu cursul de schimb și emisiunile de monedă națională bulgară – *leva* – au fost legate de cele ale mărcii germane. România la rândul ei a încercat să stabilească câteva parteneriate strategice respectiv cu SUA, Franța și Italia.

Deși au o serie de avantaje, printre care se pot enumera abordarea dimensiunilor economice și politice ale securității, aceste aranjamente ar putea antrena apariția anumitor linii de clivaj între cuplurile sau triumghiurile strategice apărute în Europa centrală și de est. Prin urmare problema decalajului de securitate din regiunea Europei centrale și orientale rămâne deschisă.

III.3 Modelul «Vișegrad»

Prin această formulă sunt desemnate aranjamentele de cooperare subregională care reunesc mai multe state având scopuri strategice compatibile, nivele de dezvoltare apropiate și care împărtășesc valori relativ similare. Altfel spus, nota specifică acestor proiecte subregionale este dată de relativa omogenitate a participanților. Funcția principală a acestor inițiative, dincolo de cel explicit vizând întărirea cooperării sau promovarea bunei vecinătăți, este acela de pasarelă către alte organizații mai bine structurate, mai puternice și mai eficiente, inclusiv în ceea ce privește securitatea. Grupul de la Vișegrad a reprezentat prima inițiativă de acest tip în regiunea central europeană. Grupul țărilor baltice reprezintă un alt aranjament constituit pe același *pattern*. Analiza numeroaselor proiecte comune, printre care cele din sfera securității, precum batalionul baltic, unitatea navală comună sau Colegiul de apărare baltic,

dovedește utilitatea aranjamentului.

Deși neînțelegerile mediatice din cursul acestei veri ar putea infirma o asemenea ipoteză, nu este exclus să asistăm la o apropiere între Bulgaria și România, două țări având practic aceleași ținte strategice și multe caracteristici interne asemănătoare. O asociere formală între aceste două state, în ciuda reticențelor afișate în unele cercuri de la Sofia, ar putea avea un impact favorabil asupra eforturilor politice, diplomatice și economice de apropiere de NATO și UE. De asemenea, în jurul Pactului de stabilitate în Europa de sud-est ar putea să se dezvolte o organizație având drept vocație «*europenizarea*» și apropierea de UE a Balcanilor. De altfel, însăși miza acestei inițiative comunitare o reprezintă acoperirea, în măsura în care este posibil, decalajului de modernizare ce separă lumea balcanică de Europa.

În general, aranjamentele gen Vișegrad au un statut tranzitoriu, rolul lor fiind de a purta statele membre în organizațiile țintă. De exemplu, după succesul obținut la summit-ul NATO de la Madrid, Grupul Vișegrad a fost practic inactiv fiind resuscitat doar în scopul de a sprijini Slovacia guvernului post-Meciar în demersurile sale de recuperare a întârzierii în materie de reforme și integrare europeană. În aceeași manieră vor funcționa și celelalte formule subregionale de cooperare ce au drept obiectiv susținerea integrării în organizațiile occidentale. Asociația central europeană de liber schimb (ACELS/CEFTA) este un alt exemplu edificator. Pe măsură ce membrii organizației vor adera la UE, aceasta se va dizolva în cadrul Uniunii.

Rămâne de urmărit în cazul acestui scenariu, raporturile ce se vor institui între țările ce aparțin acestor grupuri și statele neutre ale noii Europe orientale¹¹, având o certă vocație europeană, în ocurență Ucraina și Moldova.

III.4 Finlandizarea

Cu siguranță, evocarea modelului finlandez din timpul războiului rece nu are intenția să pledeze în favoarea unei întoarceri la circumstanțele anilor '47-'89. Rostul este unul de natură metodologică și euristică. Această modalitate de rezolvare a necesităților de securitate din țările Europei centrale și de est neintegrate și/sau neintegrabile, adaptată și modelată conform noului context securitar european, ar putea face obiectul unei reflecții mai profunde din partea experților și politicienilor din UE, NATO, Rusia și din statele vizate. Unul din semnalele de debut ale reflecției a fost dat de un studiu asupra problemei realizat de un grup de autori coordonați de către eminentul specialist francez Michel Foucher¹². Chiar dacă dl. Foucher nu folosește decât cu mare circumspecție termenul de «*finlandizare*», se poate identifica referința la acesta, printr-un alt concept interpus, respectiv termenul de «*marcă*». Efectiv, dezbateră deschisă de către dl. Foucher trebuie să fie continuată întrucât un aranjament de securitate potrivit pentru țările ce vor rămâne în zona gri dintre Rusia și organizațiile occidentale, chiar în noile circumstanțe de după atentatele teroriste din SUA, este necesar să fie instituit.

III.5 Soluția paradoxală: întoarcerea la echilibrul de putere clasic

Atunci când am optat pentru luarea în calcul a acestui scenariu n-am avut în vedere, evident, o simplă restabilire a relațiilor forjate de-a lungul războiului rece, ci o configurație mai largă din punct de vedere geografic și geopolitic. Primi pași ai regimului Putin și ai noii administrații americane conduse de președintele George W. Bush, precum și reacțiile colerice inițiale de la Beijing și de la

Moscova față de inițiativa privind apărarea anti-rachetă lansată de administrația Bush jr., păreau să susțină o mai veche ipoteză, lansată la jumătatea anilor '90 de Z. Brzezinski, referitoare la constituirea într-un viitor nu foarte îndepărtat a unui bloc al puterilor continentale eurasiatice, respectiv Rusia și China, împotriva superputerii americane. Într-un asemenea context, partea orientală a Europei centrale și de est urma să se alăture noii alianțe. Victoria electorală a Partidului Comuniștilor în Moldova și căderea guvernului reformist ucrainean condus de dl. Yurtchenko precum și deriva autoritară și anti-democratică a d-lui Kucima de la începutul anului 2001 indicau o anumită susținabilitate a unei asemenea evoluții. Atentatele teroriste din 11 septembrie din SUA au introdus variabile profund modificate în ecuația strategică SUA-Rusia-China.

În acest nou cadru de cooperare global anti-terorist, rămâne de văzut unde vor fi atașate statele Europei centrale și de est rămase în afara NATO și UE. Tranziția lor mai lentă spre democrație, însă certă, și vocația occidentală manifestă, chiar dacă pare discutabilă privită dinspre Occident, reclamă o atitudine mai hotărâtă și angajantă din partea comunității euro-atlantice.

În caz contrar, o eventuală inserție a acestora în arealul străinătății apropiate Rusiei va părea doar o inocentă concesie în relația complexă a SUA și aliaților săi cu noul aliat strategic de la Moscova.

Croația, Statele baltice, RF Iugoslavia, Bosnia-Herțegovina, Albania, Ucraina, Moldova.

⁴ Amos Perlmutter, **Political Alternatives to NATO Expansion**, în *NATO Enlargement/Illusion and Reality*, CATO Institute, Washington, 1998 pp. 233-243; András Balogh, **The Atlantic Dimension of the Central European Security**, în *Foreign Policy*, no. 3/97, special issue, pp. 18-28, Budapesta.

⁵ Plan d'action pour l'adhésion, al. 3, în "Revue de l'OTAN", nr. 2/1999.

⁶ Franz Schimmelfennig, *NATO's Enlargement to the East: An Analysis of Collective Decision making*.

⁷ Guillaume Parmentier, **De vide de sécurité à la sécurité vidée**, *Le Monde*, avri/1997.

⁸ Voire Todd Sandler, "On sharing NATO Defense Burdens in the 1990s and Beyond", .

⁹ Voire Daniel Tarchys, "Le Conseil de l'Europe: renforcer la sécurité européenne par des moyens civils", în *Revue de l'OTAN*, no 6/1997.

¹⁰ Voire Michel Foucher (coord.), *Transitions géopolitiques sur le continent européen, Mutations dans l'isthme mer Baltique - mer Noire*, FED, Paris, 1998, pp. 219-221.

¹¹ Idem

¹² Idem

NOTE

¹ Studiul este adaptarea unui capitol dintr-o lucrare mai amplă "L'élargissement de l'OTAN et les échelles de securite dans l'Europe centrale et orientale", realizată de autor cu sprijinul unei finanțări acordate de NATO prin «Programul de burse NATO-EAPC 1999-2001».

² Barry Buzan, *People, state and fear* (trad. în română), Edition Cartier, Chișinău, 2000, p.105.

³ Slovacia, România, Slovenia, Bulgaria, FYROM,

GHEORGHE CIASCAI – Lector universitar, studii post-universitare în drept comunitar european, drept internațional și dreptul afacerilor, Universitatea Paris I-Sorbonne și Universitatea București. Doctorand în filosofie, Universitatea Babes-Bolyai Cluj.

Relațiile dintre România și Republica Moldova

ALEXANDRU PURCĂRUȘ

Relațiile dintre București și Chișinău sunt, la zece ani de la declararea independenței de stat a Republicii Moldova, contradictorii și greu de evaluat, dincolo de optimismul autorităților române care le caracterizează constant prin înșiruirea stereotipică a epitetelor “speciale, privilegiate și pragmatice”.

În prezent, Republica Moldova este singurul stat vecin cu care România nu are încheiat un tratat de bază care să reglementeze cadrul general al raporturilor bilaterale, deși, în perspectiva summit-ului de la Praga de anul viitor, rezolvarea acestui aspect ar mări șansele țării noastre de a fi acceptată în NATO.

Dacă în domeniul economic, cel care construiește lent, dar concret și pe termen lung, fundamentul relațiilor dintre cele două state s-a putut constata o evoluție pozitivă (schimburile comerciale cu Republica Moldova au înregistrat o ușoară dinamizare, astfel încât România a fost în anul 2000 principalul exportator în Republica Moldova, înaintea Federației Ruse și Ucrainei), nu același lucru se poate afirma despre planul politic.

Impasul resimțit în contactele oficiale după venirea la putere a comuniștilor la Chișinău a atins punctul culminant la începutul lunii octombrie 2001, când discursul în legătură cu așa-zisul expansionism românesc rostit de ministrul Justiției al Republicii Moldova, Ion Morei, la Curtea Europeană pentru Drepturile

Omului de la Strasbourg, în procesul intentat guvernului de la Chișinău de Mitropolia Basarabiei, a dus la anularea unei vizite oficiale a premierului român Adrian Năstase. Acuzația demnitarului de la Chișinău a stârnit iritarea autorităților din România care au solicitat la unison scuze și explicații. Astfel, președintele Ion Iliescu a caracterizat gestul oficialului basarabean drept “neelegant”, iar șeful executivului de la București a sugerat chiar, într-o scrisoare adresată președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin, ca acesta să renunțe la colaborarea cu Ion Morei. Din rândul opoziției, Radu F. Alexandru, liderul grupului PNL din Senat, a afirmat că “a lăsa o cortină de fier între București și Chișinău înseamnă a arunca în neant dezideratul sfânt al reunificării”.

La scurt timp după acest episod, președinția Republicii Moldova a anunțat că a elaborat tezele unei noi concepții a politicii externe în cadrul căreia relațiile cu România trebuie reevaluate, astfel încât să se treacă peste atitudinea Bucureștiului, care vede în Republica Moldova un “al doilea stat românesc”. Mai mult, la începutul lunii noiembrie, premierul Moldovei, Vasile Tarlev, a afirmat că “nu va lăsa în voia soartei” problema eventualei reveniri la grafia chirilică, o decizie în acest sens urmând să fie luată “civilizat și fără certuri”. În legătură cu “pericolul românizării societății”, Tarlev a susținut că nu va

admite “nici un fel de unionism, naționalism sau românism” să influențeze situația din țară.

Trebuie spus că declarații similare au mai fost făcute de-a lungul timpului de către oamenii politici din stânga Prutului, ceea ce demonstrează că recente accentele nu sunt numai rezultatul tensionării relațiilor bilaterale, ci reprezintă o constantă în discursul oficial al Chișinăului. Astfel, la 20 iulie 1994, în cadrul reuniunii Comitetului Interministerial pentru relațiile dintre România și Republica Moldova, premierul de atunci, Andrei Sangheli, a exprimat un punct de vedere la fel de tranșant asupra raporturilor româno-moldovenești. El condiționa o reală colaborare de acceptarea faptului că România și Moldova sunt doar două state “și nu două state românești”, sintagmă folosită în mod curent de autoritățile de la București. Mai mult, lipsa unor relații bilaterale normale era explicată de Sangheli prin faptul că, în România, Republica Moldova era considerată “provincie, județ”, aluzie la perioada interbelică și la punctul de vedere potrivit căruia teritoriul republicii este un vechi pământ românesc.

Sintagma “Republica Moldova, al doilea stat românesc” – atât de obsesiv folosită de către oamenii politici de la vest de Prut, indiferent de culoarea lor politică – exprimă poate cel mai bine caracterul paradoxal și ambiguu al modului în care demnitarilor români au abordat și au fundamentat *ab initio* relațiile cu Chișinăul.

Fapt bine cunoscut, România a fost prima țară care a recunoscut Republica Moldova, la numai câteva ore după declararea independenței de stat față de URSS, la 27 august 1991. Relațiile diplomatice la nivel de ambasadă au fost stabilite și ele în mod rapid, la 29 august 1991.

Procesul de emancipare a Republicii Moldova de sub tutela Moscovei, care a culminat cu trecerea la alfabetul latin și decretarea limbii române ca limbă oficială (31 august 1989), introducerea tricolorului românesc ca drapel de stat (27 aprilie 1990) și adoptarea stemei de

stat (3 noiembrie 1990), a fost perceput de către București drept un indicator al aspirațiilor cetățenilor fostei republici sovietice de a reveni la patria-mamă. După cum recunoștea de curând Adrian Severin, “Românii au crezut sincer – și autorul prezentelor rânduri s-a aflat și el în aceeași tristă eroare – că lupta locuitorilor RSS Moldovenești din anii ‘80 ai secolului trecut pentru limba în grafia latină și, în general, pentru recunoașterea unei identități culturale neslave era convergentă cu discursul oficial românesc privind caracterul nelegitim al răpirii Basarabiei din trupul României de către URSS.”

Această reprezentare deformată era, într-o anumită măsură, justificată și întreținută atât de tradiție și de existența unui patern istoric (se spera în reeditarea unirii din 1918) cât și de anumite gesturi ale oficialilor și populației de la Chișinău care au fost interpretate cu exaltare ca susținând viziunea Bucureștiului. Astfel, sărbătoarea “podurilor de flori” sau cuvintele (“Să ne ținem de neamuri!”) cu care președintele Mircea Snegur și-a încheiat discursul din februarie 1991 ținut în Parlamentul României au trezit entuziasmul spontan și iluzia că o eventuală unire este posibilă într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat sau previzibil. În plus, nu puteau fi ignorate nici sentimentele majorității românilor pentru care unirea ar fi reprezentat repararea unei nedreptăți istorice, iar abandonarea expresă a acestui dezi-derat național ar fi fost aspru sancționată electoral.

Debutul promițător al relațiilor dintre România și tânărul stat independent din stânga Prutului nu a fost urmat însă de o evoluție pe aceeași linie, din motive de ordin istoric, ideologic, politic, economic și strategic. Odată depășită etapa “romantică” a raporturilor bilaterale, identitatea de limbă și cultură, originile comune și tradiția istorică s-au transformat treptat și imperceptibil din atuuri ale unor legături privilegiate în subiecte de polemici oficiale și surse de tensiune. Un exemplu de perspective istorice diferite este ilustrat de o declarație a

premierului moldovean Andrei Sangheli, care afirma la 29 noiembrie 1995: “Țin să amintesc că statul moldovenesc a apărut cu aproape 500 de ani în urmă, deci mult mai devreme decât statul român, care a fost creat în secolul trecut.”

Evenimentele anului 1994 au marcat, în mod evident, sfârșitul acestei prime perioade. În primul rând, rezultatele sondajului sociologic “La sfat cu poporul”, organizat în Republica Moldova în conformitate cu decretul președintelui Mircea Snegur, au arătat fără echivoc faptul că majoritatea populației din stânga Prutului nu agreează ideea unirii cu România. Peste 90% dintre cetățenii cu drept de opțiune politică, prezenți la urne în ziua de 6 martie, au răspuns afirmativ la întrebarea: “Sunteți pentru ca Republica Moldova să se dezvolte ca stat independent, unitar și indivizibil, în frontierele de la data proclamării suveranității ei, 23 iunie 1990, care să promoveze o politică de neutralitate, să întrețină relații de colaborare reciproc avantajoase cu toate țările lumii, să garanteze tuturor cetățenilor săi drepturi egale în conformitate cu normele de drept internațional?”. Al doilea eveniment notabil a fost intrarea în vigoare, la 27 august 1994, a Constituției Republicii Moldova. Noul act fundamental prevedea la articolul 13 că “limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine”.

Ambele decizii ale Chișinăului au fost criticate dur de către București. La 1 august 1994, Guvernul României a emis o Declarație cu privire la votarea în Parlamentul Moldovei și promulgarea prin decret prezidențial, la 29 iulie 1994, a noii Constituții a statului moldovean. Declarația Guvernului României atrăgea atenția asupra faptului că “erodarea caracterului de limbă națională” poate avea “consecințe grave asupra independenței Republicii Moldova”.

În mod normal, evenimentele anului 1994 ar fi trebuit să reprezinte pentru diplomația românească și pentru oamenii politici de la București semnalul unei schimbări în atitudinea

față de relațiile cu statul vecin. Recunoașterea independenței Republicii Moldova, încă din anul 1991, fără ca aceasta să fie însoțită măcar de contestarea numelui său (cum a făcut-o Grecia cu ocazia recunoașterii ca stat a Macedoniei provenite din destrămarea Iugoslaviei), obliga deja România ca, în formularea raporturilor cu Moldova, să țină cont de această realitate, oricât de dureroasă și de nedreaptă ar fi fost ea. În România însă, referirile oficiale la necesitatea eliminării consecințelor Pactului Ribbentrop-Molotov și la revenirea Basarabiei la patriamamă au devenit după 1991 un loc comun, perpetuându-se până în prezent. La 19 octombrie 1999, Adrian Năstase (în acel moment prim-vicepreședintele PDSR) susținea că încheierea unui tratat cu Republica Moldova și recunoașterea unui stat moldovean ar însemna să fie consacrată o separare perpetuă a două teritorii românești.

În situația în care fragilul stat din stânga Prutului încerca să promoveze drept priorități în politica sa externă consolidarea independenței și suveranității țării, atitudinea României cu greu poate fi caracterizată ca fiind una de bună vecinătate și nu a făcut decât să sporească suspiciunea Chișinăului, confruntat cu multiplele mișcări separatiste care foloseau între altele drept justificare și motivație tocmai eventuala unire a Republicii Moldova cu România. Astfel, teritoriul locuit de găgăuzi este considerat, în virtutea “legii organice asupra statutului juridic al Găgăuziei (Gagauz-Yeri)”, drept “entitate autonomă pe plan administrativ și teritorial”. Aceeași lege organică stipulează că, în cazul în care “Moldova își va schimba statutul de stat independent”, Găgăuzia va căpăta automat dreptul de auto-determinare externă. Raportul asupra Moldovei, elaborat de Lordul Columberg și prezentat în 1995 Adunării Parlamentare înainte de examinarea cererii de aderare la Consiliul Europei a Republicii Moldova, susținea că “este clar că în anii care au urmat declarației de independență, existența și integritatea teritorială a

Moldovei a fost expusă unui dublu risc: pe de o parte – riscul reunificării cu România, pe de altă parte – riscul secesiunii”. Mai mult, în raport se cerea ca o eventuala aderare a Moldovei să fie însoțită de lansarea unui program de monitorizare asupra României, pentru înregistrarea unor ipotetice pretenții teritoriale ale acesteia asupra Moldovei.

Ignorarea susceptibilităților Chișinăului de către oficialitățile din România nu puteau atrage decât o reacție de respingere și de contestare. În plus, atitudinea Bucureștiului prezenta și o doză importantă de gratuitate, în condițiile în care ipoteza realizării unei ipotetice uniri, după modelul unificării Germaniei, model agreat de București, era lipsită de consistență. În primul rând, în cazul german, unificarea era dorită de toți germanii, care s-au exprimat în acest sens. În al doilea rând, România nu ar fi fost capabilă să susțină economic imensele costuri ale integrării. Perspectiva unirii rămâne și azi mai degrabă utopică, dincolo de sentimente sau de istorie, în condițiile în care România și-a asumat drept obiective esențiale ale agendei externe accelerarea integrării în structurile politice, economice și strategice europene și euroatlantice.

În mod paradoxal, teza celor “două state românești” a împiedicat formularea și urmărirea clară și fără echivoc a intereselor României în Republica Moldova. Dincolo de chestiunile economice, principalul interes al României constă în existența unei semnificative minorități românești. În această chestiune, statul român a adoptat o poziție paradoxală. În anul 1995, președintele Camerei Deputaților, Adrian Năstase, susținea că în Republica Moldova românii sunt majoritari, ei nu reprezintă o minoritate și nu trebuie susținuți în modul în care statul român sprijină grupurile minoritate.

Această poziție este menținută și azi. Astfel, pe site-ul oficial al Ministerului Afacerilor Externe din România se poate citi: “Întărirea legăturilor cu comunitățile românești din afara

frontierelor țării în scopul păstrării, dezvoltării și exprimării identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase, constituie o obligație a statului, prevăzută la articolul 7 din Constituția României, asumată în Programul de Guvernare și în Strategia de Siguranță Națională a României. (...) O atenție specială se acordă relațiilor cu românii sau etnicii români care trăiesc în vecinătatea apropiată (Republica Moldova - 3.400.000)...”

Cum întreaga populație a republicii Moldova este de 4.200.000 de locuitori, înseamnă că Guvernul României își asumă sprijinirea cetățenilor unui stat suveran (care se consideră și se declară în cea mai mare parte drept moldoveni, iar nu români) care formează populația majoritară a aceluia stat. În felul acesta, Guvernul României se implică într-un domeniu care ține exclusiv de deciziile interne ale Republicii Moldova, iar pe de altă parte își refuză privilegiul de a cere respectarea drepturilor minorității române pe care o privează astfel de protecția la care ar fi îndreptățită în virtutea reglementărilor internaționale privitoare la minorități. Unul dintre motivele care ar putea explica conduita statului român ține de divergențele privitoare la statutul minorității maghiare din România.

Este evident că raporturile bilaterale au fost condiționate atât de evoluția internă a fiecărei părți, cât și de orientarea diferită în planul politicii externe. După cum se exprima în 1994, ministrul de externe al României, Teodor Meleșcanu, răspunzând întrebării dacă politica României față de Republica Moldova poate fi considerată drept un eșec important al diplomației: “E greu de dat aici o sentință definitivă, pentru că relația dintre România și Moldova, la fel ca și tangoul, se dansează în doi.

ALEXANDRU PURCĂRUS – absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea București. În prezent redactor la MediaFax.

Relațiile româno-bulgare

DANIEL CAIN

Bulgaria și România par condamnate să parcurgă împreună lungul drum al aderării în structurile europene și euroatlantice, în ciuda faptului că guvernările de la Sofia și București nu au pierdut nici un prilej favorabil pentru a-și pune reciproc piedică.

Studierea amănunțită a scenei politice din România și Bulgaria de după 1989 scoate la iveală mult mai multe elemente comune decât s-ar crede la o primă vedere. O simplă trecere în revistă a realităților survenite în societatea bulgară și cea românească, de exemplu, scoate în evidență existența multor similitudini dar și, în același timp, a unei discrepante între vitezele cu care s-au derulat procesele democratice din cele două țări vecine.

Forțele democratice din Bulgaria au câștigat pentru prima dată puterea în toamna lui 1991. Guvernul format de Uniunea Forțelor Democratice (UFD), condus de liderul acestei formațiuni politice, Filip Dimitrov, nu a supraviețuit decât 11 luni din cauza pierderii sprijinului parlamentar acordat de partenerii de coaliție. UFD a avut nevoie de patru ani pentru a reveni la putere.

Venirea forțelor democratice la putere în toamna lui 1996 a fost receptată în România ca un moment de cotitură în evoluția post-comunistă a țării. Noii guvernanți au promis o

ruptură definitivă cu trecutul, în favoarea unei rapide integrări a României în structurile europene. Au fost necesare doar câteva luni pentru a se vedea că aceste intenții generoase nu pot fi puse în practică numai prin sublinierea faptului că ești democrat. Lipsa unui program coerent de guvernare, diferențele foarte mari de opinii între partidele din cadrul coaliției guvernamentale au dus la prăbușirea țării într-o gravă criză economică și socială. Se poate face o paralelă între guvernul lui Filip Dimitrov și guvernul Ciorbea, de exemplu, și se va vedea aceeași încăpățănare de a te război cu trecutul în dauna viitorului. Este evidentă aceeași abilitate de a distruge totul, dublată de incapacitatea de a oferi o alternativă coerentă. Singura mare diferență dintre guvernele Filip Dimitrov și Victor Ciorbea constă în faptul că în Bulgaria forțele democratice au avut nevoie de doar doi ani pentru a lua puterea.

Reprezentanții fostei guvernări din România ar fi putut să-și pregătească retragerea de la guvernare și să încerce să învețe din greșelile făcute, pentru a putea să preia din nou puterea. În loc de aceasta, ei s-au încăpățânat să-și păstreze pozițiile cu orice preț și să facă aceleași greșeli ca guvernul socialist condus de Jan Videnov. După ce au cucerit majoritatea parlamentară în decembrie 1994, socialiștii bulgari au fost nevoiți, după doi ani, să

părăsească în mod rușinos structurile puterii. Guvernarea Videnov a provocat o criză economică și politică fără precedent și a fost la un pas de a arunca Bulgaria într-un război civil. Drept consecință a pierderii puterii în 1997, socialiștii bulgari par incapabili și în acest moment să se gândească la o revenire la putere.

Alături de o anumită ciclicitate a evenimentelor care s-au derulat în procesul de tranziție înregistrat în cele două țări, se poate observa o situație asemănătoare și în încercarea de obținere a unor dividende politice sau economice, folosindu-se de neputința celuilalt. Sofia și Bucureștiul și-au schimbat, în ultimii ani, pozițiile. Astăzi, Bulgaria este mai bine creditată, în detrimentul României care dintotdeauna a dorit să joace rolul de lider în Peninsula Balcanică.

Bulgaria a stabilit relații diplomatice cu România la 18 septembrie 1879, la scurt timp după apariția statului bulgar modern. Relațiile diplomatice dintre cele două țări au fost întrerupte în două rânduri, în 1913 și 1916, când cele două state s-au aflat în conflict direct. Singura problemă serioasă aflată în litigiu în perioada interbelică a constituit-o chestiunea Cadrilaterului, care a fost reglementată prin Tratatul de la Craiova, din septembrie 1940. În perioada comunistă, nivelul de dezvoltare al relațiilor bulgaro-române a fost determinat de faptul că cele două țări au fost singurele state din Balcani membre ale Pactului de la Varșovia și ale CAER. Relațiile bilaterale au fost marcate și de existența unor controverse în privința poluării transfrontaliere. Nu întâmplător, nucleul inițial al mișcării disidente din Bulgaria a fost orașul Ruse. Autoritățile bulgare au fost puse în dificultate în 1987, când pe străzile orașului de pe malul Dunării s-a desfășurat o demonstrație de protest. Protestul nu a fost îndreptat deschis împotriva regimului Todor Jivkov, ci împotriva continuei poluări a orașului Ruse de către combinatul chimic de la

Giurgiu. În luna martie 1988, pictorul Svetelin Rusev – la acea dată președinte al Uniunii Pictorilor din Bulgaria și membru în CC al PCB – pune bazele, împreună cu un grup de intelectuali, unui “Comitet pentru protecția orașului Ruse”. Inițiatorii acestei mișcări au redactat un manifest în care acuzau Partidul Comunist Român și Partidul Comunist Bulgar, inclusiv pe Nicolae Ceaușescu și Todor Jivkov, de indiferență în rezolvarea problemei poluării cu clor a orașului Ruse de către combinatul de la Giurgiu. Problema poluării transfrontaliere nu a fost rezolvată de regimul comunist bulgar și român și continuă să tensioneze relațiile dintre Sofia și București.

Prăbușirea blocului comunist a limitat la minimum relațiile româno-bulgare, care au fost scutite, într-o primă etapă, de existența unor surse vizibile de tensiune. Cel mai important eveniment în istoria relațiilor bulgaro-române de la începutul anilor '90 a constat în semnarea, la 27 ianuarie 1992, a Tratatului de prietenie și bună vecinătate dintre cele două țări. De asemenea, în timpul întrevederilor pe care președinții Iliescu și Jeleu le-au avut în această perioadă au fost examinate o serie de probleme legate de colaborarea economică, mai exact din domeniul transporturilor, comerțului și turismului. Un loc aparte în timpul acestor discuții l-au ocupat măsurile bilaterale și proiectele comune transfrontaliere de rezolvare a problemelor ecologice. Aceste întâlniri prezidențiale nu s-au soldat, însă, cu rezultate concrete. În primii ani ai deceniului nouă, s-a observat o încetinire serioasă a ritmului colaborării dintre cele două țări în toate domeniile iar în unele din acestea, cum ar fi protecția mediului, chiar o stare temporară de tensiune.

Controversa care a caracterizat relațiile română-bulgare în a doua jumătate a anilor '90 a reprezentat-o locul de amplasare al celui de-al doilea pod peste Dunăre. Pe fundalul crizei din Kosovo, autoritățile de la Sofia au scos la

bătaie, cu destul succes, problema construirii unui nou pod peste Dunăre, pentru a obține capital politic. Guvernării bulgari s-au folosit de declanșarea crizei din Kosovo pentru a sugera existența unei legături directe între noul pod peste Dunăre și securitatea europeană, politizând, astfel, o problemă pur economică.

Premierul bulgar Ivan Kostov declara, în mai 1999, în plenul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, că cel de-al doilea pod peste Dunăre este “una dintre cele mai scurte modalități de depășire a crizei din Kosovo”. Autoritățile de la Sofia susțineau că dacă acest pod ar fi fost construit până atunci, guvernării sârbi ar fi fost mult mai receptivi în ceea ce privește detensionarea situației din regiune. Rezultă, indirect, că Bucureștiul ar fi fost vinovat de intransigența regimului Milosevic. Autoritățile bulgare au ignorat faptul că situația din regiune se putea schimba radical până când va fi finalizată această construcție.

Proiectul construirii unui nou pod peste Dunăre a stagnat mai mulți ani, din cauza divergențelor existente între România și Bulgaria în privința amplasamentului acestuia. Sofia susținea variantele Vidin-Calafat și Lom-Rastu, în timp ce Bucureștiul dorea ca amplasamentul noii construcții să fie mai spre est, varianta cea mai amintită fiind Nicopole-Turnu Măgurele.

În decursul acestor ani, presa bulgară a încercat să justifice refuzul României de amplasare a podului în zona vestică a graniței comune prin enunțarea unor argumente mai mult sau mai puțin apropiate de realitate. Au fost lansate ipoteze cel puțin hilare, cum ar fi dorința Bucureștiului de “a face în ciudă” Sofiei sau “prejudecata că cel de-al doilea pod va lega Bulgaria de teritoriile unde locuiesc peste 250.000 de bulgari bănățeni”.

În presa bulgară au apărut, totuși, și articole în care era recunoscut dreptul justificat al României de a nu fi de acord cu amplasa-

mentele Vidin-Calafat și Lom-Rastu. Până la începutul lui 2000, autoritățile române nu au fost de acord cu amplasarea noului pod în partea vestică a fluviului, deoarece acest lucru contravenea intereselor sale economice și geostrategice. Unul dintre argumentele României era că printr-un astfel de amplasament se va reduce drastic dimensiunea tronsoanelor tranzitate pe teritoriul României, ceea ce însemna și reducerea veniturilor obținute prin încasarea taxelor de tranzit. Argumentul cel mai important era de ordin geostrategic. România dorește să reorienteze traficul din Europa Occidentală și Centrală către Orientul Apropiat și Asia Centrală prin teritoriul său. În acest scop, România are mai degrabă nevoie de o magistrală care să lege Budapesta de portul Constanța, și nu de un al doilea pod peste Dunăre. Un alt obstacol invocat l-a constituit problema fondurilor necesare, atât pentru construirea celui de-al doilea pod peste Dunăre, cât și pentru dezvoltarea infrastructurii necesare. Chiar dacă s-ar fi căzut de acord în privința amplasării noului pod peste Dunăre și s-ar fi obținut creditele necesare, nimeni nu putea garanta, în acel moment, celor două țări că traficul de mărfuri va fi suficient de mare pentru a permite achitarea la timp a împrumuturilor obținute și a dobânzilor aferente.

Războiul declarațiilor dintre București și Sofia s-a intensificat în 1999, când s-a ajuns la adevărate campanii mass-media legate de problema celui de-al doilea pod peste Dunăre. Campionul declarațiilor belicoase s-a dovedit a fi ministrul român al Transporturilor, Traian Băsescu. Ministrul român a făcut propuneri cel puțin ciudate, de genul construirii în locul podului a unui baraj peste Dunăre, care ar putea fi un motiv pentru închiderea centralei nucleare de la Kozlodui, care “amenință în mod egal și România și Bulgaria”. În replică, presa de la Sofia afirma că România s-a transformat într-una dintre cele mai mari

probleme ale Bulgariei în Balcani.

Pe acest fundal, în noiembrie 1999, președintele Emil Constantinescu a avansat ideea acordării unor “compensații” țării ce va fi dezavantajată de viitorul amplasament al podului peste Dunăre. După o întrevvedere cu omologul său bulgar, Petăr Stoianov, Constantinescu a precizat că aceste compensații ar putea consta în creditarea unei alte infrastructuri de care să beneficieze partea dezavantajată de amplasamentul viitorului pod.

În mod oarecum neașteptat, ministrul român al Transporturilor, Traian Băsescu, declara, la 27 ianuarie 2000, la Sofia, că România și Bulgaria trebuie să depășească, “în maximum trei luni”, toate problemele în suspensie pe care le au în plan economic pentru a avea poziții comune pe durata negocierilor de aderare la Uniunea Europeană. Băsescu susținea că, pentru reușita negocierilor de aderare în unele domenii mai dificile, autoritățile bulgare și cele române trebuie “să vorbească aceeași limbă”. Ministrul Transporturilor declara că pe fundalul începerii negocierilor de aderare la UE în domeniul unor sectoare cu probleme, precum cel energetic și cel al transporturilor, ar fi o greșeală ca cele două țări să înceapă aceste negocieri fără să ajungă la o poziție comună în privința chestiunilor divergente în planul relațiilor bilaterale. Băsescu a propus omologului său bulgar, Antoni Slavinski, abordarea cu mai mult pragmatism a chestiunilor divergente și a susținut că Bucureștiul și Sofia trebuie să facă o echipă comună pentru negocierile de aderare și nu trebuie să se afle în competiție.

Ministrul român al Transporturilor a identificat mai multe domenii economice în care punctele de vedere ale celor două părți diferă: costul tranzitului gazului natural din Rusia prin România către Bulgaria, posibilitatea ca România să exporte energie electrică în Grecia și Turcia, prin Bulgaria, necesitatea

Bulgariei de a tranzita prin teritoriul României deșeurile nucleare de la Kozlodui și cel de-al doilea pod peste Dunăre. Din păcate, cele două guverne nu au fost capabile să lege problema celui de-al doilea pod peste Dunăre de cea a exporturilor românești de energie în Grecia și Turcia. “Cred că a venit vremea să legăm aceste două probleme și să le rezolvăm”, declara Băsescu.

La trei săptămâni după aceste declarații, România și Bulgaria au convenit, printr-un memorandum semnat la Bruxelles, ca realizarea proiectului privind construcția unui al doilea pod peste Dunăre să fie susținută exclusiv din sursele financiare ale Bulgariei. România a fost de acord cu construcția celui de-al doilea pod peste Dunăre, în condițiile în care oficialii bulgari prezenți la Bruxelles au afirmat capacitatea Bulgariei de a susține financiar un proiect de asemenea anvergură. “Cât timp ni se face cadou un pod, n-avem de ce să nu-l luăm”, afirma Băsescu. Ministrul a precizat că în documentul semnat se subliniază faptul că realizarea podului se va face exclusiv din banii Bulgariei, fără ca România să aibă vreo contribuție financiară din surse proprii și nici din sursele atrase de la Uniunea Europeană prin programul ISPA, destinat unor proiecte de transport și mediu.

Premierul român, Mugur Isărescu și omologul său bulgar, Ivan Kostov, au semnat, pe 27 martie 2000, la București, o Declarație comună privind construirea podului în zona Vidin-Calafat. Isărescu afirma că proiectul construcției podului peste Dunăre va duce la crearea a câtorva mii de locuri de muncă în Valea Jiului și, ulterior, prin atragerea investițiilor, va duce și la reluarea unei activități economice fructuoase.

Noul pod va fi construit la 5 kilometri de orașul Vidin și, respectiv, la nord de Calafat, în dreptul kilometrului 796 al Dunării. În această porțiune malul românesc este mai înalt

și există spațiul necesar construirii infrastructurii aferente noului pod peste Dunăre. Această variantă prevede un pod mixt, rutier și feroviar, care va avea o lungime de 1.275 metri. Costul total al construcției se ridică la 160 milioane de euro, sumă care acoperă și construirea infrastructurii aferente de pe cele două maluri ale fluviului. Potrivit calculelor făcute de experții bulgari, costurile ridicării infrastructurii pe malul românesc al Dunării se ridică la 8,6 milioane euro. La aceasta sumă se adaugă alte 4,5 milioane euro necesari construirii punctului de trecere al frontierei pe porțiunea românească a noului pod.

Presa bulgară susținea că România a dat Bulgariei o lecție de diplomatie în privința celui de-al doilea pod peste Dunăre. “Într-adevăr, și noi am primit ceea ce doream – podul să fie la Vidin. România a obținut, în schimbul acordului pentru un pod nedorit, promisiunea Europei ca magistrala care leagă această construcție să treacă pe traseul indicat de București. Așa că, nu și fără acordul nostru, România este pe cale să rezolve și una din problemele sale serioase legate de conflictele sociale declanșate de minerii săi nemulțumiți”, relatează cotidianul “Novinar”. Proiectul celui de-al doilea pod peste Dunăre vine ca o mână de ajutor autorităților de la București, care se găsesc într-un an electoral, afirmă sursa citată. Prin acest proiect ele vor putea să întreprindă pași importanți împotriva șomajului și pentru atragerea investițiilor străine. Și, în același timp, au dat un exemplu diplomatiei bulgare cum anume se pot câștiga bani buni și poziții privilegiate, concluzionează “Novinar”. Bulgaria va face un pod ciudat cu România, susținea, la rândul său, cotidianul bulgar “24 ceasa”. Bulgaria va construi podul la Vidin-Calafat iar România îl va “împinge” abil înspre est, astfel încât drumul spre Europa, prin România, se va prelungi cu 120 de km, se arăta într-un comentariu apărut în “24 ceasa”. Acest traseu

este similar cu cel care ar fi rezultat prin amplasarea noului pod la Oreahovo-Bebet. “Banii care sunt necesari construirii unei magistrale și a unei linii ferate pe Valea Jiului vor ajunge la suma fantastică de un miliard de dolari. România speră să primească măcar 300 de milioane de dolari prin Pactul de Stabilitate. Dacă acești bani vor fi alocați ce se va întâmpla cu restul proiectelor propuse de țările din regiune?”, se întreabă retoric cotidianul bulgar “24 ceasa”.

O anumită ciclicitate s-a manifestat și în privința abordării relațiilor bilaterale prin prisma negocierilor de aderare la Uniunea Europeană și NATO. Poziția Sofiei și a Bucureștiului a alternat, de la căutarea abordării într-un singur pachet a candidaturii celor două țări, la respingerea virulentă a unei asemenea idei.

Un studiu redactat în vara lui 1999 de un grup de experți din MAE român preciza că România ar fi dezavantajată evident în cazul în care țările din sud-estul Europei ar fi tratate ca un bloc omogen din punctul de vedere al integrării în Uniunea Europeană. Documentul pleda pentru susținerea de către România a principiului admiterii pe propriile merite, în condițiile unei mai strânse cooperări regionale. Studiul era publicat în momentul în care revista britanică “The Economist” considera că Bulgaria a făcut progrese considerabile în stabilizarea economiei, în reducerea inflației și în echilibrarea bugetului, depășind astfel net România care, inițial, se afla într-o poziție mai bună în cursa pentru integrarea în structurile euro-atlantice. “Aderarea la NATO și la UE depinde de îndeplinirea unor criterii riguroase, pe care atât România cât și Bulgaria sunt încă departe de a le fi atins. Serviciile lor publice sunt suprapopulate, corupte și lipsite de mijloace financiare, economia națională este foarte slabă pentru a face față concurenței din UE, iar sistemul lor legislativ este defectuos și subordonat politic. Și totuși, a pune România

pe același taler al balanței cu Bulgaria ar fi o eroare, pentru că lucrurile s-au schimbat mult în ultima vreme, Bulgaria prezentându-se de departe mai bine”, considera “The Economist”.

În octombrie 2000, pe fundalul campaniei electorale din România și a apropiatelor legislative bulgare, premierul Ivan Kostov a solicitat Uniunii Europene ca aderarea Bulgariei la structurile europene să nu mai fie analizată într-un pachet comun cu cea a României. Premierul bulgar a criticat o declarație anterioară a comisarului european pentru extinderea UE, Günter Verheugen, care afirmase că România și Bulgaria sunt singurele țări candidate care nu respectă criteriile economice necesare aderării. Ivan Kostov susținea că această apreciere diferă de cea conținută în documentul de invitație a Bulgariei, în decembrie 1999, pentru începerea negocierilor de aderare.

Presa bulgară a momentului consideră că Executivul de la Sofia are șansa de a arăta Occidentului succesele guvernării sale, pe fondul colapsului economic al României și al scenei politice exotice de la București. Solicitarea premierului Ivan Kostov ca în ceea ce privește aderarea în structurile europene candidatura Bulgariei să nu mai fie analizată într-un pachet comun cu cea a României pare a fi fost făcută la timp. De acum înainte, Occidentul va urmări foarte atent ceea ce se întâmplă în România și va sfătui Bucureștiul să urmeze exemplul bun al Sofiei, susținea cotidianul “Sega” în ediția sa din 29 noiembrie 2000.

Problema obligativității vizelor pentru cetățenii români și bulgari a fost tratată diferit de miniștrii de Interne și ai Justiției din statele UE. Inițial, s-a vehiculat ideea că țările Uniunii Europene înclină spre adoptarea unei soluții de compromis în ceea ce privește circulația cetățenilor români și bulgari fără vize, prin introducerea unei perioade de probă. Totuși, miniștrii de Interne și ai Justiției din statele UE

au decis, la 1 decembrie 2000, ridicarea necondiționată a vizelor doar pentru Bulgaria, urmând ca în cazul României vizele să fie ridicate după ce Bucureștiul va răspunde la anumite chestionare. Bulgariei i s-a recunoscut avansul față de România la capitolul securizarea frontierelor și, în consecință, începând cu luna aprilie 2001, cetățenii bulgari pot călători fără vize în spațiul UE. Decizia de ridicare necondiționată a vizelor numai pentru cetățenii bulgari a provocat satisfacție la Sofia și deziluzie la București. Consilierul prezidențial Zoe Petre considera că, dacă nu ar fi existat “probleme dificile” în perioada campaniei electorale în legătură cu viitorul relațiilor țării noastre cu Uniunea Europeană, România ar fi beneficiat de același tratament ca și Bulgaria în privința sistemului vizelor. Zoe Petre declara, la 1 decembrie 2000, că opinia multor țări membre ale Uniunii Europene era de “a păstra Bulgaria și România în aceeași categorie de tratament”.

Necesitatea colaborării în domeniul integrării europene a făcut posibilă rezolvarea altor probleme controversate în cadrul relațiilor bilaterale. Premierul Mugur Isărescu și omologul său bulgar, Ivan Kostov, au semnat, la 11 februarie 2000, o declarație comună privind cooperarea în domeniul securității și apărării. Isărescu a arătat că acest document reprezintă o dovadă a țelului comun al României și Bulgariei în vederea integrării în structurile euro-atlantice. Premierul bulgar declara că acest document reprezintă intensificarea acțiunilor comune în vederea integrării în UE și NATO și importanța dezvoltării colaborării în domeniul militar.

România și Bulgaria au semnat, la 27 martie 2000, un protocol de reglare a datoriilor reciproce care datau de pe vremea fostului CAER. Protocolul a fost semnat de premierul român Mugur Isărescu și de omologul său bulgar, Ivan Kostov, cu ocazia discuțiilor

privind construcția unui nou pod peste Dunăre. Valoarea creanțelor pe care România le va recupera se ridică la 201.000 dolari. Mugur Isărescu a precizat că protocolul reglementează situația creanțelor reciproce. Premierul român susținea că prin semnarea acestui protocol s-a făcut un pas înainte, deoarece discuțiile pe această temă stagnează de mai bine de zece ani.

Bulgaria și România au semnat, la 23 iunie 2000, un acord care elimină orice probleme create de emigrația ilegală, atât a propriilor cetățeni cât și a terților, între cele două țări. Acordul de readmisie este în folosul ambelor țări, fiind un punct important în drumul comun spre Europa.

La 16 septembrie 1999, era redeschis Liceul român din Sofia, după o perioadă de 51 de ani, singura instituție de învățământ din Bulgaria cu predare în limba română. Decizia redeschiderii Liceului Român din Sofia a fost luată în toamna lui 1998, când autoritățile bulgare și române au convenit ca, pe bază de reciprocitate, să fie deschis, la București, și un liceu cu predare în limba bulgară. Deși există destule probleme legate de modalitatea și lăcașul de funcționare a celor două instituții de învățământ, gestul de redeschidere a Liceului Român din Sofia și a Liceului din București cu predare în limba bulgară reprezintă un gest de normalizare a relații bilaterale în domeniul minorităților din cele două țări.

Noii guvernanți de la București și Sofia încearcă să aibă o atitudine mult mai pragmatică în domeniul relațiilor bilaterale și să renunțe la ambițiile de lider regional. Semnificativ poate fi faptul că premierul Adrian Năstase a fost primul șef de guvern care a vizitat Bulgaria imediat după ce la putere a venit fostul rege, Simeon de Saxa Coburg-Gotha. În timpul întâlnirii cu omologul său bulgar, desfășurată la 14 august, în stațiunea montană Boroveț, Năstase a lansat ideea unui tandem între Bulgaria și România în cazul

negocierilor pentru aderarea în structurile europene și euroatlantice. La începutul lui 2001, într-o întâlnire cu ziaristii bulgari, premierul Adrian Năstase a acuzat cabinetul UFD, condus de premierul Ivan Kostov, că încearcă să se apropie de Occident punând piedici Bucureștiului. Cabinetul Kostov nu a ezitat să-și ponească adversarii în cursa de aderare la UE iar drept răspuns Bucureștiul a lăsat să se înțeleagă că nu va mai colabora cu guvernarea UFD. Stilul neconflictual al noului premier bulgar și includerea în cabinetul său a doi reprezentanți ai “foștilor comuniști” bulgari au modificat în întregime situația existentă. Premierul Năstase nu a vorbit, întâmplător, la Boroveț, de “un nou start”, de deblocarea relațiilor în toate domeniile și de “un tandem” în privința aderării în NATO și UE. În mod paradoxal, declarația sa a stârnit controverse în Bulgaria și România.

Premierul Adrian Năstase a declarat, după întrevederea cu omologul său bulgar, Simeon de Saxa Coburg-Gotha, că tandemul Sofia-București este cea mai bună modalitate de realizare a scopurilor comune ale celor două țări – aderarea la structurile europene și euroatlantice. Afirmarea lui Năstase a stârnit comentarii în presa bulgară, care consideră că un asemenea tandem ar fi în detrimentul Bulgariei.

Negociatorul șef al Bulgariei pentru aderarea la Uniunea Europeană, Meglena Kuneva, a declarat, ulterior, că nici un politician bulgar nu a pomenit despre existența unui tandem între Bulgaria și România. Și purtătorul de cuvânt al Ministerului bulgar de Externe, Elena Poptodorova, a declarat că Bulgaria nu acceptă formula “tandem cu România pentru aderarea în NATO”. Poptodorova susține că Bulgaria insistă ca fiecare țară să fie evaluată în conformitate cu progresele proprii înregistrate și să aibă o pistă proprie în eforturile de integrare în structurile

euro-atlantice.

Interesul NATO de a primi noi membri din cadrul țărilor aflate în Sud-Estul Europei depinde de capacitatea acestor state de a furniza stabilitatea zonală necesară, a replicat prim-ministrul Adrian Năstase. El a precizat că formula de “tandem” între România și Bulgaria, propusă în procesul de integrare euro-atlantică, a fost considerată utilă pentru evidențierea pe plan intern și extern a eforturilor pe care cele două țări le depun pentru îndeplinirea obiectivelor majore de politică externă. Premierul român a arătat că cele două țări au fost deja luate în calcul împreună în ceea ce privește eliminarea obligativității vizelor și că decizia finală adoptată în acest caz de comunitatea europeană a fost determinată de evaluarea unor alți factori. Năstase a reamintit, totodată, că țările aparținând grupului de la Vișegrad au acționat în comun în procesul de aderare la NATO și a arătat că România, Bulgaria, Turcia și Grecia pot asigura la rândul lor stabilitatea unei zone geografice extrem de agitate.

Președintele PNL, Valeriu Stoica, a calificat drept o “gafă celebră” faptul că premierul Adrian Năstase a anunțat un tandem România-Bulgaria fără a avea în prealabil acordul părții bulgare. Liderii țărăniști consideră, de asemenea, că tandemul cu Bulgaria prezentat de Guvernul Năstase pentru integrarea în UE, fără a se consulta cu reprezentanții de la Sofia, a adus prejudicii României. În replică, președintele Ion Iliescu a apreciat ca “neelegantă” reacția unor politicieni bulgari față de propunerea premierului Adrian Năstase de a se realiza un tandem România-Bulgaria în perspectiva integrării euro-atlantice a celor două țări.

Principala problemă a relațiilor româno-bulgare constă în scăderea schimburilor comerciale. Volumul schimbului de mărfuri a scăzut, în 1997, până la cifra record de 120 de milioane de dolari. În anul 1999, volumul

schimburilor comerciale româno-bulgare a fost de 191,62 mil. USD, din care 136,67 mil. la export și 54,95 mil. la import. În următorul an s-a realizat un volum de 308,95 mil. USD, din care 244,02 mil. la export și 64,93 mil. la import. Această creștere trebuie pusă însă pe seama exporturilor ocazionale de produse petroliere românești.

După o perioadă de apatie, relațiile bulgare-române au cunoscut, în ultimii ani, o vizibilă revigorare, concretizată prin semnarea a numeroase acorduri bilaterale. Intensificarea relațiilor politice la cel mai înalt nivel nu poate fi decât în beneficiul celor două țări, în special prin prisma negocierilor de aderare la structurile europene și euroatlantice. Însă relațiile bilaterale vor căpăta consistență abia după ce intensificarea contactelor la nivel politic va fi însoțită și de creșterea adecvată a schimburilor comerciale între Bulgaria și România.

[Ținând cont de ultimele evenimente ce au avut loc în Bulgaria și de faptul că textul de mai sus fusese trimis redacției noastre înainte ca acestea să aibă loc, l-am rugat pe domnul Daniel Cain să adauge câteva rânduri pentru a reflecta ce efect poate avea noua situație din țara vecină României.

Sfera]

Alegeri prezidențiale în Bulgaria

Alegerile prezidențiale din Bulgaria arată că electoratul bulgar rămâne la fel de imprevizibil. La doar câteva luni după ce au desființat, practic, sistemul politic instaurat după 1989, bulgarii au anulat, la 18 noiembrie, într-o mare măsură, însemnătatea scrutinului parlamentar din această vară. Bulgaria pare, în acest moment, o țară plină de paradoxuri, cu un fost rege devenit premier și un fost comunist în fruntea statului. Iar lucrurile nu par a se opri aici.

După o sută de zile de guvernare a fostului rege, Simeon de Saxa Coburg-Gotha,

controversele legate de noul cabinet bulgar persistă. În această perioadă, fostul rege a realizat că este mult mai ușor să câștigi niște alegeri parlamentare decât să guvernezi o țară săracă, care așteaptă de la el un miracol. Primul ministru bulgar a fost obligat să adopte măsuri nepopulare pentru a-și atinge obiectivul declarat, creșterea nivelului de trai “până în 800 de zile”. Intențiile de guvernare ale cabinetului bulgar au fost date peste cap de atentatele din Statele Unite. Pentru a face față acestei situații, premierul Simeon de Saxa Coburg-Gotha a redus nivelul creșterii economice pe 2002, de la 5% la 4%, a mărit prețurile la electricitate și încălzire cu 10% și a indexat salariul minim cu 17 procente. Promisiunea electorală a creșterii “immediate” a pensiilor, care-i interesează pe mai mult de un sfert dintre bulgari nu a fost, încă, îndeplinită. În schimb, din 2002 va fi aplicată o taxă pe valoarea adăugată de 20% la medicamente iar prețul carburanților, telefonului, țigărilor și berii va crește.

Observatorii politici bulgari critică mecanismul greoi de luare a deciziilor și disensiunile dintre miniștri. Presa locală a descris cele trei luni de guvernare Saxa Coburg-Gotha drept “100 de zile de haos”. Aceeași inconsecvență s-a manifestat și în cazul alegerilor prezidențiale. Premierul bulgar a anunțat că formațiunea sa nu va desemna un candidat propriu și îl va sprijini pe actualul președinte, Petăr Stoianov. Decizia lui Simeon de Saxa Coburg-Gotha a decepționat o parte a electoratului său, care a perceput această măsură ca o dovadă a lipsei de cadre în rândul actualilor guvernanți.

Inițial, victoria lui Stoianov părea sigură din primul tur iar decizia premierului părea a avea logică. Însă la finalul campaniei electorale Stoianov a făcut o gravă greșeală, când l-a atacat dur pe fostul său consilier, Bogomil Bonev, considerat principalul său

contracandidat. Stoianov a prezentat într-o dezbatere televizată un document al serviciilor secrete care îl încredințează pe Bonev, fost ministru de Interne, de legături cu structuri mafioate. Gestul lui Stoianov, de a renunța la tonul tolerant, schimbările de strategie electorală și teatralitatea gesturilor sale i-au dezgustat pe bulgari. Un președinte o face pe polițistul iar un polițist o face pe președintele, comenta presa bulgară confruntarea dintre Stoianov și Bonev. Stoianov a avut de suferit și de pe urma sprijinului cu jumătate de gură și nematerializat din partea actualilor guvernanți. Premierul bulgar a anunțat, la 18 noiembrie, că nu intenționează să se prezinte la urne și a stârnit reacții contradictorii care l-au obligat, totuși, să se ducă la vot.

În acest context, se poate afirma că sprijinul acordat de premierul bulgar candidaturii lui Petăr Stoianov a avut, cu siguranță, un efect negativ. Promisiunile din sfera socială, pe care cabinetul nu a reușit să le pună în practică, au provocat o pierdere a capitalului politic deținut de guvernul Saxa Coburg-Gotha, care a afectat potențialul electorat al președintelui Stoianov. În consecință, electoratul nu a avut de unde alege și a preferat să-l taxeze pe Stoianov, chiar dacă a avut de votat în favoarea unui politician care nu este considerat făcut pentru funcția de președinte al țării.

Victoria liderului socialist Gheorghi Părvanov pare cu atât mai surprinzătoare, cu cât atunci când a decis să candideze la prezidențiale nimeni nu-i acorda prea multe șanse, gestul său fiind considerat o încercare de mascare a lipsei unui candidat puternic la funcția de președinte. Gheorghi Părvanov a obținut conducerea Partidului Socialist Bulgar (PSB) într-un moment extrem de critic, în decembrie 1996, fiind considerat o figură de compromis acceptabilă pentru numeroasele grupuri de interese din rândul socialiștilor.

Profesor de istorie, în vârstă de 44 de ani, Părvanov duce o existență modestă, locuind de mai mulți ani într-un apartament dintr-un cartier mărginaș al Sofiei. Lipsit de carismă și considerat un adversar politic facil, liderul socialist a declanșat un proces de modernizare a partidului său, impunând renunțarea în public la apelativul “tovarășe” și modificându-și radical poziția față de integrarea în NATO.

Noul președinte a declarat că va acționa pentru accelerarea procesului de aderare a Bulgariei la Uniunea Europeană și NATO. Părvanov nu exclude posibilitatea organizării unui referendum în privința aderării țării în structurile Alianței Nord-Atlantice, așa cum solicită formațiunea sa politică. Liderul socialist afirmă că problema aderării Bulgariei la NATO va fi rezolvată, la momentul potrivit, de toate instituțiile și forțele parlamentare bulgare. Colegul său, noul vicepreședinte ales al Bulgariei, gen. (rez.) Anghel Marin, a fost trecut în rezervă de președintele Stoianov, în 1999, în urma unor dispute publice legate de planul de reformă al armatei bulgare, în conformitate cu standardele NATO.

Părvanov a exclus posibilitatea ca PSB să convoace alegeri legislative anticipate, pentru a îndepărta de la putere formațiunea fostului rege bulgar, Simeon de Saxa Coburg-Gotha. “Contez pe un dialog între instituții”, a subliniat acesta. Oricum, potrivit prevederilor constituționale, președintele nu poate dizolva Adunarea Națională. Mai mult, PSB este reprezentat în structura cabinetului Saxa Coburg-Gotha, având doi miniștri în funcții importante, e drept invitați de premier în calitate de experți.

Constituția bulgară nu acordă mari prerogative funcției prezidențiale, ea fiind definită ca întruchipare a “unității națiunii”. Președintele este comandantul forțelor armate și este cel care conduce Consiliul Național de

Securitate, din care fac parte premierul, câțiva miniștri, șefii grupurilor parlamentare și directorii serviciilor speciale. Celelalte atribuțiuni ale președintelui sunt reprezentative, Bulgaria fiind o republică parlamentară.

Alegerea lui Părvanov complică evoluția scenei politice din Bulgaria. După ce alegerile parlamentare au fost câștigate, în iunie, la scor, de fostul rege Simeon al II-lea, electoratul a preferat să aleagă, pentru prima dată după 1990, un președinte socialist. Scrutinul din vară a fost un vot de protest împotriva principalelor forțe politice iar efectele rezultatului alegerilor prezidențiale sînt greu de prognozat. După apariția formațiunii fostului rege, electoratul bulgar a obținut posibilitatea de a vota împotriva partidelor. Bulgarul a putut alege nu numai între foștii comuniști și anticomuniști, între stînga și dreapta, între partidul la putere și partidul din opoziție, ci și între partidele politice și altceva, ceva nou, neclar, necunoscut și nedefinit din punct de vedere politic. Sprijinul acordat lui Părvanov este simbolic și, într-o anumită măsură, reprezintă o respingere a tot ceea ce bulgarul dorește și speră să obțină – o economie reală de piață, un nivel ridicat de trai, o bună educație, prestigiu internațional, integrare europeană și euro-atlantică. Rezultatele scrutinului din 18 noiembrie reprezintă încă un act democratic extrem prin care electoratul își manifestă protestul față de lipsa unei forțe politice responsabile, care să-i reprezinte interesele.

DANIEL CAIN – Doctorand al Universității București, având drept temă de cercetare relațiile bulgaro-române la începutul secolului XX. Fost corespondent al Agenției MEDIAFAX în Bulgaria.

Situația cooperării regionale româno-maghiare – 2000

ERIKA TÖRZSÖK

I.

În volumul *“Dezechilibrul lumii”* Gustave le Bon constata încă din 1923: *“Nu independența ci colaborarea statelor naționale aflate în competiție constituie ideea modernă pe care se poate construi o nouă ordine internațională”*.

Nu este întâmplător, deci, că pe parcursul cooperării dintre statele membre ale Uniunii Europene *regionalismul* a devenit factorul determinant și dinamizator al dezvoltării politice și economice. Obiectivele și mijloacele politicii regionale sunt expuse în articolul 130.a. al Tratatului Uniunii Europene, din anul 1992:

- diminuarea deosebirilor dintre diferitele regiuni, a diferențelor de șanse datorate dezvoltării tardive;
- crearea unor instrumente structurale și de politică economică naționale și comunitare coordonate pentru eliminarea disproporționalităților regionale izbitoare;
- coordonarea diferitelor resurse financiare ale Comunității în interesul realizării unei politici regionale eficiente.

Uniunea Europeană de azi este rezultatul unui proces de integrare de aproape o jumătate de secol. În anul 1957 au semnat 6 state membre fondatoare, în timp ce Tratatul de la Amsterdam a fost semnat în 1997 deja de 15 state membre.

În iunie 1993, la Copenhaga, Consiliul European a luat o decizie de principiu privitor la integrarea în viitor a 10 state central și est-europene, dacă acestea îndeplinesc următoarele criterii:

- stabilitatea instituțiilor, ceea ce garantează democrația, legalitatea, drepturile omului și protecția minorităților;
- economie de piață funcțională, țara respectivă să facă față competiției cu producătorii comunitari;
- să îndeplinească cerințele politice, economice și financiare, ce decurg din statutul de membru al UE.

În decembrie 1997, la Luxemburg 5 state central și est-europene au fost invitate la negocierile de aderare, începute în martie 1998: Polonia, Ungaria, Estonia, Republica Cehă, Slovenia (și Cipru).

În decembrie 1999, la Helsinki s-a decis ca alte 5 state să înceapă negocierile de aderare UE, acestea fiind Bulgaria, România, Letonia, Lituania, Slovacia (și Turcia).

Putem vorbi de o politică comunitară, regională funcțională cu începere din 1975. Iar reforma sistemului de sprijin al politicii regionale a demarat, în esență, în 1988, ultima ei fază constituind-o prevederile *Agendei 2000*. S-au lărgit resursele financiare, reglementările juridice sunt mai clare, lipsite de echivoc etc.

Între 2000 și 2006 statele membre UE pot beneficia de 4 tipuri de asistență structurală și de coeziune! O astfel de asistență o constituie sfera programelor inițiate la nivel comunitar. Pentru perioada 2000-2006 au fost aprobate 4 asemenea programe. Pentru tema lucrării de față dintre acestea are interes programul *INTERREG: cooperarea transnațională și interregională de frontieră*, care are ca scop dezvoltarea armonioasă, echilibrată și durabilă a ansamblului teritoriului comunitar (cu finanțare de la UE de 4,875 miliarde).

În statele membre UE numărul total al regiunilor de nivel mediu este de 206. În România au fost create 8 asemenea regiuni, în Ungaria 7. În principiu granițele acestor regiuni sunt în concordanță cu sarcinile legate de comunitățile teritoriale în cauză, cu numărul de locuitori capabili a face față eficient și economic acestor sarcini, precum și cu factori de ordin istoric, cultural și de altă natură.

Legea 151/1998, referitoare la dezvoltarea regională, a dispus crearea a 8 regiuni din cele 42 de județe ale României, prin unirea a 4-7 județe. Acestea constituie nivelul de bază al politicii de dezvoltare regională. Înființarea regiunilor se datorează în mare măsură voinței politice centrale, la luarea acestei decizii neținându-se cont în primul rând de legăturile organice de dezvoltare dintre județele componente. În Ungaria debaterile privind granițele regiunilor administrative continuă și în ziua de azi.

Începând cu 1998 Comisia Europeană publică din trei în trei ani un raport despre situația și dezvoltarea economico-socială ale regiunilor administrative ale țărilor membre.

*

Cred că merită să reflectăm, evocând trecutul apropiat – deși este bine cunoscut chiar și celor care acum 10 ani încă nu erau implicați în viața economică –, asupra faptului că înainte de 1990 nici nu putea fi

vorba de nici un fel de regionalism, de investiții reciproce în țări străine, de agenți economici independenți, de cooperări. În cadrul CAER nici nu s-a pus această problemă. Tocmai de aceea nu putem spune despre evoluțiile perioadei 1990-2000 că nu s-a întâmplat nimic, chiar dacă procesele economice și sociale au avut uneori un curs paradoxal. Trebuie să facem față faptului că după 1989 sărăcirea populației este continuă, și în societate intoleranța ia amploare. Acest fapt reiese din răspunsurile date la întrebarea “pe cine ați accepta cu plăcere ca vecin” din cadrul unui sondaj efectuat în noiembrie 2000: 34% din subiecții români au răspuns că nu ar accepta un ungar, 35% cu un evreu, și 75% au refuzat vecinătatea țiganilor.

Cu toate că am fost, firește, mulți care am crezut că imensul capital extern de încredere, acordat României de două ori în decursul ultimilor 10 ani, va impulsiona schimbarea efectivă de regim, democratizarea. E drept, economia națională era în ruine în 1990, țara nu avea însă datoriile externe, iar balanța părea să încline în favoarea democratizării. Occidentul promitea cu un entuziasm uriaș un ajutor imediat. Bucuria s-a dovedit însă prematură. Din cauza activității guvernului, investitorii străini s-au împotmolit la graniță. A doua mare șansă a apărut în 1996, când din mâna stângii, care guvernase în asociere cu forțele extremiste, puterea a fost preluată de coaliția de centru-dreapta, iar președinte al statului devenise democratul Emil Constantinescu. Programul noului guvern prezenta detaliat felul în care va intenționa să rezolve pe termen scurt cele mai arzătoare probleme ale populației, și să implementeze reformele dureroase dar inevitabile. Interesele de partid însă s-au dovedit a fi mai puternice. Încercările Guvernului Victor Ciorbea au fost subminate, Ciorbea a căzut, a urmat Radu Vasile, apoi Isărescu. Iar

România a ajuns doar acum în stadiul în care poate prezenta rezultate macroeconomice cât de cât încurajatoare, în timp ce populația se confruntă în viața de zi cu zi cu probleme grave. În regiune numărul celor care trăiesc sub pragul minim de existență este mai mare doar în Rusia. În momentul actual balanța înclină iar spre naționalism.

Procesele trebuie, deci, interpretate în paradigma democratism-antidemocratism, și – deși raționamentul este simplificat – trebuie să luăm act de faptul că în fața iraționalismului politicii raționalismul economiei a pierdut de multe ori, chiar dacă în ultimii 10 ani cooperarea economică de frontieră dintre cele două țări a decurs și sub semnul raționalismului economic. Chiar dacă încet și cu precauție, investitorii străini s-au apropiat de România. Această precauție explică de ce în perioada 1990-1999 valoarea totală a investițiilor n-a depășit 4,6 miliarde de dolari.

Ungaria

Agenda 2000 – care reflectă opinia Comisiei Europene despre candidatura Ungariei la UE – constată că în anul 1995 PIB pe cap de locuitor în Ungaria era 32% din media UE. La Budapesta era dublul mediei pe țară, în timp ce în partea de Est a Ungariei ajungea doar la o treime a acesteia. UE sprijină întărirea coeziunii, în special prin Fondurile Structurale. Agenda 2000 a constatat că Ungaria va fi capabilă să aplice normele Uniunii și să dirijeze eficient fondurile politice structurale ale UE. După cum se știe, după apariția Agendei 2000 au început negocierile de aderare între UE și Ungaria, care probabil vor fi încheiate până la 1 ianuarie 2002. UE a acordat asistență guvernului Ungariei începând cu 1992 în construcția structurii de dezvoltare regională. În legătură cu sistemul de dezvoltare regională, printre principalele obiective ale Primului Program PHARE de

Dezvoltare Teritorială s-a numărat și crearea structurilor de dezvoltare teritorială la nivel de județ, precum și demararea unor acțiuni pilot în județele cele mai înapoiate.

Perioada de tranziție a luat sfârșit o dată cu intrarea în vigoare a legii XXI/1996 privind dezvoltarea și amenajarea teritorială. Pe baza acestei legi se creează sistemul instituțional de nivel mediu pentru dezvoltare teritorială. Programul PHARE de dezvoltare teritorială a ajutat Ungaria să poată aplica experiența europeană în politica sa de dezvoltare teritorială. Ca efect al politicii regionale și după aderarea Ungariei la UE, partea de Est a țării va beneficia de un sprijin serios din fondurile structurale ale UE. O regiune în curs de dezvoltare își va intensifica cooperarea cu regiunea vecină. Va avea interesul să construiască rapid autostrăzi, ceea ce va influența interesul investitorilor străini în regiunile de graniță. Conform scenariului pozitiv, tocmai din această cauză, una dintre sarcinile cele mai importante ale politicii regionale va fi deschiderea cât mai multor puncte de trecere a frontierei la granița româno-ungară. Menționez aici că în timp ce la granița ungaro-austriacă la fiecare 9 km se găsește câte un punct de trecere a frontierei, la granița româno-ungară – de exemplu între Satu Mare și Oradea – pe o distanță mai mare de 100 de km nu există nici unul. Amintesc aici de asemenea și faptul că experiența din Ungaria de Vest arată că fondurile UE nu se opresc la Burgenland – trec deja și în Ungaria.

II. Pe scurt despre relațiile economice româno-ungare

Din datele statistice puse în circulație de către Banca Națională a României se știe că prezența capitalului unguresc în România nu este însemnată comparativ cu investițiile provenind din alte state. Din punctul de vedere al evoluției capitalului străin activ, între 1990-1998

Ungaria se situează pe locul 11 (după Olanda, Germania, Italia, Franța, SUA, Coreea de Sud, Turcia, Austria, Regatul Unit, Luxemburg), cu 85,8 milioane de dolari.

În 1996 exporturile Ungariei în România au însumat 42,4 miliarde de forinți, în timp ce importurile 22,4 miliarde de forinți, ceea ce reprezintă 2,1% din exportul ungar de capital, respectiv 0,8% din importul de capital. În anul 1998 se observă o creștere semnificativă atât a exportului, cât și a importului, dar raporturile amintite în esență nu s-au modificat.

25-30% dintre întreprinderile fondate de unguri au fost înființate în România, cu un capital relativ mic, deoarece acesta reprezintă doar 8% din totalul capitalului investit de unguri. Caracterul contradictoriu al interesului manifestat de unguri este semnalat și de faptul că 3,4% din întreprinderile mixte înregistrate au avut participare ungară, dar *capitalul ungar din România* constituie numai 2,4% din totalul investițiilor străine de capital.

Din aceste câteva date se poate vedea: cooperarea româno-ungară este sub așteptări și nu reflectă faptul că avem o graniță comună de 453 km și, într-un anumit sens, un trecut istoric comun.

Conform datelor românești până la sfârșitul anului 1998 investiția ungară de capital din România a însumat 85 milioane de dolari, la care se adaugă investițiile aflate în curs de desfășurare, a căror valoare nu poate fi evaluată. Numărul întreprinderilor ungurești depășește 2500, dintre care însă numai 12 au efectuat investiții de peste 1 milion de dolari. Cei mai importanți investitori sunt: MOL, Dunapack, Zalakerámia, Caola, Richter și Pannonplast.

În ultimii 10 ani unele firme străine care au făcut investiții în Ungaria și-au adus capitalul în Ungaria tocmai în ideea că la momentul potrivit de aici se pot extinde mai ușor. Și de aici reiese că firmele străine încă mai consideră prea riscante investițiile directe în România, apre-

ciind însă pozitiv dacă firme ungurești construiesc “poziții de cap de pod” în România.

Imensul avantaj al expansiunii capitalului unguresc – pe lângă eliminarea dificultăților de limbă – constă în *oportunitățile oferite de extinderea spre Est și Balcani, și de relațiile comerciale*. Prin înființarea întreprinderilor mixte cu sediul în România se pot eluda și taxele de salvagardare impuse țării noastre în 1997 de către Ucraina și Rusia, pentru că România se află practic în uniune vamală cu Republica Moldova. Republica Moldova însă la rândul său este în uniune vamală cu statele CSI (între care Ucraina și Rusia). Deci, de fapt, printr-o filieră transilvăneană sau de frontieră se poate cuceri piața estică.

III. Întreprinderi mixte de cele două părți ale graniței româno-ungare

În cele ce urmează voi prezenta datele cele mai importante ale unei investigații efectuate în lunile septembrie-octombrie 2000. Investigația a fost efectuată în rândul întreprinderilor de frontieră, înregistrate cu capital *român și ungar*. S-a avut în vedere evaluarea corelațiilor dintre prejudecățile național-etnice și strategiile de investiții economice, mai ales sub raportul extinderii UE în cazul în care Ungaria va avea șanse de integrare înaintea României. În cursul investigației am analizat următoarele:

- caracteristicile întreprinderilor mixte transfrontaliere româno-ungare;
- problematica alegerii partenerului și prejudecăților naționale;
- limbile folosite în cadrul negocierilor;
- în ce măsură li s-au îndeplinit așteptările de până acum, și cum vor evolua acestea în viitor, dacă Ungaria va deveni membră UE înaintea României.

Investigația a fost efectuată în rândul întreprinderilor mixte româno-ungare din câte patru județe limitrofe graniței româno-ungare.

De partea română județele Arad și Timiș aparțin regiunii de Vest, iar județele Bihor și Satu Mare regiunii de Nord-Vest. În prima Produsul Intern Brut pe cap de locuitor în 1997 a fost de 4.556 dolari SUA, iar în cea de-a doua de 3.563 dolari SUA.

De partea maghiară am lucrat cu eșantioane alese din întreprinderile mixte ale județelor Békés, Csongrád, Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar.

De la bun început ne-a izbit marea diferență numerică dintre întreprinderile înregistrate de cele două părți ale frontierei. *De partea română* a frontierei au fost înființate de aproape 2,5 ori mai multe întreprinderi mixte româno-ungare, decât de cea ungară. Subiecții au explicat acest fapt prin resursele limitate ale întreprinzătorilor români, respectiv prin lipsa facilităților și a creditelor bancare cu care se confruntă aceștia.

Ungaria este partenerul central-european cel mai important al României, indicele analizat arată însă că în anii trecuți *din partea Ungariei s-a manifestat o disponibilitate mai accentuată pentru inițierea unor investiții*, pentru înființarea în România a unor întreprinderi mixte lângă frontieră, decât invers. Pe parcursul analizării chestionarelor s-a constatat că de ambele părți 40% dintre întreprinderile mixte înregistrate sunt *întreprinderi mici, individuale*, fără angajați. Sediul și domeniul de activitate în multe cazuri nici nu a corespuns datelor înregistrate, sau multe nu desfășurau nici un fel de activitate economică. *De partea ungară* unii consideră despre firmele care nu funcționează că nu au fost înființate atât pentru desfășurarea unei activități economice, ci mai ales pentru că astfel partenerii români obțineau permis de ședere în Ungaria.

Din eșantionul analizat se poate constata că *de partea ungară* a frontierei 70% dintre întreprinderi funcționează cu 1-5 angajați, 10% cu 6-10 angajați, și numai 2% cu 100-200 de

angajați. După forma juridică a firmelor 52% sunt societăți în comandită, 46% societăți cu responsabilitate limitată și 2% cooperative. După proveniența regională 40% din proprietarii străini sunt originari din județele de frontieră ale României, 16% din Secuime, și 36% din alte zone ale României.

De partea română a frontierei 40% dintre întreprinderi funcționează cu 1-5 angajați, 30% cu 11-20, 2% cu peste 100 de angajați. După forma juridică de această parte a frontierei 90% dintre firme sunt SRL-uri și 10% societăți în comandită. Din punctul de vedere al locului de origine 56% dintre proprietarii străini provin din zonele de frontieră ale Ungariei, 28% de la Budapesta și 16% din alte părți ale Ungariei.

De partea ungară 70% dintre subiecți au răspuns că nu au angajați străini, 28% că au angajați persoane de naționalitate maghiară stabilite în Ungaria, iar 2% cetățeni români de naționalitate maghiară.

De partea română dintre subiecți nimeni nu are angajați străini.

În analiza integrării în UE și a întreprinderilor mixte româno-ungare am pornit de la ipoteza că, după evaluările economice și politice internaționale, Ungaria va putea adera la UE probabil mai devreme decât România. Acest fapt are impact asupra întreprinderilor româno-ungare din mai multe puncte de vedere:

- se modifică impermeabilitatea frontierelor;
- cursurile de schimb stabilite în relație euro pot implica eventual un risc de curs de schimb – pot interveni schimbări și în cadrul sistemului de relații politice;
- pot apărea diferențe în criteriile privind forța de muncă și politica resurselor umane;
- regulile privind protecția mediului influențează întreprinderile transfrontaliere din regiune.

În timp ce activitatea economică transfrontalieră este considerată *în momentul de față* în esență posibilă într-o pondere foarte mare de

ambele părți (94% – partea ungară, 96% – partea română), în cazul integrării Ungariei în UE înaintea României, *de partea ungară* deja numai 48% continuă să considere în esență posibilă activitatea întreprinderilor mixte cu România, în timp ce a crescut de trei ori ponderea celor care nu consideră posibilă continuarea funcționării întreprinderii mixte, iar 34% nu au o părere în această problemă.

De partea română se consideră în continuare posibilă funcționarea întreprinderilor mixte în cazul integrării Ungariei în UE înaintea României.

Este deosebit de izbitor *cât de mică este încrederea* de partea ungară legat de asistență. Peste 50% răspund că nu știu și 14% că nu consideră posibilă menținerea legăturilor nici măcar cu sprijin.

În partea orală a investigației mai mulți subiecți au declarat, de ambele părți, că nu cunosc programele PHARE, n-au cunoștință de faptul că ar putea solicita asistență internațională și nu au acces la formularele de completat ale Fundației Noua Strângere de Mână sau ale altor fundații publice de asistență. Astfel ei nu contează decât pe ei înșiși și pe partenerii din țara vecină, dar se tem că după integrarea în UE nu vor putea face față competiției cu firmele multinaționale.

Concluzii:

- În anii trecuți *din partea Ungariei s-a manifestat o disponibilitate mai mare de investiție, de inițiativă* de a înființa întreprinderi de frontieră în România, decât invers. Majoritatea acestora sunt *întreprinderi mici și mijlocii*.
- În pofida faptului că majoritatea au declarat că la înființarea întreprinderii mixte nu are importanță naționalitatea partenerului, *sondajele au evidențiat că aspectele național-etnice influențează semnificativ* nu numai formarea relațiilor de parteneriat economic, ci și evoluția lor ulterioară. Acest fapt va avea o importanță deosebit

de mare în momentul în care Ungaria *se integrează* cu succes în UE și vor spori deosebiriile privind reglementările economice, sociale, de protecția mediului și de dreptul muncii din cele două țări, respectiv va intra în vigoare *acordul Schengen*, care introduce obligativitatea vizelor pentru partenerii din România.

- Deși imaginea generală este de departe *pozitivă*, deoarece este foarte mare diferența dintre ponderea acelor care *nu ar schimba partenerul* în caz că ar afla că este de altă naționalitate decât crezuseră inițial, și respectiv a celor care *s-ar retrage sau sunt nehotărâți* în această privință, totuși este demn de remarcat că *se manifestă anumite prejudecăți național-etnice* în rândul conducătorilor economici ai întreprinderilor mixte româno-ungare și, mai mult, este destul de mare procentul *respondenților nehotărâți*. Ei pot fi *pe de o parte influențați de mediul politic, social, economic și de mass-media, pe de altă parte prejudecățile lor naționale pot fi amplificate sau reduse și de succesul sau eșecul economic propriu*.

- De ambele părți cea mai mare nesiguranță se manifestă în privința *romilor*, și anume *de partea română* într-un număr mai mare (60%) decât de cea ungară (38%). *De partea ungară romii sunt urmați de sârbi, chinezi și turci* în rândul acelor naționalități cu ai căror reprezentanți realizarea unei legături economice ar fi incertă din cauza prejudecăților. *De partea română romii sunt urmați de chinezi, de arabi și de croați* pe scara incertitudinii, ca fiind cei cu care subiecții nu știu sigur dacă ar coopera sau nu.
- Întrucât, conform investigației, în cadrul trativelor economice ale întreprinderilor transfrontaliere româno-ungare în *majoritatea cazurilor* se folosesc *ambele limbi* (româna și maghiara) și o pondere foarte importantă consideră ca fiind importantă *cunoașterea limbii și culturii poporului vecin*, aceste întreprinderi mixte pot deveni factori eficienți ai *diminuării tensiunilor naționale* dintre cele două țări.

- *De partea ungară* a frontierei în prezent se manifestă mai multă *precauție față de partenerul român* decât înainte. La întrebarea “mai devreme ați avut rețineri față de ei?”, 12% dintre subiecți au răspuns afirmativ și 8% nu s-au putut decide, în timp ce azi deja 14% au rețineri și a crescut la 20% procentul nehotărâților.
- *De partea română* procentul precauțiilor față de întreprinzătorii ungari a fost anterior de două ori mai mare (22%), dar această situație prezintă o *tendință descrescătoare*. În același timp ponderea nehotărâților a crescut de la 12% la 22%, dar a scăzut de la 66% la 58% și proporția acelora care afirmă hotărât că nu se tem de partenerii ungari.
- Înainte de începerea parteneriatului *de partea ungară nimeni nu i-a considerat dușmani* pe cei care trăiesc de partea română a graniței, în timp ce *de partea română 2% au presupus despre cei de aici că sunt ostili* față de ei, iar 14% nu s-au putut decide dacă cei de pe partea ungară vor fi sau nu ostili față de ei.
- *De partea română 38% dintre subiecți* înaintea realizării relației de parteneriat *i-au supraevaluat pe partenerii unguri*, în momentul actual acest procent a *scăzut*, mai mult, 4% au o *păreră mai proastă* despre parteneri decât despre sine, și 22% *nu au o păreră prea bună* despre partenerii din Ungaria.
- De partea ungară a crescut de la 10% la 14% ponderea acelora care *subvaluează* partenerul român.
- În timp ce activitatea economică transfrontalieră *la ora actuală* este considerată de ambele părți într-o proporție foarte mare *în esență posibilă* (94% de partea ungară, 96% de partea română), *în cazul în care Ungaria devine membră UE mai devreme, de partea ungară* deja numai 48% consideră ca fiind în esență posibilă și în continuare funcționarea întreprinderii sale mixte cu România, în timp ce a crescut de trei ori procentul acelora care nu consideră ca fiind posibilă continuarea funcționării, iar un procent destul de mare (34%) *nu poate* formula o părere despre această problemă.
- Deși *de partea română* activitatea întreprinderii mixte se consideră posibilă (94%) în caz că Ungaria va deveni membră UE înaintea României, este deosebit de important cât de puțină *încredere* au în *ajutoarele de stat și internaționale*. De partea ungară peste 50% nu știu și 14% nu consideră realistă menținerea relațiilor nici chiar în cazul existenței ajutoarelor. De partea română, chiar dacă ajutoarele sunt considerate mult mai posibile (46%), totuși 24% nu știu și 30% nu consideră realistă primirea unor ajutoare pentru continuarea activității economice transfrontaliere în cazul în care Ungaria devine membră UE înaintea României.
- De partea ungară teama cea mai pronunțată se leagă de riscul cursului de schimb (66%), de sporirea birocrăției (58%), de modificarea situației muncii, sociale și din alte domenii juridice în țara vecină (56%), de nivelul necorespunzător al infrastructurii (50%), respectiv de creșterea dificultăților de vamă și de trecerea frontierei (44%). Se consideră ca fiind de importanță medie diferențele de nivel din domeniul protecției mediului (66%), care vor îngreuna fabricarea și vânzarea produselor, respectiv se tem de evoluția negativă a situației economice a țării partenere (52%).
- De partea română cea mai mare importanță se atribuie eventualei creșteri a cheltuielilor salariale (84%), dificultăților de vamă și de trecere a frontierei (54%), se tem de sporirea birocrăției (54%), de riscul de curs de schimb și de diferențele în privința nivelului infrastructurii (52%). 84% dintre partenerii români consideră ca fiind de importanță medie faptul că după aderare în Ungaria eventual va crește numărul problemelor legate de condițiile de muncă, sociale și juridice. 52% se tem de modificarea situației politice din Ungaria, care va cauza eventual dificultăți pentru activitatea de aici a întreprinzătorilor români. În schimb nu acordă nici o importanță

diferențelor manifestate în privința nivelului de pregătire a forței de muncă (44%), sau în privința diferențelor de mentalitate economică, de investitor (44%), respectiv în domeniul protecției mediului (44%).

Cu toate că statutul de membru UE conform așteptărilor va aduce partea ungară într-o situație mai avantajată, partea română privește cu mai multă încredere spre perioada în care Ungaria va face parte din UE, decât întreprinzătorii părții ungare. De aici putem concluziona că în rândul conducătorilor întreprinderilor mixte ungaro-române neîncrederea reciprocă arată o tendință de creștere de ambele părți ale frontierei.

Nu se impune doar ca cele două guverne să elaboreze un sistem mai ferm și mai accesibil de sprijin, ci este nevoie totodată de un serviciu mult mai eficient de popularizare, de intermediere, pentru ca proiectele economice transfrontaliere comune româno-ungare – apte să reducă tensiunile etnice-naționale – să fie accesibile actorilor vieții economice, contribuind la o dezvoltare mai armonioasă a regiunilor, la diminuarea prejudecăților etnice.

Cunoscând rezultatele alegerilor din România considerăm cele amintite și mai necesare. În cele ce urmează va avea, evident, o importanță decisivă continuarea procesului de privatizare din România și în general atragerea de capital în economie, respectiv demolarea barierelor protecționiste și birocratice care frânează tranzacțiile transfrontaliere.

IV. Cooperare în Partium (județele Bihor și Satu Mare)

Aproximativ un sfert dintre întreprinderile mixte înființate se găsesc în județele românești de frontieră care au fost studiate. Se poate constata că întreprinderile mixte au fost înființate deosebit de concentrat din punct de

vedere teritorial, aproape exclusiv în orașele mari, reședință de județ. Cauza o constituie în mod evident lipsa, în localitățile mai mici, a infrastructurii și profesionalismului necesare.

În România, pe teritoriile mai apropiate de granița de stat, elementul etnic, respectiv caracterul personal al relațiilor sunt de o mai mică însemnătate decât în Secuime, fără a fi însă neglijabile nici aici.

În spațiile de la graniță elaborarea formelor noi de colaborare, realizarea și cultivarea relațiilor de comerț exterior, înființarea firmelor mixte, găsirea și desfășurarea tranzacțiilor de export-import depind în mod fundamental de întreprinderi, de spiritul întreprinzător. În cazul *economiilor de piață aflate în tranziție* repartizarea teritorială, înființarea și lichidarea organizațiilor economice, structura lor în funcție de formele de gestionare nu oglindesc doar situația actuală, ci proiectează și viitoarele posibilități de cooperare. Aderarea noastră la UE poate fi facilitată de crearea unor microregiuni transfrontaliere, importante și din punct de vedere internațional. Este generalizat și în țările Uniunii faptul că de ambele părți ale graniței se găsesc spații rămase în urmă față de gradul de dezvoltare economică a țării date, de aceea politica regională a UE acordă o atenție specială dezvoltării sincronizate a spațiilor de la frontieră.

PHARE CBC slujește colaborării transfrontaliere a țărilor din cadrul și din afara UE, cu scopul de a diminua decalajele și de a contribui la alinierea tehnică a țărilor care aderă mai târziu la Uniune.

Pentru a folosi pe deplin posibilitățile viitoare merită să fie remarcat modul în care sunt apreciate în prezent întreprinderile mixte.

În rândurile întreprinzătorilor din Partium, din Transilvania, aprecierea investitorilor din Ungaria este ambivalentă din punct de vedere structural. Se poate evidenția un refuz normativ (opinie negativă despre întreprinzătorul ungar), totodată la nivelul relațiilor perso-

nale se poate observa o raportare dominant pozitivă. Cele două raportări coexistă. Cele două comportamente sunt complementare, în sensul că într-o anumită situație este valabilă doar una dintre conduite, iar pentru validarea celeilalte este nevoie de crearea unei situații noi.

Acest comportament ambivalent se regăsește și în aprecierea întreprinderilor mixte româno-ungare.

Circa un sfert dintre întreprinzători au exprimat o opinie favorabilă despre întreprinderile mixte româno-ungare. O bună parte dintre aceștia nu a pus accentul pe relația personală, ci a formulat generalități. Leit-motivul fundamental este că Ungaria se află mai la occident, este mai dezvoltată, de la partenerul ungar se poate învăța, pot fi aflate tehnologii mai avansate etc. Numărul opiniilor negative este, din păcate, mult mai mare. Despre întreprinzătorii din Ungaria se afirmă adesea că sunt speculanți, necinstiți, aventurieri, profitori, ne trag în piept, ne induc în eroare etc. După părerea subiecților partenerii unguri vor un câștig rapid, vor să obțină profit mare cu investiție mică, sunt încrezuți, sosesc “cu gura mare și bătându-se în piept”, crezând că aici există doar teren neexplorat și oameni proști.

În schimb, pe lângă aceste constatări negative se recunoaște că adesea nu reușesc să devină parteneri corespunzători, nu cunosc îndeajuns regulile jocului, legile, metodele de funcționare ale întreprinderii comune. Alături de opinia negativă predominantă sunt deosebit de apreciate exemplele de succes cunoscute de ei. Aprecierea negativă datează mai ales din perioada primului val de înființări de întreprinderi (1991-1995). Din timpul celui de-al doilea val există mai multă experiență pozitivă. Imaginea negativă cu caracter colectiv îi plasează pe întreprinzătorii unguri față de întreprinzătorii veniți din alte țări – din punctul de vedere al aprecierii – într-o situație dezavantajată.

Opinia negativă transformată în cunoașterea colectivă creează un mediu neprimitor pentru

nou-sositul partener ungar. Aceasta înseamnă că în caz că nu reușește să stabilească unele relații personale, el va avea puține șanse să fie considerat drept partener. În spatele ospitalității și politeții manifestate la suprafață, din partea localnicilor există adesea o atitudine de retragere, de expectativă. Raportarea negativă provine în primul rând din experiențele negative personale, dar contribuie și factorul că cele două lumi, lumea întreprinzătorilor din Ungaria și aceea a celor din România, sunt străine una pentru cealaltă.

Există vreo ieșire?

În perioada 1996-2000 guvernul român a scăpat o foarte mare ocazie. În loc ca – în conformitate cu propria sa strategie declarată – să fi dus până la capăt transformările, s-a mulțumit cu pași demonstrativi, a trăgănat rezolvarea problemelor, pierzând în același timp și încrederea populației. O altă problemă care se pune este dacă există pentru România vreo ieșire din această situație, și dacă da, care ar fi aceasta?

În ultima vreme la nivelul macroeconomiei – după cum am mai amintit – s-au înregistrat și unele progrese. Agenția internațională de evaluare financiară Fitch a clasificat datoria pe termen lung a României în zona inferioară a categoriei medii. De la numirea ca prim-ministru a fostului director al Băncii Naționale, Mugur Isărescu, au început să se arate rezultatele politicii financiare și bugetare mai stricte. În urma spectaculoasei deprecieri a leului deficitul balanței de plăți curente a scăzut de-abia la jumătate, la 1,3 miliarde de dolari – 3,8% din PIB –, iar rezervele bancare au cunoscut o creștere considerabilă. La sfârșitul anului 2000, în comparație cu anul anterior, analiștii independenți prevedeau o creștere de 1,2% a PIB. Mai mult chiar, în caz că tendința actuală nu se frânge, creșterea poate atinge în anul următor 3%, iar în continuare se poate intensifica și mai mult.

Numai că, din cauza anilor pierduți,

populația simte deocamdată prea puține din toate acestea. Imensul capital de încredere al străinătății nu a fost suficient nici în decembrie 1989, nici după alegerile din 1996 pentru o urnire susținută, esențială, ireversibilă din punctul mort.

V. Consecința provocărilor epocii de postprivatizare în Ungaria și România

În ultimii zece ani diferența între dezvoltarea economică din cele două țări se manifestă și în aceea că în timp ce în economia românească privatizarea, restructurarea economiei, nu au fost duse până la capăt nici până în ziua de azi, la sfârșitul mileniului economia ungară a ajuns sub mai multe aspecte la un punct de cotitură. Dezvoltarea economică a celor două țări se găsește în faze diferite. Structurarea internă a regiunilor – ca o nouă resursă din ce în ce mai importantă – are un rol deosebit de important în cadrul proceselor actuale de transformare a economiei ungare.

- Ungaria pășește în zilele noastre în era de *postprivatizare* a atragerii capitalului. În timp ce în prima parte a deceniului 1990 majoritatea capitalului extern a fost atras în mod decisiv de *privatizare*, iar în cea de a doua jumătate – pe lângă privatizare – de *investițiile greenfields*, în zilele noastre în prim-planul investițiilor străine ajunge din ce în ce mai mult *lărgirea și adâncirea bazelor de producție și ale cooperărilor întreprinderilor deja instalate*.

- Cealaltă provocare importantă o constituie structura *duală a economiei ungare*, datorată existenței pe de o parte a sectorului marilor întreprinderi, orientate în primul rând spre export și aflate în marea lor majoritate în proprietate străină, și pe de alta a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii, producător pentru piața internă, aflat în mod covârșitor în proprietate internă. Sarcina politicii economice este de a găsi acele mijloace care pot lega între ele aceste două sectoare și creează condițiile

necesare pentru consolidarea și alinierea întreprinderilor mici și mijlocii din țară.

- În zilele noastre modelul de dezvoltare economică ungară din anii '90 – care prin utilizarea forței de muncă ieftine din țară și atragerea puternicului capital extern a făcut ca în majoritatea domeniilor să predomină producția modernizată de consum – își lasă locul din ce în ce mai mult *noului model de dezvoltare economică, bazat deopotrivă pe forța de muncă creativă, bine pregătită profesional, pe atragerea capitalului extern și pe inovații*.

- În sfârșit, ca o nouă provocare economică globală a sfârșitului de mileniu, a apărut faptul că *informatica*, precum și noile *tehnologii și mijloace info-comunicaționale* câștigă rapid teren.

Aceste noi provocări reevaluează semnificativ nivelele teritoriale ale dezvoltării economice. În anii '90 dezvoltarea economică s-a sprijinit în bună parte pe activitatea celor peste 3000 de autoguvernări locale, de vreme ce principalele elemente ale modelului de dezvoltare economică a deceniului respectiv – forța de muncă ieftină și atragerea capitalului străin – au putut fi organizate în cele mai multe cazuri și la acest nivel. În schimb adâncirea bazei de producție a marilor întreprinderi instalate, legarea celor două sectoare principale ale economiei, inovația și construcția de rețele precum și economia informațională nu mai pot fi organizate doar la nivelul localităților. În acest scop este nevoie de un nivel superior de organizare teritorială, dacă este posibil de implicarea regiunii.

De aici consider că decurg și viitoarele posibilități de cooperare regională româno-ungară.

Budapesta, 29 noiembrie 2000

ERIKA TÖRZSÖK – Ph.D. Institutul de Sociologie Budapesta, Director al Oficiului pentru Studii Europene Comparative pentru Minorități

Dimensiunea națională a Banatului

EUGEN NAGY

Încep aceste rânduri, poate puțin surprinzător, cu o dimensiune personală. De ce? Întrucât fiecare dimensiune națională este, mai întâi de toate, personală: identitatea națională este în mine, înainte de toate.

Confesiunea unui ungar

Deși voi adresa acum câteva chestiuni legate de condiția de *a fi maghiar*, articolul nu își propune de fapt să dezbată această problemă. Mă voi folosi de aceste considerații inițiale pentru a ajunge, pornind de la o dimensiune etnică, la definirea unei anumite identități naționale. Din întâmplare sunt maghiar, deci va trebui să mă folosesc de această experiență specifică, deși aș fi putut la fel de bine să vorbesc despre *a fi român*, *a fi german* sau *a fi sârb*.

Unu. Unul din cele mai interesante exerciții de auto-cunoaștere – sau de cunoaștere reciprocă – pe care le-am jucat vreodată este un exercițiu despre identitate. Pe scurt: ești rugat să înșiri, în ordine, primele cinci cuvinte pe care le-ai spune dacă cineva, de pe o altă planetă să zicem (deci care nu știe nimic despre tine), te-ar întreba: *cine ești tu?* Și tu trebuie să-l lămurești, de fapt trebuie să *te explici*, în cinci cuvinte, enunțate în ordinea importanței. Nu mai țin minte exact ordinea

cuvintelor pe care le-am spus, dar mai țin minte cuvintele. Ceea ce este important este că am avut o scurtă zbatere privind ordinea în care să enunț două dintre determinările mele importante: “*timișorean*” și “*maghiar*”. Cred că “*timișorean*” a rămas primul.

O a doua idee: citind cartea Alinei Mungiu-Pippidi (*Transilvania subiectivă*, Humanitas, București, 1999) și încercând să scriu ceva despre aceasta, m-am confruntat cu o sumă de date inedite, date care țin însă, se pare, de un “*identitar*” maghiar (după cum rezultă din răspunsurile primite din partea focus-grupurilor formate din maghiari din Ardeal). Așa ar fi, de exemplu, istoria “*paralelă*” a maghiarilor, față în față cu o altă narațiune istorică, a românilor. Ceea ce m-a șocat, un pic, este că eu nu știam prea multe lucruri despre această narațiune paralelă a maghiarilor: am descoperit că nu cunoșteam lucrurile enumerate acolo, că *nu cunoșteam* această narațiune, de fapt. Iar această istorie paralelă este chiar una din diferențele specifice, unul din elementele culturale importante ale clivajului pe linie etnică, în Transilvania. Familia mea însă, de unguri “*veritabili*”, nu m-a învățat asta: nu mi s-a citit, nu mi s-a povestit etc. E posibil că ei o cunoșteau, măcar parțial, căci despre existența a două narațiuni diferite am auzit, dar mie nu mi-au

transmis-o. Oare sunt astfel mai puțin maghiar?

Trei. Maghiar fiind, în România, ai toate șansele să nu te simți în largul tău. De ce? Dincolo de anumite amintiri din copilărie – cum ar fi episodul când, spre sfârșitul regimului Ceaușescu, a fost expulzat ambasadorul maghiar, pe motivul că ar fi răspândit manifeste contra regimului; atunci, intrând dimineața în sala de clasă (oare eram în clasa a șaptea?...), i-am găsit pe colegii mei pe bănci, discutând despre un posibil război cu Ungaria. Dincolo deci de anumite amintiri din copilărie, sporadice, dar... care rămân, *a fi maghiar, în mod public*, se leagă, în ultimii ani, parcă fără oprire, de o serie de “subiecte sensibile”, aflate în dezbatere publică. O amintire de acest fel – momentul în care “m-am despărțit de Ion Iliescu” – provine din 1990, pe când aveam vreo 15 ani, și este “momentul Târgu-Mureș”. Oribilitatea și absurdul poziției puterii de atunci mi-a apărut clar în fața ochilor: Iliescu și mulți alții din sfera publică, adoptaseră poziții *contra ungarilor*. Eu sunt ungar, deci ei erau așezați pe o poziție care era *contra mea*. Contra mea? Dar acest lucru n-are nici un sens! Ca să fie mai clară această poziție ingrată: acum câteva luni, în cadrul unei emisiuni televizate la care era invitat și dl. Iliescu, moderatorul emisiunii i-a adresat acestuia următoarea întrebare (în contextul subiectelor legate de Legea statutului maghiarilor): “*Există un pericol maghiar în România?*”. Un pericol maghiar? În România? Dintr-o dată, doar aflându-mă, din întâmplare, la acea oră, în fața televizorului și a emisiunii respective, în fața acelor vorbe, am fost situat, categorisit, însemnat preventiv și stigmatizat.

Patru. Nici unul dintre dumneavoastră nu cred că și-ar imagina, sincer, un maghiar ales la următoarele alegeri președinte al României. Sigur că da, poate candida, e OK,

că doar e cetățean român, e *politically correct* să îi dăm o șansă, dar... știm că nu se poate, de fapt, “cel puțin nu atâta timp cât românii sunt majoritari în țara asta”. Dar, dacă acesta este motivul principal, un criteriu etnic, atunci ne aflăm în plin naționalism etnic. Candidații sunt preselecți mai întâi pe criteriul etnic, apoi se poate alege unul bun (“de-al nostru”).

O ultimă considerație. Sunt maghiarii din Timișoara, respectiv Banat, altfel decât cei din Transilvania? Adică, au ei un alt ethos, diferit de al celor din Transilvania? Nu știu sigur, dar este posibil, chiar dacă unii dintre membrii de frunte ai filialei UDMR locale sunt reprezentanții “aripii dure” a Uniunii (dar știu că aceștia nu mă reprezintă). Ceea ce știu, este că nu am reușit niciodată să fiu de acord cu accentul care se pune pe apartenența etnică, atât printre maghiarii cât și printre românii din Transilvania. Asta ca să nu mai vorbim de alte regiuni, unde, totuși, nici nu putem vorbi despre unguri sau nemți, fiindcă mulți n-au văzut niciodată vreunul. De ce “calitatea” de maghiar sau român este criteriul prim de diferențiere, așa cum am observat că este în rândul studenților maghiari din Ardeal, ce studiază la Timișoara? Explicații, cum ar fi sentimentul de “cetate asediată” etc., există. În minte îmi apar însă ocaziile în care eu și alți prieteni (maghiari) din Timișoara purtam dispute cu aceștia, tocmai pe această temă. Noi nu reușeam să rezonăm – și nu rezonăm nici acum – cu pozițiile acestea puternic etnicizate; cu toate acestea nu suntem mai puțin maghiari. S-a născut în mine astfel sentimentul că noi, maghiarii din Timișoara, vedem lucrurile poate un pic diferit față de cei din Ardeal.

Dar până aici cu sentimentele și amintirile mele. Ele sunt relevante în măsura în care constituie un bagaj comun, de credințe, trăiri și atitudini, ale maghiarilor din această zonă, unde trăiesc. Și am bănuiala că

așa este: toate aceste memorii minore fac parte, probabil, dintr-o linie comună, ce ar putea fi regăsită într-o istorie orală a maghiarilor de aici.¹

Despre națiune

Dacă **apartenența etnică** desemnează *asemănare, înrudire, mai ales în termeni genetici sau biologici*, **națiunea** este de obicei definită ca “*un grup de oameni care au strămoși, istorie, cultură și limbă comune, acestea fiind obiecte ale loialității și afecțiunii*”².

Există numeroase definiții ale națiunii, dar, chiar și folosind-o pe cea enunțată, apropiată de definiția etnicității, vedem că națiunea și etnicitatea *nu sunt lucruri identice*. În această regiune, cu toate acestea, definirea națiunii s-a făcut mai ales pe criterii etnice. Dacă însă aici criteriul etnic a fost astfel un instrument de construcție a națiunii și, prin aceasta, a statului, în alte cazuri, statul a fost instrumentul determinării naționale (cazul Franței e arhicunoscut), fiind preexistent națiunii.

Națiunea americană ar putea însă reprezenta un alt tip de construcție națională. Ceea ce te face să fii *american*, în primul rând (dincolo de glumele posibile legate de străbunicii cui au coborât – descălecat?... – primii de pe vasul Mayflower), este împărțirea unor **valori comune**. Iar rodul acestui lucru este ceea ce eu aș numi o **națiune civică**. Cineva spunea recent, în cursul unui interviu, că, deși se află în SUA de zeci de ani deja, el nu este american, copiii lui sunt pe jumătate americani, însă nepoții săi vor fi în întregime americani; ei nu vor fi americani neapărat datorită căsătoriilor mixte ale părinților, ci prin inculturație. Preluarea esenței de a fi american... ce o fi însemnând aceasta? Acest “spirit american” poate se

regăsește, în esență, în principalele documente care descriu filosofia Statelor Unite ale Americii³: Declarația de independență, Constituția, Bill of rights. “*We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable rights, that among these are life, liberty and the pursuit of happiness.*”⁴ – viață, libertate, egalitate în drepturi, dreptul de a-ți căuta fericirea, toate acestea fac parte, pentru un american, din datul ontologic, general uman. Iar, în muntele Rushmore, fețele sculptate a patru președinți exprimă de fapt acest spirit american.

D-lui Iosif Constantin Drăgan, poate pe acest model, i s-a îngăduit să finanțeze și să demareze cioplirea unui gigantic chip al lui Decebal, pe malul românesc al Dunării, la Cazane. Probabil pentru că Decebal reprezintă o esență a lui “a fi român”. Astfel, acest discurs etnocentric postulează o esență dacică, care este necesară, chiar indispensabilă, adevăratei identități naționale de român. Dacă avem în vedere informația istorică a nenumărate valuri de populații (începând chiar cu romanii) care au trecut și *au rămas* aici, care s-au amestecat cu cei deja veniți sau în trecere, care au format, la urmă, poporul român actual, cine se poate numi dac? Dacă Decebal reprezintă esența națiunii române, cine nu este străin *acestei* națiuni? Această națiune al unei presupuse apartenențe “de sânge” comune adevăraților români, nu este decât exclusivă. Subliniez aici faptul că mă refer la identitatea națională, și nu la cea etnică: distincția este esențială. Deși, până și din punct de vedere etnic, având în vedere istoria atât de încărcată a acestor locuri, nu știu cine poate afirma cu siguranță că este de origine dacă.

Pe de altă parte, însă, dacă ne întoarcem un pic la cele prezentate anterior, vedem că *oricine poate fi american*. Astfel, conducă-

torii Statelor Unite pot fi americani și pot fi și emigranți, în același timp (de alt sânge...). Madeleine Albright, cea care a avut frâiele politicii externe ale Statelor Unite în mână, până nu demult, era un simplu emigrant.

Diferența specifică, pe care doresc s-o subliniez, este că națiunea americană este *definită civic*. Ceea ce îi unește pe americani, înainte de toate, sunt anumite valori civice comune: libertate, egalitatea șanselor, dreptul la a-ți căuta fericirea, înscrise în “actele identitare” ale SUA, respectiv tot ceea ce decurge din acestea – libera inițiativă, caracterul sacru al proprietății etc.

Pornind de la David Brown⁵, aș compara definiția națională pe linie etnică, cu o relație de *filiație*, asumată ca și înăscută și inerentă, iar definiția pe linie civică, cu o relație de *mariaj*, adică o alegere pornită din sentimente dar fiind și o afiliere la valori și țeluri comune. Mariajul este astfel o expresie a maturității, care nu neagă filiația ci o trăiește în plan secund, este o expresie a libertății de a-ți construi fericirea și este o etapă naturală și inerentă a omului (mariaj cu om sau mariaj cu Dumnezeu, deopotrivă).

Pe scena politică românească actuală – apropo de subiectele aflate în dezbatere, printre care se află (întotdeauna?) și subiecte de factură “etică” – se discută actualmente aprig Legea statutului maghiarilor de pretutindeni. Critica adusă de numeroși actori publici, politici și nu numai (printre care și un partid liberal...), se referă la definiția etnică pe care Guvernul maghiar actual o folosește în legătură cu națiunea. Se spune că prin aceasta Guvernul maghiar revine la o definiție desuetă, etnocentrică, a națiunii. Critica este motivată: într-adevăr, definiția în cauză este etnică. Capcana în care se află însă acești critici, precum și cei care au preluat acest fel de critică, este că o susțin tot de pe poziții

etnice. Nici una din criticile aduse (repet, juste) nu a fost *argumentată* (ca să nu mai vorbim de practică) printr-o altfel de abordare a problemei în cauză. În continuu, se menționează că este vorba de *românii* și *maghiarii* din România, ceea ce de fapt ilustrează faptul că este vorba de obișnuita demagogie, sau poate de o lipsă de cunoștințe privind conceptele vehiculate, sau de o lipsă de curaj în a propune o alternativă, pe care poate că mulți nu ar înțelege-o (și pe care mi-e teamă că nu o înțeleg nici cei care ar putea-o propune). Poate că această critică își dorește să vină de pe pozițiile definirii pe model francez a națiunii. Precum am arătat însă, devenirea istorică a fost acolo diferită. O asemenea abordare, implicând preeminența Statului față de etnic, este în Franța rezultatul unui proces istoric. Acolo etnicul este definit prin apartenența la un stat, pe când regiunea noastră a creat statul pornind de la criteriul apartenenței etnice. Deosebirea este fundamentală. Statul nostru național nu este statul lor național. Încercând să reluăm un astfel de proces istoric, ajungem foarte aproape de Milosević.

Am spus că respectiva critică a fost adusă tot de pe poziții etnice. Care ar fi însă alternativa? Alternativa și poziția critică legitimă, în acest caz, ar fi fost cea a unei *definiri naționale pe criterii civice*. Atunci, am fi putut arăta cu degetul; acum, ne arătăm pe noi înșine.

La nivelul întregii României nu există însă, spre deosebire de Statele Unite ale Americii, valorile civice comune care să facă posibilă, acum, o astfel de definire. În timp ce în SUA temele centrale ale discuției politice și publice în general, sunt legate de drepturile și libertățile fundamentale ale omului, în România aceleași teme centrale se leagă de foarte multe ori de apartenențe și interese etnice. Etnicitatea fiind prin definiție exclu-

sivă, rezultă în mod necesar o permanentă stare de conflictualitate. Este foarte clar: niciodată, aici, nu va putea exista o națiune coezivă, pe criterii etnice. Singura soluție pentru a avea o astfel de națiune ar fi cea a purificării etnice.

Aș dori să adresez aici problema *definirii fericirii*. Dacă în epoca în care s-a construit statul național modern, adică epoca de glorie a naționalismelor, soluția laică a fericirii era identificată în obținerea independenței și suveranității pe bază națională (noi cu noi vom fi fericiți și bine), această tendință continuând și până la sfârșitul secolului trecut (XX) și trecând umanitatea prin băi succesive de sânge, acum ne putem opri și putem vedea că definiția fericirii s-a schimbat. Naționalismul a creat, în trecut, statele naționale, dar dacă cel civic a produs prosperitate și pace, cel etnic a produs nenumărate războaie. Enunțul definirii fericirii pare a se fi schimbat, mai ales în țările în care problemele identitare ale definirii națiunii s-au încheiat. Definiția fericirii este, la ora actuală, una făcută în termenii valorilor civice – poate chiar în termenii valorilor democratice pentru care se pare că luptă o coalitie mondială, și la care se pare că dorim să ne alăturăm. Nu știu însă în ce măsură suntem pregătiți pentru o asemenea luptă.

Timișoara, Banat, România

După cum spuneam la început, atunci când am fost îndemnat să enunț determinările importante ale identității mele, am ales-o, înaintea celei de maghiar, pe cea de timișorean.

De ce am putut să acord întâietate unei identități, distincte de cea etnică, dar care nu o exclude pe aceasta, ci mai degrabă o înglobează? Banatul este un loc în care, în decursul ultimilor 300 de ani, a înflorit și s-a

dezvoltat o societate puternic interculturală⁶. Până la 20 de naționalități au trăit și mai trăiesc aici, în Banat, fie că este vorba de partea română sau de partea iugoslavă a acestei regiuni: de la români, germani, maghiari, sârbi, croați, cehi, bulgari, slovaci, rromi, ucraineni, etc. la francezi și italieni. Majoritatea familiilor, cele înstărite în mod obligatoriu, vorbeau cel puțin încă una-două limbi, a grupurilor etnice cu care conviețuiau, pe lângă cea maternă. O politică imperială inteligentă a stimulat dezvoltarea pașnică a dimensiunii coexistenței și schimburilor interculturale în zonă; un exemplu relevant este că bisericile ortodoxă și catolică se bucurau de drepturi egale, lucru rar în acea epocă. La această oră, numeroase denominațiuni creștine (ortodocși, catolici de ambele rituri, reformați, evanghelici/luterani, bapțiști, pentecostali, adventiști etc.) și nu numai (cultul mozaic, musulman) sunt prezente și sunt active în această zonă, una din caracteristicile deosebite ale zonei fiind și o viață ecumenică exemplară⁷. A existat și există o dimensiune civică relevantă: acum 150 de ani fiecare sat avea o fanfară sau un cor; la această oră, numeroase fundații sau organizații din zonă își dedică măcar o parte din activitate dimensiunii de colaborare și dialog între diferitele grupuri etnoculturale (la nivelul Banatului sau transfrontalier)⁸. La un moment dat, rata de alfabetizare era, în această regiune, superioară celei a regiunii Vienei. Locuitorii Banatului își trimiteau copiii să studieze la Biserica Albă (azi în Iugoslavia) – aceștia călătoreau prin satele Banatului, populate de nemți, unguri, slovaci, bulgari, etc. Puternicele licee din zonă, fie cel Piarist în trecut (de limbă maghiară), fie Liceul N. Lenau în ultimii ani (de limbă germană), au atras copii ce proveneau din familii de diferite naționalități. Educația s-a desfășurat și se desfășoară încă în numeroase limbi ale grupurilor etnice din

zonă. Prin toate acestea, schimbul cultural a devenit o parte integrantă a culturii și ethosului acestei regiuni, ba mai mult chiar, o valoare în sine. Această comunicare bogată a crescut, în același timp, sentimentul de coeziune în jurul unor valori ce transcend simpla identificare etnică: valori culturale și civilizaționale. S-a spus de multe ori că această zonă a fost întotdeauna caracterizată de o dezvoltare economică mai viguroasă decât a celorlalte zone, inclusiv în timpul regimului comunist. Unul din motive ar putea fi existența unui spirit întreprinzător mai dezvoltat, a considerării bunăstării (spiritului gospodar) ca valoare în sine.

Sintetizând, poate, această imagine, descrișă sumar, dar despre care există un bogat material bibliografic⁹, aș spune că există anumite valori civice care descriu cu acuratețe acest specific al locului: coexistența pașnică, libertatea, bunăstarea, simțul gospodar, deschiderea către diversitate și către valorile civilizației, o cultură a dialogului.

Ca să nu fiu acuzat de o imagine idealizată, amintesc faptul că există și zone de penumbră ale acestei realități. Aspectele bune – și de fapt acest spirit local – nu sunt lucruri întâmplătoare și în nici un caz rezultatul existenței vreunei “gene bănățene”. Ele își au originea într-o experiență istorică comună. Am putea spune, în acest sens, că, după terminarea ocupației otomane, când diferite grupuri etnice au (re)venit în zonă, populația acestei regiuni *s-a născut multiculturală*. Poate de aceea, schimbările negative induse de exemplu de politicile de maghiarizare ale anilor 1900 sau cele provocate de anii regimului comunist, deși au lăsat urme, nu au putut distruge în totalitate această cultură specifică. O astfel de schimbare negativă a fost plecarea în masă a germanilor (îndrăznesc să spun: o tragedie istorică a României), sau am putea aminti rezultatele nefericite ale

unor proaste politici de migrație internă. Putem însă concluziona că dorința locuitorilor de a păstra ceea ce este bun din această alcătuire și mod de funcționare, a făcut ca aceasta să nu se piardă, cu toate greutățile timpurilor istorice trecute și prezente. Iar acest spirit al locului, pe care l-am descris succint, rezultat al istoriei specifice și menținut prin educație și inculturație, este căutat și valorificat din nou, de cei care se identifică cu el și care simt că au nevoie de aceste valori.

Făcând paralela cu dimensiunea de națiune civică a Statelor Unite, vedem că ambele populații au o istorie recentă, că au fost caracterizate de diversitate etnoculturală de la bun început, și vedem că principalele conflicte au fost cauzate nu de diferitele apartenențe etnice, cât de diferențe civilizaționale.¹⁰

Se propune, astfel, ca model, o identitate națională construită pe existența unui spirit bazat pe valori civice comune (un *mariaj din dragoste și orientat spre viitor*), una din aceste valori fiind și respectul apartenenței etnoculturale (dimensiunea de *filiație* – pe care însă nu o absolutizează dar nici nu o demonizează). Aceasta este așa numita dimensiune națională a Banatului: o dimensiune a unei naționalități civice, care mă face să o pot asuma mândru, ca român, maghiar, sârb, german sau rrom sau de oricare naționalitate aș fi, căreia sunt predispus să îi acord prioritate față de dimensiunea mea etnică. Nu este însă vorba, în nici un fel, de negarea sentimentului de siguranță și apartenență dat de identitatea etnoculturală, ci de o acceptare și valorificare a acestor diferențe, fără intenția de a crea un *melting-pot*.

Acest model de națiune civică este ceea ce lipsește, cred, la dimensiunea României. A fi român, nu ca o definiție etnică. Bucuria și mândria de a fi român, fiind etnic român, maghiar, german, turc, rrom etc., respectiv

românitatea ca definiere a unor valori care într-adevăr ar putea uni pe toți locuitorii acestei țări. Din păcate, precum spuneam, nu cred că suntem pregătiți pentru aceasta. Oare ne e teamă că ne pierdem, dacă trăim în dialog? În afara alternativei continuării situației conflictuale, aceasta pare a fi însă singura soluție de viitor. Iar această soluție este și a fost experimentată, informal sau formal, în diferite părți ale lumii, dintre care două, Statele Unite ale Americii și Banatul, au fost prezentate aici.

Fie că se întâmplă la nivelul României, fie că se întâmplă la nivelul integrării Europene (Europa este, în primul rând, o realitate culturală), nașterea sau construirea națiunii civice, plecând de la valori general umane, pare a fi singura alternativă viabilă la etnocentrism. Asumarea apartenenței la o zonă a unor valori civice comune, concomitentă cu libera manifestare a propriei tale identități etnoculturale, este deci o soluție deja experimentată în Banat, cu relativ succes. Desigur, este doar o propunere, care ar putea fi studiată în detaliu – dar este o propunere viabilă, și dovada suntem noi, cei care o trăim (cu mare plăcere).

NOTE

¹ Grupul de istorie orală condus de doamna Smaranda Vultur, din cadrul fundației A Treia Europă din Timișoara, a făcut enorm de mult pentru cercetarea și cunoașterea amintirilor germanilor, evreilor, a diferite populații din Banat. Poate ar fi o idee bună să se abordeze și populația maghiară; sper să nu pierdem acele informații unice, care le aparțin bătrânilor din Iozefin (un cartier vechi al Timișoarei), de exemplu.

² Andrew Vincent, *Modern Political Ideologies*, Blackwell Publishers Ltd., 1995.

³ Pentru o colecție de astfel de documente, puteți vizita <http://ahp.gatech.edu/hisdocs.htm>.

⁴ *The Unanimous Declaration of the Thirteen United States of America*.

⁵ David Brown, *Contemporary Nationalism. Civic, Ethnocultural & Multicultural Politics*, Routledge, 2000.

⁶ Victor Neumann, *Identități multiple în Europa regiunilor. Interculturalitatea Banatului*, Editura Hestia, Timișoara, 1997.

⁷ Vezi concluziile seminarului *Dialog religios. Modelul Timișoara* din cadrul conferinței *Valori democratice ale unei societăți multiculturale* de către Centrul Euroregional pentru Democrație, în iulie 2001. Mai multe informații sunt disponibile la adresa de Internet www.regionalnet.org.

⁸ Activitatea Centrului Euroregional pentru Democrație este dedicată construcției democrației la nivelul colaborării transfrontaliere și regionale. Târgul Regional al ONG, deja la ediția a doua, a reunit recent peste 200 de organizații din Europa Centrală și de Est. O altă fundație activă în acest domeniu este Institutul Intercultural din Timișoara.

⁹ Pentru mai multe informații vă stau la dispoziție numeroasele lucrări ale cercetătorilor afiliați grupului A Treia Europă: zeci de cercetători implicați, peste trezeci de cărți editate, zeci sau sute de articole, vă stau la dispoziție. Deși obiectul cercetării este Europa Centrală, Banatului, spațiu ilustrativ al acesteia, i s-au consacrat multe lucrări.

¹⁰ S-a dat exemplul unei reacții negative față de unii dintre cei care au venit din alte regiuni ale României și au colonizat casele părăsite datorită emigrației în masă a germanilor, mai ales în cursul ultimului deceniu al regimului comunist. Reacțiile negative nu au fost însă, niciodată, de factură etnică, cât civilizațională, datorate unui eșec al acomodării culturale, la valorile și modul de viață al zonei. Dacă există reacții negative de factură etnică, astăzi, însă cu o componentă civilizațională, acestea se referă din păcate la etnia rromă.

EUGEN NAGY – licențiat în asistență socială, MA în științe politice și administrative, este coordonator de programe în cadrul Centrului Euroregional pentru Democrație din Timișoara.

Reprezentarea socială a democrației

– studiu regional –

SORIN VLAD PREDESCU

Una din marile probleme ale schimbării de regim politic o constituie componentele mesajului politic. Pentru cetățenii care se trezesc dimineața într-un nou sistem de valori schimbarea rapidă a cadrului conceptual este năucitoare. Peste tot apar termeni noi cu semnificație incertă sau termeni ce păreau cunoscuți dar care au alte semnificații. Căutarea noilor sensuri ale acestor concepte devine una din cele mai importante preocupări și unul din cele mai frecvente subiecte de conversație sau de dispută. Această perioadă de gol conceptual generează definiții populare a ceea ce sistemul de educație sau mesajul politic nu reușesc să explice convingător.

Psihologii sociali au fost întotdeauna preocupați de disjuncția între mesajul pe care emițătorul încearcă să îl transmită și ceea ce receptorul înțelege¹. Faptul că aceste disjuncții reprezintă cele mai mari probleme în actul de comunicare este un lucru bine știut, comunicarea devenind cu atât mai complicată cu cât conceptele vehiculate sunt mai greu de definit.

Pornind de la această constatare am propus CED² o cercetare de psihologie socială bazată pe *teoria reprezentărilor sociale*, prin care să aflăm cum definesc tinerii de pe cele două părți ale graniței româno-iugoslave termenul DEMOCRAȚIE.

Deși cu o experiență bogată în

colaborarea regională, mai ales în susținerea societății civile din statele fostei Iugoslavii, CED din Timișoara are puțină experiență în activitatea de cercetare. Proiectul, metaforic intitulat OGLINZILE DEMOCRAȚIEI, a constituit din acest punct de vedere o provocare. Studiul termenului de democrație, așa cum este el perceput de tinerii din două țări est-europene, a devenit pentru toți cei implicați în acest proiect un subiect fascinant și o sursă permanentă de surprize dar și de locuri comune. Foarte importantă a fost găsierea unui partener pentru partea iugoslavă, care, după aplicații și selecții, a fost să fie Savez Mladih Krug, o organizație de tineri din Melenci, un sat de undeva dintre Zrenjanin și Kikinda. La prima întâlnire cu cei care au fost operatorii de teren din Iugoslavia a trebuit să răspund la câteva întrebări.

DE CE ROMÂNIA ȘI IUGOSLAVIA?

România și Iugoslavia sunt două excepții politice în spațiul ex-comunist european, fiind, înainte de 1989, două capete ale unei scale pe care s-ar putea aprecia duritatea discursului și practicii antidemocratice. Totodată, România și Iugoslavia sunt două țări vecine care prezintă într-o mare măsură asemănări în evoluția lor istorică și culturală.

În ultimii zece ani, România a trecut încet de la statutul de excepție spre cel de normalitate, în timp ce Iugoslavia a fost cap de afiș al tuturor știrilor internaționale, parcurgând, în istoria contemporană, un periplu unic de evenimente politice, militare și sociale.

Anul 2001 în Iugoslavia este o oportunitate pentru cercetătorul social care dorește să surprindă la cald procesul de schimbare socială. Datelor cantitative li se adaugă astfel date calitative care pot duce la un alt nivel de înțelegere a fenomenelor sociale.

DE CE BANATUL?

După ce treci granița din Jimbolia singura diferență vizibilă rămân indicatoarele rutiere. Ca timișorean senzația de acasă nu dispare nici când treci prin orașe, nici când te uiți la oameni pe stradă, nici dacă ajungi cumva la masa de prânz a unei familii din banatul sârbesc. Nu este un lucru nou faptul că bănățenii au o puternică identitate comună, asumată aproape la fel de puternic ca și identitatea națională. Banatul este, de altfel, unul dintre cele mai fascinante teritorii din Europa, fiind rezultatul unei ample construcții sociale. Teritoriu colonial prin excelență, Banatul este în esența sa pragmatic, tolerant, departe de orice discurs extremist. Deși după 1919 a fost împărțit pe criterii naționale, cele două părți prezintă o evoluție asemănătoare – ambele sunt recunoscute în țările din care fac parte ca regiuni bogate, mândre, loiale și prestigioase. Pentru România, ca și pentru Iugoslavia, Banatul este un spațiu marginal, dar totodată spațiul cel mai european, constituind pentru acestea avangardă și exemplu³. Această identitate comună reprezintă punctul de pornire al studiului nostru, pentru că asemănarea între cele două teritorii prezintă similarități care permit eliminarea factorului cultural tradițional, unul dintre factorii cel mai dificil de controlat.

DE CE DEMOCRAȚIE?

Democrația este prin excelență obiect de reprezentare socială. Deși nu este un termen nou în discursul politic și social al celor două țări incluse în studiu, este clar că trecerea de la democrația “populară” la democrația pe sistem occidental a suscitat un mare număr de discursuri sociale legate de noțiunea și practica acestei democrații. Creatorul teoriei reprezentărilor sociale, Serge Moscovici, spunea, în cartea sa *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei*, că noțiunea de democrație poate fi obiect al reprezentării sociale doar în societățile în care acest termen nu este consensual, respectiv în societățile în care democrația este subiect de discuție privată și publică⁴. De altfel, atât în România cât și în Iugoslavia, există o mare problemă de definire a termenului de democrație, acesta având în discursul politic și administrativ valențe complet diferite. Principala obiectiv al acestei cercetări a fost de altfel să aflăm în ce mod a intrat termenul democrație în conștiința publică, respectiv cum este definită democrația.

STRUCTURA STUDIULUI

Eșantion

Volumul eșantionului – 800 de persoane cu vârste cuprinse între 18 și 29 de ani.

Tipul eșantionului – eșantion stratificat, probabilist, tri-stadial.

Criterii de stratificare – naționalitate (sârbi-români), mediul rezidențial (urban-rural).

Eșantionare – selecție probabilistică a localităților (20 pentru fiecare țară), cu excepția orașelor mari (4, 2 pentru fiecare țară), incluse în totalitate în studiu. În Timișoara (considerabil mai mare decât toate celelalte localități), s-a efectuat o selecție probabilistică a punctelor de eșantionare.

La aplicarea pe teren a probelor au

participat 20 de operatori, câte 10 pentru fiecare țară. Traducerea în sârbă a chestionarului, ca și traducerea în română a rezultatelor, a fost asigurată de către organizatorii proiectului. Instrucția operatorilor s-a efectuat în cursul unui training desfășurat la Timișoara pentru cele două echipe de operatori înainte de începutul fazei de teren.

Metodologie

Formularea ipotezelor studiului de față pornește de la asumția că reprezentările sociale reprezintă o interfață generatoare de atitudini conectând individul și sistemul social. Simpla definire scolastică a noțiunii de democrație nu are un impact predictiv asupra practicii sociale, internalizarea noțiunii fiind de asemenea determinantă în explicarea fenomenului social. În această ordine de idei, ipotezele de lucru ale studiului sunt:

I1 noțiunea de democrație are aceleași dimensiuni pentru ambele Țări;

I2 experiențele istorice și sociale specifice fac ca internalizarea noțiunii să prezinte diferențe notabile pentru cele două Țări;

I3 reacția individului față de sistem este diferită, fiind mai puternic legată de sistemul idiosincronic dezvoltat printr-o plajă experiențială diferită.

Studiul democrației pune, din punctul de vedere al impactului asupra individului, o serie de probleme care vor fi detaliate în cele ce urmează din punct de vedere metodologic. Clarificarea acestor probleme a dus în final la alegerea a trei probe distincte care au fost utilizate în cercetare. Analiza propusă de noi, care a generat în final și opțiunea psihometrică, este centrată pe trei nivele – unul *noțional*, altul al *asumării idiosincricice* și altul al *percepției instituționale în perspectivă pragmatică*.

Nivelul noțional – noțiunea de democrație, așa cum este ea vehiculată în discursul

public, fie în mediile politice, în mass-media sau în cele academice, pare să dovedească o stabilitate și o cristalizare generată de experiența îndelungată a sistemelor real democratice. Noțiunea a dobândit de-a lungul timpului un statut de ghid referențial pentru practica socială, reprezentând însă, în viziunea noastră, mai degrabă o medie conceptuală decât o ancoră atitudinală reală – în acest sens, relația între noțiune și practica socială a democrației este puternic mediată de internalizarea idiosincrică a democrației de către individ. Aprecierea nivelului noțional a fost concretizat în cadrul studiului prin elaborarea scalei OD.

Scala OD este un instrument construit pe două dimensiuni (colectiv-individual și stabilitate-instabilitate). Scala constă în 10 sub-scale de tip Likert cu 7 gradații, termenii antonimi fiind puși la fiecare capăt al acestei scale. Acești termeni sunt noțiunile cele mai frecvent vehiculate în discursul conex conceptului de democrație (de exemplu termenii *individual-colectiv*; *dependență-autonomie*; *inegalitate-egalitate* etc.). Acest tip de scală este utilizat des în psihologia socială pentru a contura nodul central al reprezentării unei noțiuni. Utilizarea acestui instrument a permis verificarea ipotezei de cercetare I1.

Nivelul asumării idiosincricice – indiferent de configurația unui teritoriu (fie acesta noțional sau obiectual), harta fiecărui individ în parte asupra acestuia va aproxima mai mult sau mai puțin exact configurația “reală”. Internalizarea valențelor unei noțiuni depinde de plaja experiențială (*experiential background*) a fiecărui individ în parte. Tocmai datorită acestei plaje experiențiale, dependentă în mare măsură de context, se poate presupune că asociațiile generate de individul confruntat cu o noțiune generală (în cazul studiului de față, cea de “democrație”), vor genera un câmp semantic extrem de vast. Proba care a fost

considerată adecvată pentru această investigație a fost o hartă asociativă având drept cuvânt-tintă noțiunea însăși de “democrație”.

Harta asociativă este un instrument frecvent utilizat în psihologie⁵. În ultimii cinci ani hărțile asociative au intrat în forță în metodologia de cercetare bazată pe reprezentările sociale. Această hartă are un design novator, bazat pe harta asociativă tip Aubrich și este constituită din următoarele elemente – *un cuvânt-noțiune* care constituie și obiectul de studiu și care este definit de către cercetător; *patru cuvinte de rangul 1*, care sunt generate de subiect. Într-o fază ulterioară acestuia i se cere să asocieze alte trei cuvinte (*cuvinte de rangul 2*) fiecărui cuvânt generat anterior. Ultima etapă constă în raportarea *pozitivă, negativă sau neutră* la termenii generați. Una dintre interpretările hărții asociative, prezentă și în studiu, se bazează pe frecvența cu care apar anumite cuvinte-noțiuni, raportat la eșantionul general. Această probă este una de maximă dificultate, atât pentru subiecții intervievați, care sunt supuși unui proces de generare de asociații, cât și pentru cercetător, obligat să opereze cu un număr foarte mare de cuvinte și sintagme. Astfel, la acest eșantion, au fost generate 12.800 de cuvinte și sintagme. După cunoștințele noastre, este și cel mai mare eșantion la care s-a aplicat un asemenea instrument. Utilizarea acestui instrument permite verificarea ipotezelor I2 și I3.

Percepția instituțională – încrederea persoanei în instituțiile statului și în rolul său în decizia politică, depinde în mare măsură de percepția acestor instituții, mai precis, de percepția acțiunilor politice ale acestora. Această experiență particulară a individului raportată la instituțiile naționale sau locale își are originea în percepția personală asupra felului în care fiecare dintre aceste instituții își îndeplinește rolul atribuit de către stat. Aprecierea percepției instituționale și a încrederii

persoanei în instituții s-a efectuat prin elaborarea unui chestionar, cea de-a treia probă utilizată în studiu.

Chestionarul O.D. este un chestionar de opinie care cuprinde 15 întrebări și 38 de itemi. O parte dintre aceste întrebări au fost preluate din Barometrul de Opinie Publică al Fundației pentru o Societate Deschise. Au fost alese acele întrebări care corespundeau scopului cercetării (6 întrebări și 18 itemi)⁶. O parte din întrebări au fost adaptate. Prelucrarea datelor a fost făcută de către o echipă constituită din colaboratori ai CED.

CE A IEȘIT?

Atât în timpul prelucrării datelor cât și la școala de vară care a fost dedicată acestui studiu, ceea ce a surprins în analiza comparativă a datelor a fost surprinzătoarea similitudine a rezultatelor la toate cele trei probe. Desigur, tentația de a expune detaliat rezultatele studiului există dar, pe de o parte, spațiul nu ne-o permite (harta asociativă având un design experimental exploziv, cantitatea de date obținută este foarte mare) și pe de altă parte un raport al acestui studiu va apărea în curând⁷. Câteva din aceste rezultate credem că pot fi totuși teme de reflecție:

Democrația și asumare

Rezultatele hărții asociative constituie frecvența primelor cuvinte asociate cuvântului DEMOCRAȚIE. Fiecare dintre cei 800 de subiecți (400 fiecare eșantion național) a asociat patru cuvinte.

Harta asociativă pentru primele patru cuvinte asociate democrației (frecvență) – eșantion Yu:

libertate	172
egalitate	74
popor	74
drepturi	57
politică	35

muncă	29
viață	27
dreptate	24
mass-media	24
pace	24
putere de stat	24
schimbări	20

Harta asociativă – primele patru cuvinte asociate democrației – eșantion Ro:

libertate	264
libertate de exprimare	67
drepturi	41
egalitate	33
bunăstare	35
bani	32
economie	22
distracție	21
corupție	20
libertatea de circulație	20

Ceea ce frapază la o primă analiză a acestor frecvențe este puternica asociere a democrației cu libertatea, sensibil cea mai importantă componentă a nodului central al democrației. Diferența dintre eșantionul Ro și eșantionul Yu este evidentă, la eșantionul românesc termenul *libertate* având mai mult de două treimi din alegeri, următorul termen fiind libertatea de exprimare ca principală trăsătură a democrației. În eșantionul iugoslav surprind doi termeni prin frecvența mare cu care apar în asociere cu democrația, respectiv termenul de egalitate și cel de popor, termeni care identifică alt tip de nod central al democrației.

Ceea ce poate constitui un punct de apropiere este viziunea romantică și încărcată de expectanțe asupra termenului de democrație, aceasta fiind percepută în principal drept concept și mai deloc ca sistem social cu valențe pragmatice.

Democrația ca noțiune (Rezultatele scalei)

Așa cum am arătat mai sus au fost concepute 10 scale, fiecare având două capete de scală antonime. Subiecții au fost rugați să indice locul de pe scală care însemna democrația. Cu cât cifra este mai mică cu atât este mai aproape de primul termen și cu cât cifra este mai mare ea se află mai aproape de al doilea termen al scalei. Scala are șapte intervale. Rezultatele prezentate constituie medii pe eșantion.

1. Scala Libertate – Constrângere
Eșantion Ro 2.43 Eșantion Yu 2.41
2. Scala Drepturi colective – Drepturi individuale
Eșantion Ro 4.06 Eșantion Yu 4.01
3. Scala Criză economică – Prosperitate
Eșantion Ro 5.17 Eșantion Yu 5.26
4. Scala Stabilitate – Instabilitate
Eșantion Ro 2.77 Eșantion Yu 2.63
5. Scala Dependță – Autonomie
Eșantion Ro 4.72 Eșantion Yu 4.78
6. Scala Inegalitate – Egalitate
Eșantion Ro 4.89 Eșantion Yu 5.05
7. Scala Interese publice – Interese private
Eșantion Ro 4.00 Eșantion Yu 4.14
8. Scala Disciplină – Indisciplină
Eșantion Ro 2.65 Eșantion Yu 2.73
9. Scala Minoritate – Majoritate
Eșantion Ro 5.24 Eșantion Yu 5.07
10. Scala Posibilități de manifestare colectivă – Posibilități de manifestare individuală
Eșantion Ro 4.40 Eșantion Yu 4.36

Principală problemă pe care am avut-o în prezentarea publică a rezultatelor scalei a fost faptul că acestea sunt interschimbabile, între mediile pe eșantioane cât și între distribuția răspunsurilor pe scală neexistând nici o diferență semnificativă statistic. Printre cele mai bune explicații pe care le-am găsit se află faptul că definirea democrației ca valoare nu este de dată recentă, ea fiind propagată mult

înaintea schimbării de regim politic, eșantionul de tineri fiind și cel mai susceptibil să internalizeze rapid noile noțiuni.

Democrația ca sistem

Dimensiunile chestionarului sociologic (38 de itemi) nu permit o prezentare exhaustivă a acestuia, dar ca linii generale se remarcă o egală lipsă de încredere în instituțiile statului însoțită bineînțeles de nuanțe regionale. Dezamăgirea față de cei care ar trebui să pună în practică principiile democrației este la fel de mare după zece ani sau după patru luni. Lipsa de încredere este însoțită de confuzie în ceea ce privește rolul și aria decizională a instituțiilor democratice. Dincolo de alte multiple asemănări dintre răspunsurile eșantionului românesc și cel iugoslav ceea ce ne-a surprins este respingerea aproape unanimă a activității politice ca preocupare dezirabilă pentru tineri; și asta într-o Iugoslavia care abia trecuse de una din cele mai fulminante și mai populare campanii electorale, care a implicat aproape tot ce înseamnă societate civilă și a cărei forță au fost, ca de obicei, tinerii. Explicațiile se succed aproape automat, într-o ordine deja știută pe aici, între dorința de recucerire a normalității și dezamăgirile post-electorale firești.

CE A RĂMAS?

A rămas confirmarea faptului că de o parte și de alta a graniței gândim la fel; un studiu pe rezultatele cărui vom mai lucra ceva timp de acum încolo; certitudinea că dacă vrei să faci cercetare socială găsești o cale de a o face, cu atât mai mult cu cât pe viitor nu cred că trebuie să ne refuzăm tentația unei analize comparative sistematice între România și Iugoslavia; precum și eventuala extindere a acestui tip de studii către proiecte de cercetare longitudinală. A rămas bucuria scufundării în eveniment, sticla de bere ciocnită la Melenci când a

fost arestat Miloșevici, perplexitatea vameșului la vederea sutelor de chestionare, șansa de a asista la entuziasmul unei noi copilării a democrației și de a o surprinde, parțial, în cifre și cuvinte. Și mai ales a rămas senzația că este uneori mai ușor să lucrezi cu parteneri de aici, de peste frontieră, decât cu cei de acasă, și că este inevitabil mai interesant.

NOTE

¹ Alexandre Dorna, *Fondements de la psychologie politique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1998.

² Centrul Euroregional pentru Democrație este membru Soros Open Network și este condus de doamna Ilona Mihăieș. Ideea, metodologia și coordonarea științifică a cercetării au fost responsabilitatea autorului. Responsabil de proiect a fost Eugen Nagy. Doresc să mulțumesc doamnei Ilona Mihăieș pentru că a făcut posibil acest proiect, precum și tuturor celor care m-au ajutat în realizarea acestuia, dar în special lui Dragoș Sălăgeanu, Daniel Ciumăgeanu și fratelui meu, Mihai Florin Predescu.

³ Vezi și Victor Neumann, *Identități multiple în Europa regiunilor; Interculturalitatea Banatului*, Timișoara, Ed. Hestia, 1997.

⁴ Serge Moscovici, *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei*, Iași, Ed. Polirom, 1997.

⁵ Vezi pentru mai multe amănunte Adrian Bangerter, Katharina Lehmann, *Serial reproduction as method for studying social representations*, Paper on social representations, vol. 7, pag. 141-152, 1997.

⁶ Prin preluarea acestor întrebări se urmărește o comparare a eșantionului regional cu cel național.

⁷ Raportul de cercetare va fi publicat de către Centrul Euroregional pentru Democrație.

SORIN VLAD PREDESCU – psiholog, master în educație la Universitatea de Vest Timișoara, doctorand al Universității București; în prezent preparator universitar la Facultatea de Sociologie și Psihologie a Universității de Vest Timișoara, colaborator al Centrului Euroregional pentru Democrație Timișoara, colaborator al Centrului de Asistență Rurală Timișoara.

UDMR și coaliția guvernamentală (1996-2000) (II)

ZOLTÁN KÁNTOR
NÁNDOR BÁRDI

Promovarea intereselor minorităților/ Politica privind minoritățile

În domeniul politicii privind minoritățile, UDMR a formulat pe de o parte priorități care asigură drepturile individuale și colective ale minorității maghiare din România, pe de altă parte a inițiat măsuri care vizau întărirea sistemului de instituții maghiare.

Realizarea priorităților guvernamentale ale UDMR

În acest caz sarcina analistului este aparent ușoară. Având în față documentul *Prioritățile de acțiune ale Uniunii Democrate a Maghiarilor din România în cadrul coaliției guvernamentale*³², trebuie să-l confruntăm cu ceea ce s-a realizat³³. Numai că realizarea mării majorități a celor enumerate în document nu a depins exclusiv de UDMR, respectiv pentru majoritatea măsurilor vizate UDMR a elaborat inițiative legislative, dar – așa cum vom arăta mai târziu – până la sfârșitul mandatului guvernamental o bună parte a acestora n-a ajuns mai departe de faza dezbaterii parlamentare sau din comisiile de specialitate.

În planul *politicii externe* nu s-a realizat primirea în NATO, eliminarea obligativității vizelor pentru cetățenii români în spațiul UE,

dar s-a reușit îmbunătățirea relațiilor româno-ungare, iar în *economie* înființarea parcurilor industriale, a sistemului de sprijinire a întreprinderilor mici și mijlocii, introducerea impozitului pe venit. Cea mai importantă realizare a UDMR poate fi considerată în acest domeniu reorganizarea Ministerului Turismului. Aceste rezultate parțiale n-au generat însă o reală schimbare structurală în economia României, iar în planul priorităților sale economice UDMR a obținut numai rezultate fragmentare. În privința *autogovernării* nu s-a reușit confirmarea de către parlament a ordonanței de urgență³⁴. Condițiile legale ale gestionării bunurilor aparținând administrației locale au fost create de legea privind finanțele publice, proprietatea obștească, statutul drumurilor și concesiile locale. S-a reușit votarea legii privind referendumul local și legea funcționarilor publici.³⁵ Deci, în afară de votarea ordonanței de urgență în parlament, toate celelalte obiective au fost atinse. În domeniul *politicii privind minoritățile*, UDMR a convins puterea să semneze Charta Europeană a Limbilor Regionale și Minoritare și a elaborat reglementările referitoare la politica de minorități din legile care întăresc autonomia locală. Dar nu s-a adoptat legea cadru a protecției minorităților. În schimb, în august 2000, a luat sfârșit elaborarea legii de combatere a discriminării, adoptarea ei rămânând în sarcina guvernului

PDSR. Cea mai complexă problemă este cea a restituirii bunurilor comunitare, respectiv bisericesti. În 1997-98 au fost adoptate mai multe ordonanțe guvernamentale pe această temă (21/1997; 13/1998), din cele 22 de imobile nominalizate au fost restituite câteva (între care Casa de Cultură Petőfi din București, și Liceul Brassai din Cluj). Ordonanța de urgență nr. 83/1999 a dispus restituirea a 63 de imobile aparținând comunităților minoritare (la care a fost adăugată în decembrie o listă cu încă 53 de imobile). Dintre aceste imobile au fost restituite 28. Numai că prin ordonanța de urgență lista imobilelor restituibile este aprobată de o comisie specială, iar o alta analizează dacă pot fi restituite sau nu, în funcție de utilizarea actuală. Apoi trecerea în cartea funciară se face pe cale judiciară. După parcurgerea acestei proceduri complicate, până la ora actuală au fost trecute în cartea funciară numai 19 imobile aparținând comunității maghiare. Dintre acestea numai Casa Petőfi din București și Palatul Episcopiei Reformate din Oradea au fost efectiv luate în proprietate.³⁶

Reforma agrară din 1921 a expropriat 85% dintre proprietățile bisericilor maghiare. Bisericile pot revendica acum doar 15% din pământurile care le-au aparținut înainte de 1918, și doar ținând cont de restricțiile de suprafață cuprinse în legea 1/2000.

Printre priorități s-a numărat și “supravegherea reglementărilor care interzic asimilarea forțată și modificarea componenței demografice a teritoriilor locuite de minorități”. Cazul orfelinatlui de la Odorheiu-Secuiesc și construcția sistemului instituțional al Bisericii Ortodoxe în Secuime au arătat însă că din partea coaliției guvernamentale nu a existat o suficiență fermă în respectarea acestei priorități.³⁷

Dintre prioritățile legate de *învățământ* nu s-a reușit satisfacerea nevoilor școlare locale ale ceangăilor maghiari și reînființarea universității maghiare de stat din Cluj. UDMR a obținut rezultate serioase în celelalte domenii: reforma

învățământului, modificarea legii învățământului, creșterea numărului de școli în care se poate studia și în limba maghiară, precum și sporirea efectivului de elevi din școlile respective.³⁸ Însă învățământul superior în limba maghiară a fost problema care a pus cel mai mult la încercare relațiile dintre UDMR și ceilalți parteneri de guvernare, ducând aproape la ieșirea de la guvernare a UDMR. În același timp problema universității independente maghiare a reprezentat și în cadrul UDMR unul din principalele motive de divergență. Nu cercetătorului îi revine rolul să decidă cum ar fi trebuit să procedeze UDMR.³⁹

În *viața culturală* s-au făcut progrese numai în privința utilizării pe bază de concurs a fondurilor Departamentului Minorităților Naționale. Legile enumerate printre priorități – cu excepția statutului cultural al naționalităților – au fost elaborate, dar nu și adoptate.

Dintre prioritățile bisericilor s-a reușit numai crearea, în cadrul sistemului de învățământ privat, a instituțiilor de învățământ confesional de toate profilurile. Nu s-a realizat elaborarea legii cultelor, retrocedarea bunurilor bisericesti amintite, introducerea oficierii în limba maghiară a slujbelor bisericesti pentru ceangăi.

Rezumând: dintre prioritățile guvernamentale cele mai mari rezultate s-au obținut în domeniul administrației locale și în cel al învățământului. Dar în cele două domenii considerate de importanță cheie, respectiv retrocedarea bunurilor bisericesti și comunitare și reînființarea universității de stat cu limbă de predare maghiară, UDMR a obținut numai succese parțiale.

Activitatea legislativă

În cadrul activității legislative din cele două camere ale parlamentului, unele legi au fost inițiate în comun de către coaliție, iar altele separat de UDMR. În plus, mai multe măsuri importante din punctul de vedere al politicii

privind minoritățile au fost promovate eludând legislativul, prin ordonanțe de urgență. Grupurile parlamentare și membrii UDMR au inițiat în total 89 de proiecte de lege. Privind strict numeric, cele mai multe se referă la extinderea autonomiei locale (19), dar majoritatea acestora (14) propune modificarea încadrării într-o anumită clasă de unitate administrativă a câte unei localități. O altă categorie importantă a inițiativelor se referă la crearea unui climat favorabil de afaceri (9), la sprijinirea întreprinderilor mici și mijlocii (4) și la privatizarea economică (6). Între inițiativele legislative elaborate de UDMR au o proporție semnificativă și cele referitoare la agricultură și silvicultură (8), sau cele din domeniul muncii și asigurărilor sociale (9). Dar două treimi din aceste inițiative n-au ajuns mai departe de ordinea de zi a Senatului sau a Camerei Deputaților sau de comisiile de specialitate. Numai 13 inițiative legislative elaborate de către UDMR au devenit legi. Dintre acestea, din punctul de vedere al comunității maghiare, două sunt importante: procesul și reglementarea practică a retrocedării terenurilor agricole care depășesc 10 hectare și a pădurilor care depășesc 1 hectar, respectiv a proprietăților agricole ale posesorilor, ale bisericilor sau comunelor (169/1997), și stabilirea nivelului maxim al suprafeței retrocedabile la 50 de hectare în cazul terenurilor agricole și la 10 hectare în cazul terenurilor forestiere (1/2000). În privința pozițiilor administrative s-a obținut numai declararea ca oraș a localității Târnăveni și ca municipiu a orașului Târgu Secuiesc (1999/167). Alte trei inițiative legislative care au avut succes au fost cele referitoare la crearea parcurilor industriale și la sprijinirea întreprinderilor mici și mijlocii. Dintre proiectele legislative ale UDMR doar trei au fost respinse, dintre care numai unul se referă indirect la politica privind minoritățile.⁴⁰

Făcând o trecere în revistă tematică a activității legislative a UDMR, trebuie să evidențiem, din punctul de vedere al inițiativelor

privind drepturile lingvistice, ordonanța de urgență pentru modificarea legii învățământului, care asigură dreptul la învățământ în limba maternă la toate nivelurile, precum și ordonanța de urgență de modificare a legii administrației publice locale. Aceasta din urmă asigură folosirea oficială a limbii materne în localitățile în care o minoritate depășește 20% din populație.⁴¹ În privința retrocedării și consolidării proprietății private, cele mai importante realizări sunt cele două legi deja amintite, inițiate de UDMR. De importanță similară cu cele de mai sus sunt și cele care asigură condițiile legale pentru gestionarea independentă a bunurilor de către unitățile administrative, legile de descentralizare care reglementează autodeterminarea politică a comunităților locale, deși în acest domeniu nu au fost încă adoptate legile fundamentale.⁴² Chiar și în aceste condiții au fost extinse semnificativ competențele decizionale ale comunităților locale.

Din punctul de vedere al politicii privind minoritățile – exceptând reglementările privitoare la învățământ și la folosirea limbii materne – s-au obținut rezultate semnificative la nivelul comunităților și al relațiilor de proprietate locale. Activitatea parlamentară mai are două aspecte mai puțin sesizabile, ceea ce este valabil și în cazul activității guvernamentale. Pe de o parte, buna pregătire profesională a parlamentarilor UDMR, idee acceptată și în viața politică românească, și imaginea astfel proiectată despre maghiari. Celălalt aspect important, care înseamnă totodată și depășirea fazei de politică resentimentară în domeniul apărării minorităților, este următorul: dacă politicianul minorității este prezent în anumite procese de pregătire a deciziilor, nu mai este oportună aducerea în discuție a anumitor teme și idei. Un astfel de caz public a fost luarea de poziție a conducătorului Departamentului pentru Minorități împotriva proiectului de amplasare a unei statui a marelui Antonescu la Cluj⁴³, sau împiedicarea adoptării proiectului legii cultelor în comisia

parlamentară de specialitate.⁴⁴ În interesul ineludabilei cooperări, partidele trebuie să chibzuiască dacă e bine să folosească, chiar supralicitându-se, retorica antiminoritară, deoarece în probleme guvernamentale sau parlamentare de cu totul altă natură UDMR se poate “revanșa”.

Activitatea guvernamentală

În activitatea guvernamentală a UDMR considerăm ca fiind cea mai importantă crearea *structurii guvernamentale care se ocupă cu problema minorităților*. Pe lângă Departamentul de Protecție a Minorităților și funcția de ministru fără portofoliu, înființarea birourilor regionale și mai apoi proiectele de acte normative, elaborate în cadrul departamentului, au asigurat posibilitatea gestionării problemelor specifice.⁴⁵ Realizarea inițiativelor legislative ale departamentului (legea de eliminare a discriminării, înființarea Institutului de Cercetare a Problemei Minorităților și prelungirea termenelor de depunere a cererilor pentru persecuții politice) se găsește deja în mâinile noului guvern condus de PDSR. În cadrul Ministerului Educației a fost înființat Secretariatul de stat pentru minorități și Departamentul pentru învățământul în limba maghiară.⁴⁶ La nivel județean au fost create posturi de inspectori generali și de inspectori specialiști responsabili cu învățământul în limba maghiară. În cadrul Ministerului Culturii s-a lărgit Direcția pentru minorități și, în urma reorganizării curatoriiilor de specialitate, au fost implicați peste tot și specialiști maghiari. În acest domeniu considerăm de cea mai mare importanță trecerea în subordinea autorităților locale a mai mult de 120 de instituții culturale, prin care o serie de probleme privind folosirea limbii și construcția de instituții au trecut pe plan local unde – în cazul unei autogovernări maghiare – reprezentarea culturală maghiară nu este contestată.⁴⁷ În filialele județene și teritoriale ale Ministerului Turismului și Fondului Proprietății de Stat a fost

asigurată reprezentarea maghiară. Dintre cele 12 regiuni turistice, în cele 3 regiuni locuite de maghiari conducătorii reprezentanțelor ministeriale au fost maghiari.⁴⁸

Un alt domeniu al activității guvernamentale este *împărțirea resurselor*. Pe acest plan, din resursele semnificativ mai mari ale Departamentului de Protecție a Minorităților, s-a asigurat o finanțare semnificativă pentru organizațiile minorităților (în 1997 6 miliarde de lei, în 2000 62,6 miliarde de lei) și pentru diferite programe destinate păstrării identității naționale. În cadrul Ministerului Educației o lărgire structurală semnificativă a reprezentat-o lărgirea învățământului în limba maghiară, înființarea de noi departamente, instituții, și a liniei maghiare din Universitatea Babeș-Bolyai, ca bază a viitoarei secții maghiare.⁴⁹ În cazul Ministerului Culturii un mare salt l-a reprezentat sprijinirea proporțională a programelor maghiare (în 1997 au fost acceptate 67, iar în 2000 un număr de 300 de concursuri; în cei patru ani au fost cheltuiți aproape 5 miliarde de lei în acest scop). În domeniul editării de carte și reviste instituțiile maghiare au beneficiat de sprijin de la stat pentru prima oară în 1997. De asemenea, pentru prima oară ministerul a sprijinit și amplasarea de statui maghiare în spații publice.⁵⁰ În domeniul ocrotirii monumentelor 10% din fondurile ministerului au fost utilizate pentru restaurarea unor monumente aparținând patrimoniului cultural maghiar (în total este vorba de 32 de proiecte).

În gestionarea problemelor privind minoritățile au jucat un rol indirect acele măsuri inițiate de politicienii UDMR care aveau ca scop apropierea de UE, consolidarea economiei de piață și a proprietății private. În final trebuie să amintim și acea parte a activității guvernamentale care s-a materializat în acorduri concrete ministeriale româno-maghiare (ex. omologarea diplomelor obținute în Ungaria, cooperarea în domeniul ocrotirii monumentelor, acordul în domeniul turismului).⁵¹

Am analizat mai sus realizările și insuccesele programului declarativ, în cele ce urmează vom examina efectele participării la guvernare asupra a trei domenii prioritare: societatea, mobilitatea și liniile de clivaj.

Societatea

Prin participarea sa la guvernare UDMR a promovat mai eficient interesele minorității, însă – conform criticilor UDMR – a trecut pe planul secund construcția societății maghiare din România. UDMR ca partid a pus accentul pe politica centrală, bucureșteană, și a încercat să rezolve problemele generale prin rolul asumat în procesul legislativ. În cele de mai sus am enumerat deja în ce domenii s-a soldat această încercare cu succese sau cu succese parțiale.

După cum am amintit la începutul studiului, pe lângă rolul de partid, UDMR îndeplinește și un rol de organizator social. În această calitate UDMR și-a propus ca obiectiv crearea și consolidarea sistemului instituțional și a cadrului existențial al maghiarilor din România. În parte acest lucru s-a realizat de la sine după schimbarea de regim survenită în 1989, în parte s-a instituționalizat continuu în anii următori datorită organizațiilor locale UDMR, respectiv a celor care pot fi considerate organizații civice maghiare. Prin participarea sa la guvernare UDMR a putut sprijini acest proces, folosind și resursele bugetare.

În domeniul promovării intereselor minorităților suntem martorii unei anumite schimbări. La ora actuală nu mai trebuie rezolvate situații conflictuale interetnice deschise, cazuri de discriminare, ci mai degrabă dreptul la edificarea și la punerea în mișcare independentă a instituțiilor. Această problemă însă, în foarte multe cazuri, a fost transferată, chiar mulțumită coaliției, în competența puterii locale. La acest nivel însă ne confruntăm deja cu o problemă esențială, și anume că în localitățile cu populație majoritară maghiară se articulează

interese total diferite decât acolo unde maghiarimea este în minoritate. Programele UDMR, bagajul de cunoștințe de până acum al aparatului său, au avut în vedere situația din urmă. *În teritoriile cu majoritate maghiară însă nu problemele interetnice, ci cele de modernizare sunt esențiale. La acestea însă UDMR nu a putut propune rezolvări mai moderne, moduri mai eficiente de gestionare decât obișnuitele răspunsuri din România.*⁵²

Mobilitate socială

Influența exercitată de guvernare asupra mobilității, evoluției imaginii de viitor, respectiv asupra migrației este greu de evaluat. Statisticile și analizele românești nu ne oferă destule date cu privire la evoluția mobilității sociale, și avem și mai puține cunoștințe despre aspectele etnice ale acesteia. Nici analizele românești nu consideră că reforma și reorganizarea economică s-ar fi realizat. După primele semne încurajatoare reforma s-a împotmolit, iar societatea se caracterizează mai degrabă prin sărăcire. Acest fapt este indicat și de acele date ale sondajelor de opinie care semnaleză întoarcerea spre politica antireformistă și redistributivă de dinainte de 1996. Acest fapt are impact, evident, și asupra maghiarimii din România, și nu avem nici un motiv să presupunem că aceste procese sunt mai puțin valabile în cazul maghiarimii.

Referitor la mobilitate avem o oarecare perspectivă numai asupra situației elitei.⁵³ Trebuie să spunem de la bun început că UDMR n-a trebuit să se lupte cu adevărat pentru resursele necesare funcționării. Acestea au fost acoperite în parte din finanțări de stat, dar în mai mare măsură din fonduri ale fundațiilor publice din Ungaria, primite – în primul rând – prin intermediul societății civile. Cotizațiile colectate la nivel local au fost suficiente numai pentru acoperirea unei părți a cheltuielilor locale. Elita a depins de fapt de redistribuirea de stat (a două state). (Această constatare este valabilă, desigur,

doar pentru o parte a elitei politice.) Treptat, în urma alegerilor parlamentare și locale, din ce în ce mai mulți reprezentanți ai UDMR și-au câștigat existența sau și-au completat veniturile din salariul primit de la statul român. Acest venit explică în parte faptul că pătura intelectuală a fost treptat exclusă din viața politică de către cea a oamenilor de afaceri și a “tehnocraților”. În cursul schimbării societății, dintre parlamentari și reprezentanții administrației locale au mai putut face față cerințelor doar cei care aveau cunoștințe administrative și economice și își știau clar interesele. (Această schimbare s-a manifestat încă de la începutul anilor '90, participarea la guvernare a UDMR amplificând doar tendința.)

Posibilități de mobilitate au avut în primul rând cei care făceau politică, respectiv elita economică. (Printre cei ce făceau politică îi numărăm și pe cei ajunși în pozițiile delegate de către UDMR după schimbarea de guvern.) Linia de clivaj deja amintită este reprodușă de faptul că în poziții ale administrației de stat au ajuns în general apropiații actualii conducători UDMR. De aceea această pătură, firește, are o atitudine mai favorabilă cu privire la participarea la guvernare. Acest grup nu este însă atât de numeros și nu are o atât de mare influență ca în cazul Slovaciei, unde imediat după alegeri, Partidul Coaliției Maghiare (în cea mai mare măsură foștii membrii ai Partidului Civic Maghiar) a prezentat liste nominale gata întocmite pentru anumite funcții. În cazul UDMR acest lucru nu a avut loc din cauza caracteristicilor vieții politice românești, construite pe principiul negocierilor personale și nu pe acela al programelor, convențiilor.

Formarea intelectualilor are loc în primul rând în cadrul universităților și, după cum am mai semnalat, în acest domeniu s-au obținut rezultate serioase. Deocamdată însă s-a obținut numai o creștere cantitativă, însă în privința învățământului de calitate se manifestă deficiențe grave. Adevărata formare a elitei are loc

în ateliere mici, respectiv în Ungaria. Începând cu mijlocul anilor '90 numărul emigrărilor a crescut din nou chiar în rândul tinerilor aparținând clasei de mijloc.⁵⁴ Majoritatea tinerilor care își continuă studiile în Ungaria nu se mai întorc în România. Acest fapt însă nu are prea mare legătură cu rolul guvernamental al UDMR.

Linii de clivaj

Din punctul de vedere al cercetătorului nu se poate decide dacă în cazul unei minorități naționale întărirea sau slăbirea liniilor de clivaj este sau nu de dorit, dacă sunt sau nu sunt dezirabile disputele din cadrul elitei sau dintre elite. Există două păreri în acest sens. Una consideră că din punct de vedere politic este oricum de dorit ca partidul minoritar să-și păstreze *unitatea* și să acționeze în comun pentru a-și promova interesele. Această concepție se bazează pe faptul că maghiarimea din România are interese colective, care pot fi promovate mai ușor unitar și totodată nu se dispersează (nu se pierd) voturile. În acest fel intră mai mulți deputați în parlament, poziția de negociator politic a partidului fiind mai puternică. Cealaltă concepție – care insistă mai puțin asupra intereselor colective ale maghiarimii – consideră că diferitele interese politice regionale pot fi mai bine reprezentate dacă aceste concepții se pot articula. Crearea de platforme a avut loc cu scopul aplanării acestei diferențe, dar în lipsa unei structuri corespunzătoare există “pericolul rupturii” partidului. Iar acest pas nu a îndrăznit să-l facă deocamdată nici una dintre grupări.

Pe baza sondajelor se poate considera că populația maghiară din România apreciază într-un mod destul de unitar participarea guvernamentală a UDMR și că, totodată, la nivelul elitei se separă două grupuri.

Conform sondajului din februarie 1999 a CCRIT 85% dintre maghiari consideră că UDMR a reprezentat interesele maghiarimii,

75% este de părere că UDMR a contribuit la rezolvarea problemelor țării și apreciază pozitiv activitatea sa guvernamentală. Doar 8% dintre subiecți sunt de părere că UDMR nu se ocupă deloc, sau doar într-o măsură redusă (1%, respectiv 7%) de drepturile maghiarimii din România. 85% afirmă în schimb că UDMR se ocupă exclusiv sau într-o foarte mare măsură (14%, respectiv 71%) de drepturile maghiarilor din România. Conform sondajului 78,8% dintre subiecți sprijină ideea ca UDMR să rămână în continuare în guvern, 9% fiind împotriva. Pe baza altor întrebări din cadrul sondajului putem concluziona că o proporție mare a maghiarimii din România apreciază pozitiv asumarea responsabilității din cadrul coaliției, și ar dori ca UDMR să rămână în coaliție. Obținem însă o cu totul altă imagine dacă examinăm popularitatea lui Ilescu sau a PDSR. Dar, după informațiile noastre, sondajele comandate de UDMR nu au inclus aceste probleme.

În schimb, personalitățile de frunte din Blocul Reformist, Uniunea Mondială a Maghiarilor, Inițiativa Maghiară din Transilvania au atacat în repetate rânduri conducerea UDMR pentru acceptarea rolului guvernamental. Trebuie să amintim că aceasta le-a oferit doar o nouă ocazie de a-și formula criticile față de UDMR. În acest sens asumarea responsabilității guvernamentale de către UDMR n-a făcut altceva decât să accentueze liniile de clivaj deja existente. Aceste contradicții însă se reformulează în general la fiecare nouă decizie mai importantă. Cazul cel mai caracteristic este acela al disputei legate de ieșirea de la guvernare în legătură cu problema universității, în toamna anului 1998. Aceste contradicții au ieșit la iveală și cu ocazia alegerilor locale, ca și legat de problema proiectului legii statutului/cetățeniei externe.⁵⁵

Această opoziție internă preconizează reîntoarcerea la programul de la Brașov (din 1993), în care s-a conturat strategia referitoare la autonomia națională care – după opinia lor – ar

servi supraviețuirii și prosperării maghiarimii din România. Acesta este modelul autogovernării bazate pe pluralism intern. Trebuie remarcat că în această direcție s-au făcut foarte puțini pași și anterior intrării în coaliție, iar după 1996 a ajuns cu totul pe planul al doilea. Explicația constă în faptul că în perioada 1993-1996 nu au fost asigurate condițiile externe pentru promovarea modelului – lipsind de asemenea și voința politică în acest sens –, de aceea nu s-a putut avansa, în timp ce după 1996 rolul guvernamental a adus pe prim plan o altă promovare a intereselor, bazată pe lupte politice, de partid.

Problema *liniilor de clivaj* poate fi analizată din două puncte de vedere. Dacă “*unitatea*” este considerată drept valoare fundamentală, înseamnă că participarea la coaliție a adâncit și mai mult contradicțiile dintre grupuri. Dacă valoarea este *pluralismul* intern, atunci formularea marcantă a contradicțiilor interne este un fapt pozitiv care continuă o democratizare internă. Este greu de spus care dintre ele este mai aptă să asigure supraviețuirea și întărirea maghiarimii din România – acceptată de noi ca punct de pornire. Problema cheie este aceea a stabilității. Dacă politica națională română are de ales între mai mulți parteneri de discuție maghiari, poziția de negociere a maghiarimii se deteriorează puternic. Aceasta este problema fundamentală a politicii minoritare maghiare din România de la 1920 încoace. În locul rulării categoriei unității s-ar putea porni mai degrabă de la absența capacității de integrare. Din acest punct de vedere, în ultimii patru ani, elita politică a UDMR a slăbit considerabil. Pe măsură ce Uniunea se transforma în partid, după 1998, rețelele de grupuri de interese personale, teritoriale, de generație, economice – scoase la iveală de cerințele cotidiene ale participării la guvernare – se grupau din ce în ce mai mult în blocuri. Încercarea anturajului lui Markó de a înființa un grup de centru a dat greș. La congresul de la Miercurea-Ciuc a devenit clar că

în instituțiile de conducere ale UDMR există o opoziție de 40% față de conducerea actuală.⁵⁶ Ulterior, în perioada alegerilor locale, conducerea n-a mai reușit să integreze elitele județene UDMR, grupurile de interese economice nou apărute. Mai mult chiar, s-a urmărit ca, pregătind poziția de partid de opoziție, celălalt bloc, devenit sesizabil la Miercurea-Ciuc, să fie cât mai diminuat, pentru a nu putea prelua conducerea partidului nici după 2000. După aceasta chiar și politicienii mediatori, aparținând centrului, ca și noile elite locale neintegrate s-au orientat spre Blocul Reformist. Care însă în prezent nu dispune de nici o personalitate integrativă comparabilă cu Markó, nu are un program marcant de politică socială, iar strădaniile sale legate de campania semnăturilor în favoarea dublei cetățenii au fost puse sub semnul întrebării în fața opiniei publice din România de actuala conducere prin intermediul Budapestei.⁵⁷ Tema principală a BR este, pe lângă modelul autogovernării, programul federativ/transilvanist, inclus de UDMR în programul său electoral la loc de frunte.⁵⁸

Nu trebuie să uităm nici că cei ajunși în anumite poziții datorită UDMR nu reprezintă doar interese "maghiare", îndeplinind totodată și alte funcții administrative "nemaghiare". Cei din aparat trebuie, pe de o parte, să ducă la îndeplinire decizii conforme cu programul de guvernare, pe de altă parte, în cadrul acestora, să obțină satisfacerea revendicărilor specific maghiare.

În această activitate reprezentanții de la diverse nivele ale UDMR în guvern au câștigat o asemenea experiență profesională (pricepere în munca de guvernare), care poate fi bine valorificată și într-o situație nouă (în afara guvernării), în poziții constructive, de experți.

Pentru UDMR participarea la guvernare a adus în primul rând participarea într-o formă sau alta la luarea și executarea deciziilor, prin care a reușit să aducă câteva decizii favorabile maghiarimii din România, respectiv s-au putut

sprijini din resurse bugetare câteva instituții maghiare. Pe lângă acestea, cei care au participat la guvernare au avut de câștigat și din punctul de vedere al propriului nivel de trai. Poate fi problematic doar faptul că participarea la putere a oferit perspective promițătoare, și există pericolul ca astfel să sporească înclinația spre modificarea pragmatică a principiilor, de dragul împărțirii puterii. Prin aceasta se explică parțial că UDMR sprijină într-o anumită formă guvernul actual. Pe de altă parte, a devenit evident și că participarea la putere, fie în mod formal, fie informal, poate favoriza obținerea unor decizii avantajoase maghiarimii din România. Întrebarea este când vor ajunge în contradicție obiectivele UDMR cu participarea la putere și care sunt compromisurile acceptate de elită sau pe care este gata să le accepte în viitor?

După cum am mai amintit, funcția de organizator social al UDMR a ajuns pe planul secund. Putem de asemenea afirma că cele două funcții ale UDMR, de partid și de organizație obștească, se separă într-un mod din ce în ce mai pronunțat. Acest lucru se abate de obiectivele inițiale, în schimb din punctul de vedere al cercetătorului este greu de stabilit dacă pe termen lung este un fapt mai degrabă pozitiv sau mai degrabă negativ. Se pune problema: în ce măsură trebuie să participe UDMR la organizarea socială? Pe de o parte Uniunea dispune de infrastructura prin care aceasta se poate realiza, pe de altă parte prin această susținere poate ține sub control inițiativele venite de jos. În schimb, în lipsa acestei susțineri/acestui control Uniunea ar slăbi ca partid. Nu se poate exclude posibilitatea ca în cazul în care UDMR ar părăsi organizarea socială, opoziția internă s-ar auto-organiza în mod corespunzător – după cum s-au văzut exemple la Târgu-Mureș, Odorheiu-Secuiesc și Timișoara – și ar prelua puterea din cadrul UDMR.

În cadrul evaluării trebuie să departajăm schimbările pozitive de prețul plătit pentru ele, ca

și de consecințele lor. Situația analistului este îngreunată de faptul că, după toate probabilitățile, consecințele își fac simțite efectele doar pe termen lung. Deocamdată problemele relevante le putem semnala doar la nivelul unor ipoteze.

Concluzii

1. Pe baza analizei putem concluziona că participarea UDMR la guvernare a adus maghiarimii din România schimbări mai mult favorabile decât negative. Sprijinind guvernul doar din exterior probabil nu s-ar fi putut obține aceste schimbări. Putem estima că în comparație cu situația dinainte de 1996 soarta maghiarimii ar fi evoluat mai favorabil chiar și dacă UDMR ar fi susținut guvernul din exterior. Dar pentru UDMR a fost deosebit de important să obțină pentru câțiva dintre politicienii săi poziții în cadrul administrației de stat. A putut astfel dispune de mai multe informații și a putut influența luarea deciziilor. Deteriorarea situației economice generale, nerealizarea reformelor economice afectează maghiarimea din România în aceeași măsură ca și pe ceilalți locuitori ai țării, însă acestea au depins într-o măsură infimă de UDMR. Există pericolul ca electoratul din România să învinovățească UDMR pentru eventualele eșecuri, datorită prezenței acesteia în guvern. Nu s-a întâmplat așa și nici alegătorii maghiari nu au sancționat UDMR din acest motiv.

2. Putem constata că în probleme centrale pentru UDMR s-a făcut un progres neînsemnat. În privința unor subiecte ca întărirea societății minoritare, asigurarea reproducerii culturale, auto-conducerea comunității nu s-au făcut pași înainte. Pentru acestea ar fi fost nevoie de crearea unei autonomii de un anumit tip și de un sistem instituțional de sine stătător. Cu titlu de explicație subsidiară trebuie să adăugăm că asigurarea și obținerea acestor deziderate sunt diametral opuse proiectului român de construcție a națiunii. Până în anul 1996 nici măcar nu s-a pus problema

susținerii românești a unor asemenea revendicări. Nici guvernul din perioada 1996-2000 – care s-a opus cel mai puțin acestor aspirații ale UDMR – nu a fost un partener adevărat în acest sens. Atât guvernul, cât și fiecare în parte dintre partidele componente ale coaliției guvernamentale ar fi pierdut, probabil, foarte mult din popularitate dacă ar fi susținut revendicările “udemeriste” considerate inacceptabile de electoratul și de opinia publică românești. Conform datelor sondajelor de opinie, deși relațiile româno-maghiare s-au ameliorat și în opinia românilor, cerințele UDMR sunt în continuare considerate exagrate.⁵⁹

3. Firește, UDMR a fost conștientă că revendicările sale nu se vor bucura de o susținere deplină, de aceea a subliniat că va face tot ce-i stă în putință, fără ruperea coaliției. Acest lucru a avut două consecințe importante. Pe de o parte s-a împotmolit programul de autoguvernare. Din perspectiva a patru ani se observă că UDMR a încercat să exploateze mai degrabă posibilitățile oferite de situația de factor guvernamental, străduindu-se mai puțin să întărească structurile interne. Parțial din acest motiv, maghiarii fără funcții guvernamentale au atacat din interior conducerea UDMR, sporindu-și propria influență în anumite domenii. După cum reiese și din analiza lui Zoltán A. Bíró, “societatea de jos” nu sprijină moral participarea UDMR în coaliție, chiar dacă a avut beneficii de pe urma ei.⁶⁰

4. O dată cu participarea UDMR în coaliția guvernamentală forurile neguvernamentale și neparlamentare ale Uniunii au ajuns pe planul al doilea. Aceasta se explică și prin aceea că UDMR a devenit din ce în ce mai mult un partid politic concentrat asupra alegerilor. Filialele locale de partid și organizarea socială sunt domeniile care au avut cel mai mult de suferit de pe urma participării la coaliție. Aparatul de specialiști al Președinției Executive a fost absorbit de sarcinile guvernamentale. În timp ce conducătorul Președinției Executive și-a făcut auzit

glasul într-un număr crescând de probleme politice, ponderea instituției a scăzut considerabil în comparație cu centrul bucureștean.⁶¹

Conducerea UDMR a descurajat tentativele locale de preluare a puterii pentru că în caz contrar ar fi riscat ca la viitoarele alegeri parlamentare să nu reușească să-și pună oamenii pe locurile eligibile ale listelor de candidați. Ca urmare a crescut nemulțumirea față de UDMR a unei părți a populației maghiare. Aceasta explică, în parte, numărul mare de candidați maghiari de la alegerile locale, în afara listelor UDMR.

5. Participarea la guvernare a influențat de asemenea și reformularea strategiilor UDMR. După părerea lui Miklós Bakk, începând din 1990 UDMR a formulat – în mod implicit sau explicit – trei strategii: a autonomiei naționale, strategia regională transilvană și cea consociativă.⁶² Aceasta din urmă a devenit actuală odată cu asumarea rolului guvernamental, în detrimentul, în primul rând, al strategiei autonomiste. Este vorba în fond de o strategie *de facto*. Un regim politic *consociativ* se creează în cazurile în care pe liniile de clivaj – confesionale, lingvistice, etnice – se constituie două sau mai multe subculturi. O asemenea situație tipică este cazul societăților multinaționale, cum este și România. Vorbim despre subculturi, formele instituționale ale acestora, piloane sau coloane, atunci când mai multe linii de clivaj se suprapun. Astfel *partea sociologică a modelului i se poate aplica României, făcând distincția între subculturile română și maghiară, constituite pe bază națională.*⁶³ Obiectul analizei noastre în continuare îl constituie *partea sociologică a modelului*, care așează în centru democrația consociativă. Dintre trăsăturile caracteristice ale democrației consociative face parte și marea coaliție în care sunt reprezentate grupuri lingvistice și religioase, autonomia și reprezentarea proporțională a acestor grupuri, precum și dreptul de veto al minorității în problemele care

o privesc. Includem între condițiile favorizante ale creării democrației consociative dimensiunea cvasi egală a subculturilor, intenția de cooperare a elitelor, tradițiile anterioare de colaborare, absența pericolelor externe, precum și concentrarea geografică a grupurilor. Aplicarea la cazul României a modelului clasic pare exagerată și în nici un caz nu putem vorbi de o democrație consociativă. În schimb, la nivel descriptiv, putem vorbi de practică consociativă, în sensul că negocierile privind relațiile dintre români și maghiari sunt purtate, în numele propriei subculturi, de elite. Înțelegerile se fac la nivel superior, cu neglijarea subculturii proprii, presupunând într-un fel că opiniile subculturii sunt reprezentate de grupurile de elită.

După Lijphart, în vederea consociației este nevoie de îndeplinirea a două condiții principale. Pe de o parte, să existe voința de cooperare și disponibilitatea pentru compromisuri ale elitelor, pe de alta acești conducători trebuie să-și asigure susținerea propriului lor grup.⁶⁴ *În România cel mai mare obstacol este că se poate vorbi de două grupuri ducând o politică de construcție națională, iar realizarea înțelegerii ar împiedica tocmai realizarea acestor proiecte. După părerea noastră – fiind vorba de probleme identitare – consensul este imposibil. Mai ales în cazul în care unul dintre grupuri este numeric mult mai mare decât celălalt, și nu prea este interesat în realizarea unor înțelegeri neavantajoase pentru el, respectiv prin vot majoritar își poate impune voința în mod democratic. Practica consociativă a putut funcționa, pentru că spre exterior a fost nevoie de participarea la guvernare a minorității.*

În România subculturile se constituie pe lângă liniile de clivaj. În același timp există linii de clivaj și în interiorul subculturii. *La sfârșitul anului 2000 părea că linia de clivaj din interiorul maghiarimii din România s-ar fi instituționalizat, fiind definită de contradicția dintre actuala conducere UDMR și opoziția sa internă.*

Contradicția regională, catolico-protestantă nu este semnificativă, iar conflictul dintre generații a ajuns pe planul al doilea. Conflictul, caracterizat în presă drept contradicția dintre moderați și radicali, poate fi descris din punct de vedere sociologic și ca existența unor concepții diverse privind integrarea. *Actuala conducere a UDMR pune pe prim plan în primul rând integrarea indivizilor maghiari din România în societatea românească, în timp ce opoziția sa pe aceea a integrării maghiarimii din România ca societate de sine stătătoare.* Tocmai acesta este motivul pentru care opoziția actualii conduceri a UDMR consideră drept nocivă participarea la guvernare pentru formarea și consolidarea societății maghiare din România. Pentru gestionarea acestei contradicții dintre interesele sociale și de partid este nevoie de mecanisme de control social (opinia publică, controlul autogovernării, grupuri concurente, critica organizațiilor).

Felul în care elita maghiară din România va putea asigura funcționarea mecanismelor de mai sus va putea deveni problema cheie a politicii identitare a următorilor câțiva ani.

Nu putem ocoli întrebarea: ce impact a avut asumarea rolului guvernamental de patru ani asupra intereselor pe termen lung ale maghiarimii din România? Nu este o problemă explicit științifică, dar analistul uneori nu reușește să reziste tentației de a-și expune opinia.

Pe de o parte putem considera că în România, încetul cu încetul, se formează societatea multiculturală, grație globalizării identitatea națională devine secundară, respectiv tensiunile naționale vor putea fi rezolvate într-un anume cadru. Pe de altă parte, punând accentul pe construcția națională, putem considera contradicția de esență dintre cele două comunități ca fiind nesoluționabilă, și nu există nici o posibilitate de atenuare a tensiunilor. În primul caz asumarea de către UDMR a rolului guver-

nemental poate fi calificată clar pozitivă, în cel de-al doilea însă se poate afirma că UDMR a renunțat – cel puțin temporar – la cerințe esențiale pentru maghiarimea din România.

În acest din urmă caz opoziții participării la guvernare pot avea totală dreptate, dar nu se știe dacă în rol ne-guvernamental UDMR ar fi avansat într-adevăr pe calea formării structurii de autogovernare, dacă ar fi reușit într-adevăr să facă progrese în privința autonomiei, sau dacă s-ar fi ocupat mai bine de organizarea socială. După cum se știe, UDMR nu a respectat nici înainte de 1996 programul congresului din 1993 de la Brașov, ca atare poate că explicația nu ține de participarea la guvernare.

Însă trebuie să se pună întrebarea: cauzele sunt structurale, sau li se pot imputa conducătorilor? Putem interpreta situația UDMR drept traiectorie forțată, sau putem considera responsabil modul de a face politică și atitudinea conducerii actuale? Din punctul de vedere al cercetătorului la această întrebare – ca la multe altele – nu se poate da un răspuns tranșant.

NOTE

³² *RMDSZ Közlöny* (Buletinul Informativ UDMR) 27 noiembrie 1997. 20-24

³³ Am confruntat prioritățile cu capitolele respective din publicația *Mérlegen*. Din această cauză menționăm sursa doar unde este nevoie.

³⁴ Ordonanța de Urgență nr. 22/1997 de modificare și completare a legii administrației publice locale nr. 69/1991 garanta: în acele unități teritorial-administrative, în care numărul persoanelor aparținând unei minorități naționale depășește 20%, ordinea de zi a ședințelor consiliilor locale respectiv județene trebuie publicată și în limba minorității respective; în acele consilii în care numărul consilierilor aparținând unei minorități naționale ajunge la o treime din totalul consilierilor, în ședințe se poate folosi și limba maternă a consilierilor respectivi; în acele unități administrative în care numărul persoanelor aparținând unei minorități naționale depășește 20%, un număr suficient din personalul care asigură în scris sau verbal relațiile cu publicul, trebuie să cunoască și limba comunității respective; în acele unități administrative în care numărul persoanelor aparținând unei minorități națio-

nale depășește 20%, aceste persoane se pot adresa oficialităților – în scris sau verbal – în limba lor maternă, și primesc răspuns în această limbă. În cazul în care reprezentantul sau salariatul autorității locale nu cunoaște limba respectivă, primăria este obligată să asigure și traducerea oficială. Totodată în aceste localități autoritățile locale asigură inscripțiile și în limba maternă a comunității respective.

Această ordonanță de urgență n-a putut fi ridicată la putere de lege din cauza primei crize a coaliției, și – mai apoi – a deciziei Curții Constituționale (decizia din 19 mai 1998.)

³⁵ *Mérlegen*, op.cit. 46-48.

³⁶ Departamentul de Protecție a Minorităților, conform informării lui Attila Markó.

³⁷ Jenő Szász: Székelyudvarhelyi Cserehát – áru vagy próbakő? (Cserehát din Odorheiu Secuiesc – obiect de negociere sau piatră de încercare?). În *Románii magyar évkönyv 2000* (Anuar maghiar din România 2000) op. cit. 178-183.

³⁸ László Murvai: Magyar nyelvű oktatás Romániában (1989-1999) *Învățământul în limba maghiară din România (1989-1999)*. op. cit. 104-113.

³⁹ Hotărârea ședinței CRU din 5-6 septembrie 1998 privind ieșirea din guvern în cazul respingerii solicitării legate de universitatea maghiară. *Szabadság* (Libertate) 7 septembrie 1998. Propunerea de expectativă a lui László Tőkés. *Háromszék* (Trei Scaune) 7 septembrie 1998. Ședința de guvern din 30 septembrie (Propunere de înființare a Universității multiculturale Petőfi-Schiller) *Népújság*, 2 octombrie 1998. O nouă hotărâre CRU despre rămânerea în guvern a UDMR *Szabadság*, 5 octombrie 1998, și apoi despre protestele opoziției române *Szabadság*, 8 octombrie.

⁴⁰ 99/1998: Inițiativa legislativă referitoare la subvenționarea din bugetul de stat a cheltuielilor cu energia electrică, termică, gaze naturale, apă și canalizare ale cultelor religioase recunoscute de stat.

⁴¹ Vezi nota 34.

⁴² *Mérlegen* op. cit. 45-48.

⁴³ 3 noiembrie 1999. RMDSZ Tájékoztató (Buletin Informativ al UDMR), 4 noiembrie 1999.

⁴⁴ 6 februarie 2000.

⁴⁵ *Mérlegen* op. cit. 4-6.

⁴⁶ Idem. 10. Considerăm esențial faptul că există posibilitatea desemnării a doi candidați maghiari și în Consiliul Național de Evaluare și Acreditare Academică, dar din cauza renunțării acestora – fără posibilitatea de a fi înlocuiți – acest lucru nu s-a mai întâmplat.

⁴⁷ Idem. 18-20.

⁴⁸ Idem. 29.

⁴⁹ András Magyar-Pál Szilágyi-Zoltán Kása: A Babeș-Bolyai Tudományegyetem 1989 és 2000 között (Universitatea Babeș-Bolyai între 1989 și 2000). Idem, 71-80.

⁵⁰ Ministerul Culturii a finanțat cu 650 milioane de lei

realizarea statuii Mikó din Sfântu Gheorghe și a statuii lui Petőfi din Târgu Mureș. Idem. 19.

⁵¹ Idem.

⁵² Am ajuns la această concluzie examinând reflectarea în presă a alegerilor locale.

⁵³ În primul rând pe baza publicației *Mérlegen*, în care sunt nominalizați cei care au ajuns în administrația de stat.

⁵⁴ Evoluția numărului cererilor de emigrare din România: 1994: 4619; 1996: 3271; 1999: 5266.

⁵⁵ UDMR a sprijinit la început concepția “legii statutului”, în timp ce opoziția internă a UDMR, grupată parțial în jurul Societății Transilvănene a Uniunii Mondiale a Maghiarilor, a pus pe prim plan concepția cetățeniei de peste hotare.

⁵⁶ La congresul UDMR de la Miercurea-Ciuc din 431 delegați 274 l-au votat pe Béla Markó, iar 157 pe Előd Kincses, candidatul Blocului Reformist, *Romániai Magyar Szó*, 17 mai 1999.

⁵⁷ Expunerea lui Zsolt Németh despre prioritățile politicii externe ungare, Cluj, 7 octombrie 2000

⁵⁸ *RMDSZ Választási program 2000 (Programul electoral al UDMR 2000)*, RMDSZ, p.62

⁵⁹ *Ethnobarometer 2000, May-June, 45-46*

⁶⁰ Zoltán A. Biró, op.cit.129

⁶¹ Miklós Bakk, Hatáskör módosítás (Modificare de atribuții), *Krónika*, 20-21 ian. 2001

⁶² Miklós Bakk, Az eredettől a kezdetig (De la origini la începuturi), *Provincia*, noiembrie 2000

⁶³ Spre deosebire de modelul lijphartian, putem vorbi doar despre o singură subcultură, cea maghiară. Din partea română nu putem vorbi de o subcultură unică, de aceea negocierile au loc nu cu reprezentanții subculturii românești, ci – în funcție de conjunctura politică – cu unul dintre partidele politice românești. (Vezi mai detaliat: Zoltán Kántor, *Provincia*, aprilie 2001)

⁶⁴ Lijphart Arendt: *Democracy in Plural Societies: A comparative exploration*, New Haven and London: Yale University Press, 1977)

ZOLTÁN KÁNTOR – sociolog, politolog, cercetător la Institutul Teleki Laszlo. Specializat pe politica maghiară din România.

NÁNDOR BÁRDI – istoric, senior researcher la Institutul Teleki Laszlo din Budapesta. Specializat pe istoria socială a maghiarilor din România dintre cele două războaie mondiale.

Un vizionar al post-comunismului în perioada stalinistă: Anton Golopenția *

Grație pietății filiale asociată cu o exemplară rigoare științifică a doamnei profesor dr. Sanda Golopenția, opera părintelui ei, Anton Golopenția, revine în actualitatea științifică românească. După volumul consacrat scrierilor de statistică, demografie și geopolitică¹, Domnia Sa a tipărit acum un masiv tom de acte provenite din Arhiva SRI, privind ancheta la care a fost supus Anton Golopenția, arestat în cazul Pătrășcanu, în ianuarie 1950.

Acoperit de o uitare desăvârșită în anii regimului comunist, Anton Golopenția (1909–1951) a fost unul dintre tinerii intelectuali de mare strălucire, care s-au făcut remarcăți în perioada interbelică. Henri H. Stahl a lăsat, poate, cel mai fidel portret al lui Anton Golopenția: “Îl consider și astăzi (în 1981 – n.n.) ca pe cel mai dotat sociolog din câți au luat parte la campanile noastre monografice(...) Golopenția * Anton Golopenția, *Ultima carte. Textul integral al declarațiilor în anchetă ale lui Anton Golopenția aflate în Arhivele SRI*, București, Ed. Enciclopedică, 2001, 870 p. + 5 facsimile.

era însă o sinteză a mai multora dintre noi: filosof tot atât cât era Mircea Vulcănescu, erudit și profesor tot atât cât Traian Herseni, investigator deopotrivă cu mine și organizator tot atât de abil ca și Octavian Neamțu”.²

Acestui specialist de mare clasă i s-a frânt cariera în anii terorii staliniste. Intrat la Institutul Central de Statistică în 1940, el a devenit, scurt timp după aceea, director al Oficiului de Studii și Publicații al acestui institut (1942-1947) apoi director general delegat al aceluiași institut. Când, prin funcția sa, Golopenția ar fi putut deveni îndrumătorul cercetărilor de statistică și demografie, instaurarea regimului comunist l-a obligat să demisioneze, la 7 septembrie 1948, deși participase ca expert în delegația română de la Conferința de Pace de la Paris, în 1946.

Anton Golopenția a fost arestat în ianuarie 1950, în cadrul anchetei întreprinsă în cazul Pătrășcanu.³ După cum se știe, în cadrul acestei investigații, Securitatea a arestat un grup de funcționari de la Institutul Central de Statistică (Nicolae Betea,

Anton Rațiu, George Reteșgan). Cea mai catastrofală, s-ar putea spune, legătură a lui Anton Golopenția cu colegii săi de la Institutul Central de Statistică a fost cea cu Nicolae Betea, care i-a propus lui Pătrășcanu să fugă din țară. Era evident că în aceste condiții organele Securității s-au concentrat asupra raporturilor dintre Anton Golopenția, Nicolae Betea și Lucrețiu Pătrășcanu pentru a strânge materiale compromițătoare împotriva celui din urmă. Încă înainte de a fi arestat, Pătrășcanu însuși avea să recunoască în fața Biroului Politic al CC al PCR că cea mai mare greșeală a sa o constituie discuția cu Nicolae Betea, pe care a tănuțit-o apoi față de conducerea de partid.

Ultima carte oferă cercetătorilor un material documentar pe cât de abundent pe atât de concludent privind desfășurarea unei anchete de Securitate. În cazul de față, obiectivul principal – prăbușirea psihică a anchetatului pentru a-l face să declare ceea ce doreau să audă anchetatorii – a fost înlăsnită de extraordinara onestitate intelectuală a anchetatului. Ideea că ar putea fi bănuțit că ar fi ascuns adevărul în declarațiile sale, l-a făcut să dezvăluie anchetătorilor un text care scăpase vigilenței aces-

tora la efectuarea percheziției: “M-am frământat cu această idee și m-am hotărât să aștept întâia chemare în cancelaria anchetatorilor și să mă recunosc învins și adus acolo unde era nevoie(...) Azi după prânz, nervii mei încercați de frământarea continuă, de izolare, de faptul că n-am mai cetit o pagină de 45 zile, erau pe punctul de a-mi scăpa. Am cerut hârtie și cerneală, pentru că nu vedeam cum aş putea ajunge seara altminteri. Mă sufocam, aveam sentimentul că zidurile mă strâng și strivesc, fiecare clipă o veșnicie.” (p. 86)

Textul (redactat în 1949) a cărui existență a dezvăluit-o Anton Golopenția cuprindea sugestii pentru programul de guvernare al regimului post-comunist. Creдем că acest text este nu numai cel mai valoros din volum, dar reprezintă și un adevărat monument al gândirii politice românești. În prima parte a sa, autorul subliniază ca prim obiectiv “Adaptarea din vreme la cerințele păcii americane”: “Pacea americană va avea cerințe pe care statele mici vor trebui să le accepte de voie sau de nevoie. Guvernele care le vor prevedea și-și vor acomoda din vreme programele la ele vor obține avantajii pentru popoarele lor și vor evita crize interne”

(p. 89). Trăsăturile caracteristice ale perioadei post-comuniste îi apăreau lui Anton Golopenția a fi: libertatea investițiilor americane și occidentale, stabilitatea internă prin instaurarea unui regim de democrație efectivă și crearea de federații, în primul rând pe considerente economice. Merită a fi semnalată, de asemenea, opinia autorului în chestiunea națională: “Problema naționalităților va trebui tratată în cadrul păcii americane în așa fel încât să nu stânjenească coordonarea economică a țărilor din Europa de Est. Epoca autorității necontestate a principiului naționalităților pare a fi trecut(...) Dacă guvernul român va adopta o politică conciliantă față de naționalitatea maghiară, e puțin probabil ca echilibrul economic să fie tulburat de schimbări de frontieră în Transilvania. Asentimentul statului maghiar e probabil să vină tot ca o exigență a păcii americane.” (p. 90)

Anton Golopenția nu idealiza câtuși de puțin regimul din România interbelică: “Prezența unor minorități cărora nu le lipseau temeiurile de nemulțumire [a] făcut cu puțință ultimatumul Molotov, arbitrajul de la Viena, tratatul de la Craiova. Lipsa de interes eficient între cele două războaie și pentru

condițiile de viață ale muncitorimii din suburbanele orașelor și pentru țărănime, mărginirea la șampilarea buletinului de vot a participării lor la viața politică, împiedecarea vieții politice locale prin centralism excesiv și numirea printre partizani a primarilor și consilierilor comunali, lipsa unei vieți sindicale efective a muncitorimii a[u] făcut cu puțință ziua de 6 martie și evoluția din anii care i-au urmat.” (p. 92)

În cadrul măsurilor de reconstrucție intelectuală și morală el enumera un șir de lucrări în fruntea cărora așeza pe L. von Mises, *Socialismul*, F.A. Hayek, *Drumul spre servitute*.

În finalul textului său Anton Golopenția discuta măsurile de desovietizare. Făcând distincția între șefi și simpli înscriși (în partid), el cere în cazul celor dintâi arestarea, judecare și executarea pedepsei. “În cazul simplilor membri, completarea unei declarații îndată după constituirea autorităților, condamnare în bloc la câteva tipuri de pedepse (după data înscrierii, funcții deținute) a căror executare ar fi socotită suspendată, până la o primă infrafracțiune politică. Chiar neexecutată, condamnarea ar pune oarecare frâu oportuniștilor, ținându-i de parte în primii ani. Va putea fi

evitat și valul intervențiilor, care ar fi mare, în cazul că s-ar recurge la procedura judiciară.” (p. 98)

Acest text a agravat considerabil situația lui Anton Golopenția în fața anchetatorilor, dar el ne apare astăzi ca un model de analiză lucidă și profundă, analiză care a lipsit cu desăvârșire partidelor politice în perioada post-decembristă. De l-ar citi măcar acum!

**Laurențiu
CONSTANTINIU**

NOTE

¹ Anton Golopenția, *Opere complete*, vol. II, *Statistică, demografie și geopolitică*, București, Ed. Enciclopedică și Ed. Univers Enciclopedic, f.a.

² Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a “monografiilor sociologice”*, București, Ed. Minerva, 1981, p. 292, apud *ibidem*, p. 9.

³ Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist. Studiu de caz*, București, Ed. Humanitas, 2001.

**“Genitiv:
Chinurile disperării mele” ***

Ecaterina Bălăcioiu, mama Monicăi Lovinescu și fosta soție a lui Eugen Lovinescu, este personajul principal al cărții apărute la Editura Humanitas, în colecția *Procesul Comunismului*. La 23 mai 1958 este arestată și apoi condamnată pentru “infracțiunea” de a fi ascultat *permanent emisiunile postului de Radio Paris unde funcționa în calitate de crainic pentru emisiunile în limba română fiica sa, Lovinescu Monica, soția legionarului Ierunca Virgil, iar știrile transmise le comunica și altor persoane, comentându-le în mod ostil, manifestându-și neîncrederea în trăinicia regimului nostru și propovăduind instaurarea regimului capitalist* (Sentința din 12 februarie 1959 a Tribunalului militar teritorial II, București; p. 221), fiind judecată în același lot cu Dumitru Banu, Stelian Diaconescu (poetul Ion Caraion), Adrian Hamzea, Ecaterina Jecu, Valentina Șestopali și Grigore

* Doina Jela, *Această dragoste care ne leagă – Reconstituirea unui asasinat*, Editura Humanitas, București, 1998, 343 pagini.

Popescu. Este condamnată la 18 ani de temniță grea și confiscarea tuturor bunurilor și lăsată apoi să moară în închisoare. Suferea de dropică și, fără îngrijirea medicală necesară, Ecaterina Bălăcioiu se stinge repede, înconjurată (așa cum aflăm mai degrabă din cercetările Monicăi Lovinescu înseși decât ale autoarei, vezi pag. 49-53) de femeii care o apreciau. Circumstanțele morții ei sunt neclare, martorii, credibili sau nu, oferind variante diferite.

Oricum, încercările Securității de a o face să-și “vândă” fiica dau greș. Mama îi transmite acesteia, prin codeținute, cuvintele: “Il n’y a pas de quoi rougir, ma petite”. Cinismului statului român de a băga în închisoare o femeie la 70 de ani, interzicându-i-se apoi în mod special îngrijirea medicală, îi răspunde așadar dragostea unei mame care nu se lasă învinsă decât de moarte.

De remarcat sunt în această carte paginile de “jurnal” ale Ecaterinei Bălăcioiu, de fapt niște note ale Securității, cu extrase din scrisorile acesteia, docu-

mentele “neprelucrate și ne-comentate” (ceea ce e foarte bine!) din final și convorbirea cu Monica Lovinescu. Restul putem lăsa deoparte, deoarece cartea nu e bine scrisă. Nu e bine articulată, e plină de repetiții (“o rochie din stofă ușoară, întotdeauna rochie, niciodată deux-pièces”, p.7; “doamna noastră cu rochie de stofă fină, întotdeauna rochie, nu deux-pièces”, p. 152), contraziceri (“În 1962, când le-a scris, Monica Lovinescu nu putea afla mare lucru despre proces”, afirmă autoarea la pagina 53 – e vorba despre încercările Monicăi Lovinescu de a reconstitui firul evenimentelor care au dus la moartea mamei sale –, pentru ca, la pagina 62, să scrie dintr-o dată: “Cum se vede, în 1962, fiica ei știa cam tot”), fraze fără sens și fără legătură. În general, stil prolix, stupid, plin de sentimentalisme (Ce placă memorială poate fi “piciorul lipsă” al lui Adrian Hamzea? Placă în memoria cui? A securiștilor? Pentru că urmează o listă a celor care au reușit s-o ducă pe Ecaterina Bălăcioiu la moarte! – vezi capitolul “Epilog”, p. 282), tocmai ce-ar trebui să-i lipsească cărții dacă ar fi fost scrisă de Monica Lovinescu. Stil limpede, ideile care răzbat la suprafață fără efort, pentru că sunt gândite și

simțite. Și nu hai să ne facem că-nțelegem și să scoatem și bani din asta.

Ceea ce este însă impresionant în carte este dragostea, sentimentul că mama a făcut totul pentru fiică și invers. Mama, nu pentru că era anticomunistă, că submina puterea poporului prin discuțiile ei ajunge în închisorile comuniste, ci pentru că n-a cedat în fața șantajului, din dragoste pentru fiică. Monica Lovinescu, nu pentru că a vrut să se răzbune a devenit atât de “rea de gură”, expunându-se atacurilor Securității, ci pentru mamă. A iubit-o, a vrut s-o salveze și n-a reușit. Și-a continuat viața. Cu sentimentul, probabil, că se află pe baricada adevărului și a dreptății. Mama are o frază foarte frumoasă în convorbirea ascultată și foarte bine povestită de securist: “Cu orice preț, eu fac sacrificiul, eu vreau să știu că, dacă tu rămâi la Paris, nu mori de foame!”; n-o interesează până la urmă ce face fata – “nu se poate să se astâmpere, las-o să-și facă viața ei” –, poate să fie textul venit de la comuniști sau socialiști, important e ca fata ei să nu moară de foame!

Din jurnal, documente – dar nu și din pasajele autoarei – refaci o viață a unei mame pierdute cu totul în ființa fetei ei, care nu mai știe de ea – din documentele

Securității reiese uneori că “obiectivul” n-a ieșit din casă zile întregi, de unde-și procura oare pâinea? O mamă care nu trăiește decât prin fiica ei, căreia-i povestește toate nimicurile tocmai pentru a le retrăi împreună cu ea. Poate uneori descoperă că au făcut, în unele momente, aceleași gesturi, s-au gândit la aceleași lucruri.

Iarăși, din documentele brute nu ne răsare în față o femeie artificială până la perfecțiune, o “ființă prea perfectă ca să fie adevărată” (Doina Jela), o femeie serioasă, o statuie, ci o femeie care simte acut meschinăriile oamenilor, se ridică împotriva lor, o femeie blândă și tristă – așa cum o vezi în fotografii –, îmblânzită și întristată de vremurile pe care le trăiește. E fericită uneori, pentru un cadou, pentru un fel de mâncare, pentru că și-a recăpătat casa, e vigilentă pentru alții – în grija pentru ceilalți inventează parole, schimbă mașini, dar pare să nu se gândească că e ascultată în propria casă.

Sentimentul în care parcă te afunzi de cum deschizi cartea e tristețea. O tristețe neagră, a unei mame care se vrea împreună cu fata ei. O mamă care s-a uitat pe sine.

Carmen STOICA

Dicționarul Partidelor politice din România *

Recursul la memorie este o obligație de căpătâi a unui istoric. Asumarea acestei condiții determină apariția unor lucrări cu caracter științific unde se transpun pe hârtie momente din istoria umanității. Fiecare contribuție în acest domeniu îmbogățește propria zestre culturală. Calitatea textului și obiectivitatea concluziilor unei lucrări de specialitate sunt supuse ochiului critic al colegilor de breaslă. Nu de puține ori spațiul politic s-a interferat cu cel științific, istoricul fiind influențat sau chiar obligat să facă compromisuri cu propria conștiință și să determine inventarea unui anumit “adevăr” cu scopul favorizării unei ideologii sau partid politic. Cu experiența limitată a unui istoric în devenire, autorul acestei recenzii nu poate să nu observe că în istoriografia românească sunt mult prea multe exemple de acest tip. La aceste cazuri nefericite s-au adăugat inițiative personale care din dorința de a parveni sau pur și simplu din slugărnicie și-au pus pana în slujba celor care, pentru a se legitima, au falsificat adevărul istoric. Aceștia din urmă nu pot fi considerați, în mod evident, istorici.

Anul acesta, editura Meronia a publicat a doua ediție a *Dicționarului Partidelor politice din România, 1989-2001*. Autorul, Stan Stoica, este un tânăr istoric, absolvent al Facultății de Istorie din cadrul Universității București, promoția 1997, cu specializare în Istoria Contemporană a României.

Sumarul cărții este împărțit în două capitole precedate de un argument și o listă de abrevieri, fiind încheiat cu o scurtă cronologie a anului 2000 și o bibliografie.

Primul capitol, intitulat “Partidele și Alianțele Politice din România (1989-2001). Dicționar A-Z”, analizează pe scurt, în ordine alfabetică, 28 de partide și alianțe politice la care se adaugă un număr de 12 alianțe politice ce au avut ca protagoniste partide politice parlamentare din perioada 1990-2001.

Al doilea capitol, intitulat “Liste. România 1989-2001”, cuprinde legislația electorală din perioada 1989-2001, rezultatele alegerilor legislative, prezidențiale și locale din perioada post-decembristă, biografia șefilor de stat și de guvern și componența

celor două camere ale Parlamentului României (mai 2001).

În urma parcurgerii primului capitol se observă că domnul Stan Stoica evită cu succes să cadă în capcana prozelitismului politic. Partidele politice și alianțele electorale sunt prezentate după următorul model: numele partidului sau al alianței politice, adresa sediului central, data înființării, liderul partidului (în funcție de particularitățile existente), vicepreședinți/copreședinți, publicații proprii (acolo unde există), organele centrale ale partidului și activitatea. Dacă la primele puncte istoricul nu are cum să intervină fiind preluate date care nu pot fi contestate de nimeni, ultimul punct intitulat “Activitate” face diferența dintre o lucrare care prezintă evenimentele în mod onest și o lucrare comandată politic. Se observă totuși o anumită lejeritate în abordarea evoluției partidelor politice. Pentru a exemplifica aducem în discuție două cazuri: caracterizarea naturii politice a U.D.M.R-ului și evoluția sinuoasă a Partidului Național Liberal. Cu toate acestea, pe ansamblul lucrării autorul folosește un ton neutru și prezintă evoluția fiecărui actor politic, fără a pătrunde în culise acolo unde facțiunile politice se luptă pentru a cuceri puterea. Această abordare îl determină pe autorul recenziei să considere că *Dicționarul Partidelor Politice*

din România, 1990-2001 este o lucrare care merită să fie studiată de cititorii interesați.

Al doilea capitol este împărțit în două subcapitole, primul dintre acestea oferindu-ne date despre rezultatele alegerilor din România, în perioada 1990-2001. În primul subcapitol informațiile sintetizate și ordonate în tabele sunt deosebit de utile oricărui cititor care are curiozitatea să analizeze evoluția rezultatelor electorale ale partidelor politice. În al doilea subcapitol ne este oferită componența Parlamentului României (mai 2001). Abordarea acestui subiect este cuprinzătoare. Cu toate acestea nu putem să nu observăm un dezechilibru la nivel informațional. Prezentarea

componenței actualului Parlament ar fi trebuit precedată de prezentarea, în aceeași manieră, a legislaturilor rezultate în urma alegerilor din 20 mai 1990, 27 septembrie 1992 și 26 noiembrie 2000. Astfel, lucrarea ar fi câștigat în coerență și soliditate. Această lacună este explicabilă, totuși, în condițiile în care accesarea la informații publice este anevoioasă. Totodată, un întreg serviciu specializat al Camerei Deputaților a reușit cu multă dificultate să ofere publicului larg pe propriul site informații complete privind legislaturile 1992-1996, 1996-2000 și 2000-prezent. Este de remarcat aici lipsa datelor privind legislatura 1990-1992. Din acest motiv, demersul autorului acestui Dicționar este

cu atât mai meritoriu în condițiile în care resursele personale sunt reduse în raport cu cele ale instituțiilor statului.

O ultimă apreciere privește anexarea bibliografiei, în condițiile în care nu am identificat în text aportul informațional adus de autorii citați. Ar fi fost de preferat evitarea acestei erori, în condițiile în care valoarea lucrării rezidă din datele statistice prezentate.

Dicționarul prezentat de Stan Stoica reprezintă un instrument de lucru util și este o radiografie a celor 11 ani de activitate politică într-un regim democratic. Din aceste considerente vă invit să îl studiați.

Sabin DRĂGULIN

TALON DE ABONAMENT LA REVISTA "SFERA POLITICII"

(vă rugăm completați cu majuscule)

DA, doresc un abonament la revista "SFERA POLITICII", începând cu numărul, pe perioada de:

3 luni (45.000 lei), 6 luni (90.000 lei), un an (180.000 lei)

Am achitat contravaloarea abonamentului, în sumă delei, cu mandat poștal nr. sau ordin de plată nr., în contul Fundației **Societatea Civilă**, nr. 2511.1-21280.1/ROL (lei) deschis la BCR, Sector 1 sau 251100222013126 (valută) deschis la BRD - SMB.

DA, doresc factură fiscală pentru abonamentul achitat.

Nume, Prenume....., Vârsta.....

Compania....., Cod fiscal.....

Profesia, Funcția

Adresa la care doriți să primiți abonamentul:

Strada....., Nr....., Bl....., Sc....., Et....., Ap.....

Localitatea, Cod poștal....., Județ/Sector.....

Telefon, Fax, E-mail

Vă rugăm completați în întregime acest talon și, împreună cu copia chitanței, sau a ordinului de plată al abonamentului, expediați-l în același plic, pe adresa : Fundația Societatea Civilă - Sfera Politicii, Piața Amzei, nr.13, et. 1, sect. 1, București, cu mențiunea "Talon abonament", sau prin fax la +40-1-312.84.96. Abonamentele se pot contracta și la sediul fundației, la adresa mai sus menționată. Relații suplimentare la tel. 659.57.90. Creșterile ulterioare ale prețului de vânzare al revistei nu vor afecta valoarea abonamentului contractat. În prețul abonamentului sunt incluse taxele poștale.

